

Llengua Nacional

núm. 51

**II trimestre del 2005
any XV
4 euros**

**Simbologia
nacional**

**El pronom
«hi» i els
complements
de lloc**

**Què ens
passa,
amb les
preposicions?**

**Joan
Coromines
i la llengua
catalana**

VORA LA MAR

Vora la mar eternament inquieta
 Tu, banalment, devies reposar;
 vora la mar immensa, blava, neta,
 que sap eternament lluitar i cantar...

Vora la mar, la força sense mida,
 irada majestat, dea cruel,
 que amb son abraç sap estroncar la vida
 i somoure els penyals amb son bruel.

La mar, bressol de pobles i de dies,
 arpa del temps, remor de multituds,
 mare eternal de clares harmonies,
 dansa de ritmes no sabuts...

Dea i amiga,
 monstre cruel, mare rient,
 plany i consol, lluita i fatiga,
 serenitat mudable en el moment.

Vora la mar brillant i cantadora
 Tu, banalment, devies reposar,
 damunt la platja gràcil i sonora
 sentint-te també onada i dia clar.

I com la mar, abandonada
 a la gràcia de l'hora i del moment,
 sense pensar enllà de la besada
 del sol joiós i l'aire olent...

La mar, bressol de pobles i de dies.
 Arpa del temps, remor de multituds,
 mare de clares harmonies,
 dansa de ritmes no sabuts.

Vora la mar brillant i cantadora,
 Tu, banalment, sabies reposar
 vençuda per l'encís de l'hora,
 sentint-te un poc com ona i dia clar,
 sense pensar, enllà de la besada
 del sol quiet i l'aire olent,
 ja de tot oblidada
 en el repòs de l'enlluernament...

Oh mar, bressol d'insomnis!
 Ara que sento el teu record passar
 com un ocell d'ales obertes
 pel cel de l'esperit,
 profund i clar...
 Ara que tinc en els sentits despertes
 les recordances que em diran de Tu,
 vull dir l'encís de ta presència
 i la claror que en recordar-te lluu
 i et fan present dintre l'absència...

Josep M. Casas de Muller

NOTA: d'aquest mateix autor era també el poema
 de la revista núm. 49, que per error
 va sortir amb el nom d'una altra persona.

EDITORIAL

- Cinquanta números **3**

SOCIOLINGÜÍSTICA

- Simbologia nacional. Josep Batalla **5**
- El temps de les cireres. Quim Gibert **9**
- Qui ens difumina? Maria del Pla **10**
- Mirant-ho de lluny. Pere Ortís **11**
- De filòlegs i diccionaris. Andreu Salom i Mir **12**
- Una llengua es defensa fent-la servir. David Pagès **13**

SINTAXI

- El pronom «hi» i els complements de lloc. Albert Jané **14**

LÈXIC

- Pèrdua dels pronoms febles «en», «hi». Josep Ruaix i Vinyet **18**
- Servilisme lingüístic. Pere Ortís **20**
- «Estar-hi» fins a «ésser-ne» fora. Jaume Vallcorba i Rocosa **21**
- Tothom. Jaume Vallcorba i Rocosa **22**
- «Deixar estar». Jaume Vallcorba i Rocosa **23**
- Dues accions per preservar expressions. Jaume Salvanyà **24**
- Què ens passa, amb les preposicions? Roser Latorre **26**

INFORMÀTICA I INTERNÀUTICA

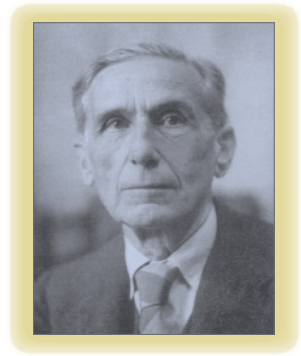
- El web del Govern d'Andorra. Agnès Toda i Bonet **27**

AMICS I MESTRES

- Joan Coromines i la llengua catalana. Joan Ferrer i Costa **29**
- Armand Quintana i Panedas. Pilar Cabot **36**
- Entrevista a Miquel Ponsetí i Vives. M. Gemma Bonet **40**

BIBLIOGRAFIA

- Una revisió de Fabra. Narcís Iglésias **40**
- Estudis d'història de la llengua catalana. Joan Ferrer i Costa **41**
- El llenguatge de la ràdio i de la TV. Xavier Rull **42**
- El parany cosmopolita. Quim Gibert **42**
- La modalització. Jaume Macià **43**
- A la claror de Verdaguer. Joan Vilamala **44**
- Llengua catalana i neologia. Xavier Rull / Agnès Toda **44**
- Diccionari de Sinònims de frases fetes. David Casellas **45**
- Les set tribus de la nació catalana. Joan-Carles Martí i Casanova **46**
- La síndrome dels estranys sons. Isabel Prada **46**

«No vulguem que l'obra de redreçament es deturi en el punt on ha arribat pels nostres esforços; ans desitgem que continuï ininterrompudament fins a veure's la nostra benlloguda parla completament refeta, retrobat el seu tresor lèxic, retrobades la seva prosòdia i la seva sintaxi, foragitats del tot els castellanismes que la desparencen i rebaixen.»

(Pompeu Fabra)

PUBLICACIÓ I ADMINISTRACIÓ:
Associació Llengua Nacional

Registre d'Associacions núm. 12842
Dipòsit legal: B-35574-91
ISSN: 1695-1697

ADREÇA POSTAL:
C. de Sant Pere més Alt, 25
08003 BARCELONA
A/e: llengua@llenguanacional.org
http://www.llenguanacional.org

DIRECTOR: Ramon Sangles i Moles

CONSELL ASSESSOR: Miquel Adrover, Gabriel Bibiloni, Carles Domingo, David Casellas, Mercè Espuny, Joan Ferrer, Marcel Fité, Pilar Gispert, Rosa V. Gras, Albert Jané, Bernat Joan, Lluís Marquet, Joan-Carles Martí, Víctor Pallàs, Carles Riera, Josep Ruaix, Màriam Serrà, Jordi Solé, Joan Valls

MAQUETACIÓ: Jordi Ardèvol

PORTADA: Casa de les Punxes (Terrades), 1903-1905, C. Diagonal, 416 (Barcelona).

Aquitecte: Josep Puig i Cadafalch
FOTO: R. de Puig-Coromines

• *Llengua Nacional* és membre de l'APPEC
• Amb el suport de la Generalitat de Catalunya

La redacció no s'identifica necessàriament amb les opinions expressades en els articles publicats.

Simbologia nacional

JOSEP BATALLA (arquitecte psicoesteta)

El títol d'aquest article ens remet directament a les paraules *símbol* i *nació*. Vegem com les defineix el diccionari:

SÍMBOL

— En el *Diccionari de la llengua catalana* (d'Enciclopèdia Catalana):

«Allò que hom pren convencionalment com a signe d'una cosa o d'una operació, signe.»

— En el *Diccionari Fabra*:

«Element (o cosa) sensible que es pren com a signe figuratiu d'una altra per raó d'una analogia que l'enteniment percep entre ells o d'una convenció, emblema.»

NACIÓ

— En el *Diccionari Fabra*:

«Reunió d'homes, generalment de llengua comuna, que tenen institucions i costums anàlegs i un sentit d'homogeneïtat social i interès mutu; conjunt d'habitants d'un país regit pel mateix govern.»

Actualment, però, el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans ha ampliat aquesta definició:

«Conjunt de persones que tenen una comunitat d'història, de costums, d'institucions, d'estructura econòmica, de cultura i sovint de llengua, un sentit d'homogeneïtat i de diferència respecte a la resta de comunitats humanes, i una voluntat d'organització i de participació en un projecte polític que pretén arribar a l'autogovern i a la independència política.»

Carles M. Espinalt, a 53 anys

Volem començar dient que Carles M. Espinalt¹ en la conferència «La mística dels rituals» digué:

«Els homes veiem senyals per tot arreu i, per si fos poc, no perdem cap oportunitat per inventar-ne o tenir-ne de misteri. Els homes som fabricants de signes; els combinem de forma prodigiosa; gràcies a ells hem fet alfabetos que ens permeten de dibuixar totes les paraules. Sembla com si no sabéssim viure

sense deixar petjades de les nostres actuacions.»

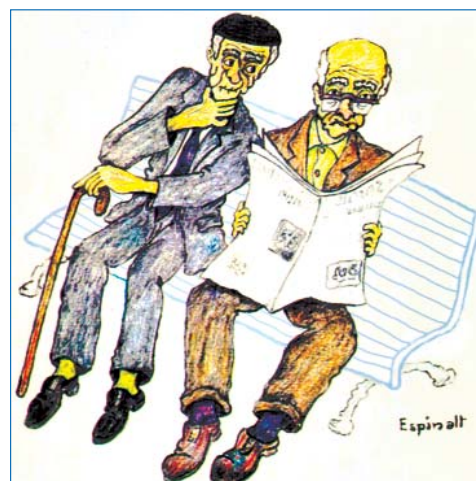
Voldria (per tal que puguem agafar una posició com més exacta millor respecte al fet nacional) plantejar i recordar un gràfic de la psicoestètica d'Espinalt que tracta de l'estudi entre horitzons i problemàtiques del viure humà. Aquest gràfic assenyalava sis horitzons i set problemàtiques que van en sentit ascendent: la problemàtica individual, la familiar, la selectiva, la professional, l'associativa, la nacional i la universal. Basant-se en això, Espinalt indicava que els catalans, en general, sabem resoldre les quatre primeres problemàtiques (la individual, la familiar, la selectiva i la professional), però fallem o hem de resoldre encara la problemàtica associativa, la nacional i la universal. Hi ha, doncs, tres horitzons que fallen. Sabríem esbrinar l'origen i les causes d'aquesta deficiència?

Sapiguem que el signe-valor, quan esdevé símbol, segueix aquests processos: símbol que es manté, símbol que es transmuta, símbol que desapareix i símbol que neix; alguns d'aquests símbols podríem dir que es transformen en referents del fet nacional; passen a esdevenir els seus emblemes i el representen. El sím-

bol, aquí, torna a jugar un paper fonamental, ja que ens facilita uns referents històrics que, per diferenciació, ens identifiquen, ens donen una figuració, ens donen una imatge i també són els testimonis de la nostra existència col·lectiva.

Aleshores es comprèn per què el vencedor destrueix, per enveja i per odi, les imatges que representen aquell poble, aquella cultura. Destruïx l'aportació que fa a la imagocràcia, és a dir, el poder de la figura. És així com el vençut tindrà plena consciència que ho és.

La psicoestètica ens recorda que l'home, sense els seus artificis no és res, i alhora ens diu que la intel·ligèn-

Un dibuix de Carles M. Espinalt

¹ Carles M. Espinalt fou el creador de la Psicoestètica i el fundador de l'Associació de Practicants de la Psicoestètica.

cia humana es demostra a través de la coherència, la qualitat i l'eficàcia de saber-los seleccionar i sofisticar. Amb aquest horitzó clar, podem parlar de la llengua, de l'oratorïa, de la cuina, del vestit, del pentinat, de l'esport, de la música, dels monuments, dels himnes, de la bandera, etc.

Tornant al pla col·lectiu, podem afirmar que la qualitat, la coherència i l'eficàcia d'un poble resideixen en la seva manera de plasmar aquests signes i com a través d'ells se sent interpretat. Sens dubte, tot poble té necessitat de cercar referents, de marcar diferències, de fer senyals que li permetin d'entendre's i de contrastar-se respecte a altres pobles i, sobretot, té necessitat de projecció històrica. A qui passa per alt aquestes consignes, la nostra presentació se li apareix com un absurd i no s'immuta si veu que es

prohibeix la llengua, la sardana, la bandera o si es vol fer passar el tren de gran velocitat per sota la Sagrada Família o ara la Pedrera.

Evidentment, per la simbologia entrem dins la cultura, dins el món de les cultures; el símbol apareix com a fenomen històric i també com a inici de l'art; potser com a inici del mateix home plenament civilitzat.

El punt clau, l'explicació o el desllorigador del procés simbòlic està en la comprensió de l'artifici. Si, per hàbit o rutina, les propietats o característiques d'algunes habilitats es van repetint a través dels anys i a través dels segles, es genera el costum i entrem en la formació de la cultura tradicional. Si aquesta cultura es repeteix o reproduïx mecànicament, llavors es fossilitza i apareix la folklorització.

Es pot constatar que, de tots els artificis que l'home va creant damunt la terra, la construcció d'edificis és la que potencia d'una manera més rellevant la imatge d'un poble i la identificació col·lectiva. Evidentment, totes les imatges que resten del passat en forma de construcció donen testimoni de la història i, en conseqüència, també són cultura del lloc.

Una ciutat pot ser un símbol; una muntanya, un arbre, també. Pensem en Montserrat, en el Canigó, en l'arbre de Guernica o en el Pi de les Tres Branques. Són símbols de la naturalesa. En l'ambient que ens envolta sempre ens trobem amb una quantitat de coses les qualitats de les quals ens afecten contínuament. Espinalt defineix la personalitat de l'ésser humà com la suma del jo, de la forma i de l'ambient. Poden tenir alguna influència sobre l'home les construccions que en major o menor concentració ajuden a configurar el seu ambient?

Les construccions són realitats que pertanyen al món sensible en el qual estem inserits, i, per tant, en són una part. Formen part, també, de les circumstàncies enmig de les quals un home creix i viu. Influeixen, per tant, en el nostre cos i en la nostra ment; condicionen la nostra conducta i els nostres actes; són un fet real, la contemplació del qual no podem evitar; ens envolten i ens relacionen amb el lloc.

Si alguns d'aquests edificis se singularitzen, s'estableix llavors una relació simbòlica entre artifici, home i lloc. Aquesta és una de les diferències fonamentals que separen radicalment l'arquitectura de les altres arts.

Vull remarcar la gran transcendència que suposa per a tot poble o cultura el fet que hagi estat i sigui capaç de crear arquitectura; aquesta capacitat el converteix en protagonista de la història. Aquest poble o aquesta cultura són l'element que introdueix un nou temps en la naturalesa, perquè introdueix un temps que encara no existeix. Diem poble o cultura perquè, si bé una obra d'arquitectura és fruit bàsicament (almenys a partir del Renaixement) del pensament d'un arquitecte, aquesta obra esdevé col·lectiva a través del valor simbòlic que duu impregnat.

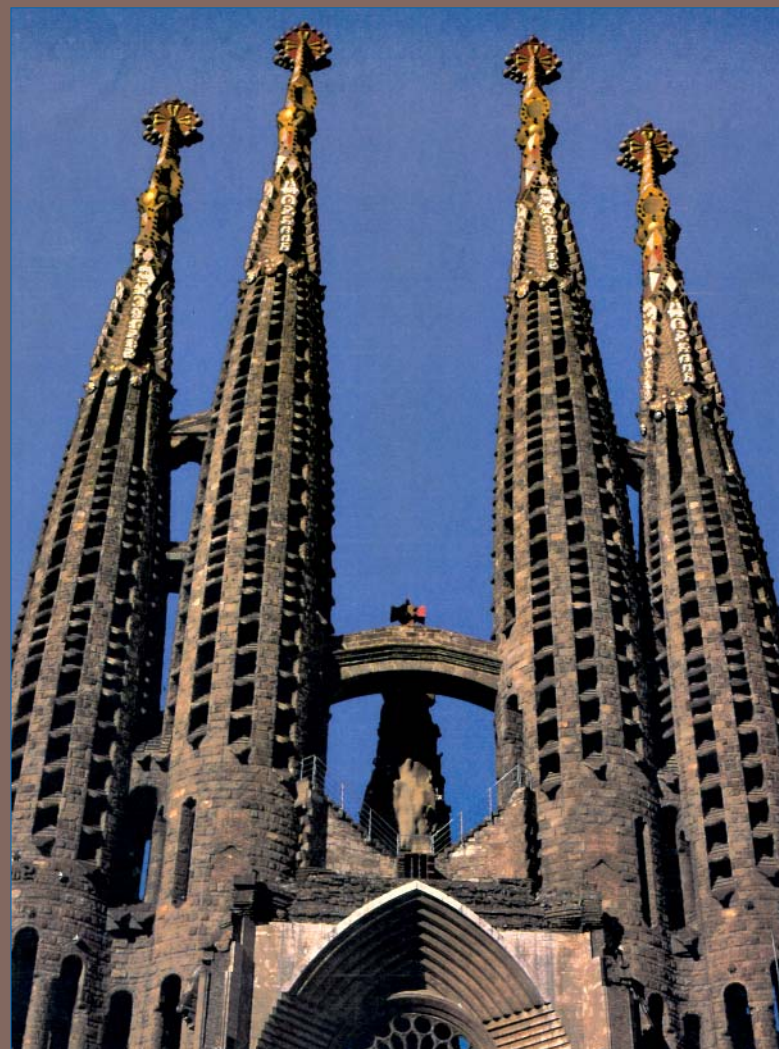

Les quatre columnes de Puig i Cadafalc, que eren situades (1919-1928) on ara hi ha la font de Montjuïc. (Arxiu autor)

↑ Palau Güell, 1890 (Barcelona). Antoni Gaudí (Arxiu autor)

Sagrada Família (Barcelona). Antoni Gaudí →

Per això, quan es destrueixen, es tapen o es deformen brutalment els edificis que singularitzen un lloc, es destrueixen símbols que identifiquen una cultura; es canvia una realitat; es fan desaparèixer testimonis del passat; es destrueix la història, perquè es destrueix un temps que l'home ja no podrà experimentar, ni conèixer, ni sentir i del qual, per tant, no podrà ser conscient.

Convindria recuperar i situar a la muntanya de Montjuïc (en la plataforma que hi ha i que es troba a un nivell superior, darrere la famosa font) el monument de Puig i Cadafalch. Quan es tornin a enlairar les quatre grans columnes de vint metres que es construïren en el lloc que avui ocupa la font, es donarà més magnificència a l'avinguda. Arrencant des de l'origen, a la plaça d'Espanya, amb la vivacitat de l'aigua, amb les quatre columnes darrere sobresortint, i tot el conjunt ben rematat i llorejat per la cúpula del Museu Nacional de Catalunya, es transmetrà una visió en augment i de gran magnificència. Aquest monument ens retorna moral de victòria col·lectiva.

Recordem que les quatre columnes, juntament amb uns majestuosos fanals suggerits per Gaudí (en què participà Jujol), eren commemoratives del centenari de Balma i estaven situades a la plaça Major de Vic; s'enderrocaren sota la dictadura de Primo de Rivera.

Cal no oblidar, a més dels exemples que ja he dit (i d'altres que n'hi ha), la malèvola destrucció de Ripoll, nucli de la Catalunya primitiva. La seva crema i enderroc, dirigits pel comte d'Espanya, es produí l'any 1839. Per a més inri, féu gravar per a la posteritat (en una piràmide que construï a la plaça) la inscripció «Aquí fue Ripoll». Aquest macabre personatge ho destruí tot: les esglésies, el monestir i la seva biblioteca...; biblioteca que en l'Edat Mitjana fou una de les més importants del continent. Destruí, encara, tota la indústria del ferro, en què els catalans excel·líem, sobretot, en la fabricació d'armes: Catalunya estengué arreu del món el procediment conegut com a *farga catalana*. No es deixà ni el més petit vestigi d'un tornall.

Fem memòria també de la confiscació i destrucció del gran monestir,

palau i panteó reial de Poblet. Poblet serví de model a Felip II per a la construcció de l'Escorial. Semblant cosa succeí amb Santes Creus, amb la Cartoixa d'Escaladei (la primera cartoixa de la Península Ibèrica) o la conversió en caserna militar espanyola de la Seu Vella de Lleida, a partir de la invasió, en 1707, per Felip V fins a mitjan segle xx. Tota la ferotgia destructiva apunta a obres emblemàtiques del nostre patrimoni.

La immobilitat de l'obra en el seu lloc o territori i la identificació simbòlica col·lectiva que representa fomenten l'equivalència entre destrucció de l'obra d'art i destrucció de la cultura i l'ànima d'un poble. La destrucció radical i sistemàtica produeix uns canvis radicals d'imatge. Pot fins i tot arribar a fer canviar de mentalitat, perquè quan a l'home se li canvia l'ambient (destruint o modificant les construccions que li condicionen els actes) va canviant de manera d'actuar i se li debilita el caràcter.

La destrucció de patrimoni emblemàtic és una de les armes que han utilitzat i que encara utilitzen els co-

lonitzadors. Aquestes accions desvinculen l'home del seu lloc i el subordinen a un altre ambient. Aleshores home i poble deixen de ser individualment i col·lectivament actors; hom deixa de ser protagonista de la història.

Espinalt, a través de la psicoestètica, constata que «els artificis acumulats a partir de trenta anys cap enrere, l'home els veu naturals». Avui es veu natural la font de Montjuïc en el seu lloc, però on són les quatre columnes anteriors a la font?, on és el símbol patriòtic català? També veiem naturals (una vegada restaurats i com si no s'haguessin destruït) molts i molts monuments, molts i molts símbols. D'aquí la imperiosa necessitat d'educar, d'ensenyar i de recuperar (i amb els testimonis artificials inclosos) la pròpia història, la real. D'aquí la necessitat de conèixer els propis símbols col·lectius, situats en diversos llocs del propi territori; d'aquí també la consciència, l'esforç i la necessitat que nosaltres mateixos puguem conservar la simbologia ja existent i siguem capaços sobretot de crear-ne de nova, ara i en el futur, sense haver de servir-nos d'altres cultures ni d'altres mentalitats. També hem de ser capaços de desmarcar-nos de la proliferació dels oportunitats i de la desfiguració dels valors caracterològics. És necessari actualitzar-nos i rejuvenir-nos sempre, col·lectivament, per a evitar de caure en la folklorització i poder-la superar.

Convé aplicar ara mateix, interpretant-los coherentment, els raonaments exposats. Hem de valorar la gran aportació que Catalunya ha fet a través del modernisme català i sobretot hem d'enorgullir-nos d'Antoni Gaudí, que amb les seves quatre torres emblemàtiques de la Sagrada Família ha creat el símbol màxim del nostre Cap i Casal. No hi ha dubte que l'obra de Gaudí té el mèrit d'infondre en el català una convicció segura de si mateix. Els modernistes eren homes que creien col·lectivament en el nostre poble i nació. Vegeu també la Casa de les Punxes (en la portada d'aquesta revista), obra de Puig i Cadafalch.

Per contraposició, les obres que ara es van construint i moltes de construïdes recentment no van més enllà dels plantejaments de l'anomenat Moviment Modern dels anys vint, comple-

tament obsolet i superat, fins i tot pels mateixos autors que el proposaren. No s'ha introduït cap nou temps, malgrat l'aparença, la propaganda i les declaracions de modernitat. Avui s'inventa una espècie de folklore per al públic de les ciutats, del qual és mostra de màxima actualitat l'anomenat Fòrum, que es volgué (o vol) vendre com l'apartador de Barcelona. Es desenvolupen uns edificis populars urbans amb característiques internacionals i de disseny, juntament amb uns altres d'igualment populars amb ressonàncies localistes. És una mena de folklore que no supera la dicotomia urbano-rural, sinó que l'embolica encara més. Vulguem admetre-ho o no, tot això d'ara són construccions amb pretensions de símbol, que configuren el nostre ambient i de

Casa Jané (1995). Alió (Alt Camp). Arquitecte J. Batalla

les quals no ens podem escapar. Hi ha un internacionalisme i un disseny disfressat que, en aparença, ens va actualitzant col·lectivament, però que realment ens despersonalitza, perquè ens uniforma i no ens caracteritza.

Avui dia s'ha fossilitzat l'arquitectura dels anys vint. Hom convida autors de renom internacional (la majoria de fora del nostre àmbit cultural) perquè enlairin els edificis que pel seu ús, situació i pressupost esdevinguin emblemàtics. S'encarreguen els símbols a autors amb nom de prestigi, però que per idiosincràsia, per origen, per emotivitat i per la internacionalització cultural d'ells mateixos, en lloc de significar-nos, en lloc d'imprimir caràcter

català al nostre territori, ens disseminen i ens dispersen, englobant-nos en una cultura o unes cultures que no són la nostra. És allò del cafè per a tothom. Anant per aquest camí, anys a venir, com molt bé assenyala Nati Muñoz-Espinalt, ens podríem trobar que baixéssim a un aeroport i no sabéssim en quina ciutat som.

En lloc de generar nosaltres els nostres símbols, com sabé fer-ho la Catalunya de la Renaixença, ara es copien, es compren o s'encarreguen a fora. Es cau en un provincianisme, sigui rural o urbà. Tinguem present que s'ha volgut i es vol despersonalitzar qualsevol manifestació del nostre esperit.

Avui que es fan tants edificis alts és un contrasentit i és incoherent que els monuments siguin tan baixos. Ens fluijeja la idealitat. No sabem donar-los alçada per a fer honor a un altre. Sols cal fixar-nos en els monuments dels nostres pobles i ciutats. Mirem el monument que tenim a Barcelona del president Macià i el de Josep M. Batista i Roca. Si escultòricament poden ser ben resolts, els falta alçada i simbologia. Ens falla l'eurítmia. Són una prova més que no creiem col·lectivament en nosaltres mateixos.

Tinguem plena consciència de la importància i de la repercussió de la simbologia, perquè ens fa visibles; ens fa estar en el nostre lloc, però, sobretot, ens infon una plena moral de victòria.

Si en el passat remot fórem, no cal dir-ho, capaços de bastir una potent simbologia (romànic, gòtic...), i si en el passat recent hem excel·lit en moltes obres (modernisme), hem de tenir-nos confiança i marcar-nos l'objectiu de tornar a ser capaços de generar, nosaltres mateixos, la nostra pròpia simbologia, que ben segur ens renovarà i evitarà ensem la dispersió i la folklorització de la nostra cultura.

És tanta la transcendència de la simbologia nacional i és tan representatiu el símbol per a la cultura, que la seva existència propicia una exhibició col·lectiva capaç de motivar i enfortir la confiança en nosaltres mateixos i despertar-nos una imperant voluntat d'aportació i d'anàlisi en tot el que es fa i està per fer, transmetent-nos una plena moral de victòria.◆

El temps de les cireres

QUIM GIBERT

Entre les nombroses investigacions en psicologia social, n'hi ha una que consistia a sotmetre uns gossos a descàrregues elèctriques doloroses, de les quals no podien fugir. A conseqüència d'aquests acorralaments, aviat els cànids van donar-se per vençuts. Aquest fenomen, conegut com a desempament après, el va difondre cap allà a l'any 1960 Martin E.P. Seligman: «Gemegant suaument, acceptaven les descàrregues amb passivitat, fins i tot quan aquestes podien evitar-se» (dins el llibre *La autèntica felicitat*). Els animals havien quedat tan esporuguits que, quan el perill ja era inexistent, continuaven mostrant-se inactius. És a dir, s'havia produït un aprenentatge per associació entre el context de l'experiment i el càstig.

En situacions d'impotència com aquestes no solament els gossos cauen en depressió; això també passa amb els humans. Entre els catalans, posem per cas, hi ha un cert desànim i cansament en constatar que en l'Europa democràtica del segle XXI continuem sense poder viure en la nostra llengua ni gaudir del dret d'autodeterminació. Que molts de nosaltres no ens veiem amb cor de fer-nos valer en qüestions lingüístiques i nacionals s'explica a tenor d'un mai no acabar d'estímul aversius als quals hem estat sotmesos gairebé de forma persistent des de 1714, incloent-hi els quaranta anys de franquisme. Tant és així, que exigir els nostres drets lingüístics i la sobirania que ens pertoca com a poble és un gest automàticament associat a situacions de tensió que suposadament no serveixen de res (o que fins i tot ens poden complicar la vida). És a dir, l'esdevenidor dels Països Catalans balla, enmig d'altres coses, a mercè d'aquest desempament après.

Durant els trenta anys en què Seligman es va especialitzar en l'estudi del desempament, es va adonar que no tots els animals ni totes les perso-

nes que han sofert estímuls negatius es donen tan fàcilment per vençuts; ans al contrari, són molts els que se sorprenen de la seva fortalesa. Aquest és un àmbit de la psicologia positiva, que necessita ser conreat per a dotar-se de recursos davant l'adversitat. I és que si la gent de nació catalana volem avançar cap a la normalitat lingüística i nacional no tenim altra opció que superar aquell malestar que ens impedeix de fer els passos adients per a ser respectats. A més, el sol fet de no defugir comportaments estressants (com, per exemple, demanar en un servei públic de ser atès en català), això retroalimenta la nostra personalitat, pel sol fet que costa un esforç. És a dir, sobreposar-nos a aquestes incomoditats ens fa sentir millor amb nosaltres mateixos i reforça el nostre caràcter. Precisament per això, inspira emocions positives la feina de la Comissió de la Dignitat en bé del retorn dels papers segrestats a Salamanca, o la de la Plataforma per la Llengua a favor de la catalanització d'Ikea i de la llet Pascual.

Si bé és impossible canviar el passat, sobre el demà no hi ha res dat ni beneït. Amb empena i tenacitat podem obrir moltes portes encallades. El psicòleg Carles M. Espinalt va deixar escrit que l'home victoriós és aquell que després d'un fracàs torna a lluitar, i que «el fracassat una persona que no va provar res més». Hi ha una dita que proclama sàviament: «A més de pregar cal treballar!» Altrament, es pot eternitzar el nostre particular *Temps de les cireres*, nom d'una cançó sobre el goig de ser feliç en un futur, que els quadres revolucionaris de la Comuna¹ van adoptar com a símbol.

Hi ha temàtiques en les quals res no és impossible. Per això, és un plaer estar al costat d'aquells que han obtingut coses perquè mai no varen creure que eren impossibles. ♦

PASTISSERIA
BOMBONERIA
CONFITERIA
GELATERIA

Major de Sarrià, 57
08017 BARCELONA
Tels. 93 203 07 14 / 93 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13
08017 BARCELONA
Tel. 93 203 04 73 / Fax 93 280 65 56

1. La Comuna va ser el motor d'una insurrecció popular que es va desencadenar a París l'any 1871.

Qui ens difumina?

MARIA DEL PLA

La persona, l'ésser humà, no tria el lloc de naixença. Tanmateix, el lloc on neix, la col·lectivitat a la qual arriba, en determinaran la manera de ser; és a dir, la identitat cultural i històrica. A mi, l'atzar em féu néixer lluny de Barcelona, a l'Alt Urgell, una contrada que es forja en el si d'una antiga nació i, alhora, també contribueix a forjar aquesta antiga nació: la nació catalana, els Països Catalans.

La catalana és una nació amb legislació pròpia, com és la compilació dels *Usatges*, amb la qual asenta, ja en el segle XII, les bases fonamentals del dret català, a part dels *Costums de Lleida*, els *Costums de Tortosa* i els *Furs de València*.

És una nació que en el segle XIII ja té institucions de govern pròpies i representatives del poble, com les Corts, convocades pel rei quan volia i allà on volia.

És una nació que redacta (s. XIV) el *Llibre del Consolat de Mar*, tractat que arribà a considerar-se el dret marítim del Mediterrani i vigent fins al segle XIX.

És una nació amb moneda pròpia, amb la creació, en el segle XIII, de les seques reials de Barcelona, primer, i de València, posteriorment.

És una nació amb llengua pròpia i oficial, que en els segles XIII, XIV i XV plasma i comunica un dels pensaments més cultes i elevats d'Europa, amb textos com les *Homilies d'Organyà*, les quatre grans cròniques

–el *Llibre dels feyts*, el *Llibre del rei en Jaume*, la *Crònica* de Ramon Muntaner i la *Crònica* de Pere el Cerimoniós–, o la traducció de la *Bíblia* a la llengua del poble; amb filòsofs, humanistes i científics com Bernat Metge, Joan Lluís Vives, Ramon Llull, Abraham Cresques o Arnau de Vilanova, figures cabdals del món medieval; amb poetes com Guillem de Berguedà, Jordi de Sant Jordi, Joan Roís de Corella, Jaume Roig o Ausiàs March; amb escriptors com Joanot Martorell, Francesc Eiximenis, Anselm

Turmeda o Isabel de Villena, autors tots plegats, tant en poesia com en prosa, d'obres que perviuen en el temps per la gran qualitat i rigor que atresoren. I encara podem parlar de textos excepcionals, com ara *Curial e Güelfa*, d'autor anònim.

És una nació, sens dubte, amb un bagatge cultural i històric com qualsevol altra nació europea –dret, tribunals de justícia, llengua, moneda, exèrcit–, però una nació, en definitiva, que a la primeria del segle XVIII viu una guerra i la perd –la Guerra de Successió a la Corona d'Espanya–, i és sotmesa a un règim d'ocupació militar, amb abolició, per decret, de totes les seves lleis, de totes les seves institucions, de tots els seus símbols.

Tot sigui difuminar la nostra història, entenebrir la nostra cultura, a favor d'una major honra i glòria de les lletres i les idees espanyoles

Davant aquesta riquesa identitària del nostre passat –un resum brevíssim, de fet– i del dogal repressiu que significa l'ocupació forastera, costa d'entendre que el vaixell insígnia de l'Any del Llibre i la Lectura –promogut per la Generalitat de Catalunya, el Ministeri de Cultura, l'Ajuntament de Barcelona i la Diputació de Barcelona– siguin Cervantes i *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, un autor i una obra prou eminents, notoris i valorats, però pertanyents a la llengua i la cultura castellana, ras i curt. Quan Dante Alighieri

escriu la *Divina commedia* fa cultura i literatura italianes, com fa cultura i literatura franceses Molière quan escriu *Le misanthrope* o *Le malade imaginaire*. I quan Rosalia de Castro escriu *Follas novas* fa cultura i literatura gallegues, mentre que fa cultura i literatura castellanques quan escriu *En las orillas del Sar*.

Enguany, institucionalment toquen Cervantes i el Quixot; i, sense estar-se de res, fan exposicions, conferències, representacions teatrals, òperes, articles a la premsa, debats radiofònics i televisius, reedicions de l'obra, un congrés acadèmic i una ruta per la Barcelona del Quixot. Fins i tot s'ha parlat una mica, perquè no sigui dit que la metròpoli no té en compte la colònia, de *Tirant lo Blanc*, la fenomenal novel·la de Joanot Martorell, dins els llibres de cavalleries, que Cervantes esmenta i elogia dins *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*.

Quantes efemèrides hem celebrat o celebrem oficialment en el camp o àmbit dels nostres autors i de les nostres lletres? No gaires, ben just les imprescindibles per a fer el paperot. I quan s'han celebrat, hi ha hagut tant de bombo i platerets i tanta pompa mediàtica com en aquesta? ¿I s'hi han esmerçat els mateixos recursos econòmics, equivalents a un bon pessic de milions d'euros? No, ni de bon tros. La celebració, aquest mateix any, del VIII Centenari de les històricament i lingüísticament in-

comensurables *Homilies d'Organyà*, un document cabdal de la romanística, únic a la Península Ibèrica, n'és un bon exemple.

Tot sigui difuminar la nostra història, entenebrir la nostra cultura, a favor d'una major honra i glòria de les lletres i les idees espanyoles. I així anem fent: com a catalans cada dia som més poqueta cosa, per més que la ciutat de Barcelona continuï essent, com digué Cervantes i l'alcalde Clos magnífica, «arxiu de la cortesia, alberg dels estrangers». ♦

Mirant-ho de lluny

PERE ORTÍS

He insistit sempre que, de lluny estant, els problemes que afecten la supervivència dels catalans com a poble diferenciat en el concert dels pobles lliures del món, prenen un caire més agut i cobren una entitat més retallada. Aquest factor diferencial no interessa als qui tenen el poder *de facto*, els quals fan l'indicible per impedir-lo i mentalitzar-hi tothom en contra. I, de casa estant, aquests problemes són rutina sobre la pell i els tapa la quotidianitat. Com a toc d'alerta, vegem-ne els principals.

La inconsciència dels catalans, o el tant-se-me'n-fum de molts. L'aversion als seus valors de poble, com ara la llengua, la cultura, els costums populars, les festes identitàries.

La criminalització que molts fan del nacionalisme de casa, espaterrats, enganyats, víctimes de l'autoodi, fruit d'un rentatge de cervell que dura anys i panys.

La manca de naixements de llinatges catalans, per raons d'una futilitat que esborrona i que fa presagiar la definitiva extinció d'allò que en diem «casa nostra», malgrat que les dones joves –que són la peça clau del problema– vulguin justificar-ho amb raons que tenen com a pretext la modernitat, les idees avançades, i es posin histèriques quan els ho diuen.

La dimissió de la seva llengua de part de molts davant el vingut de fora; la covardia sota l'atac verbal a casa seva, o a la seva llengua, i el rendiment d'armes al peu de l'intrús que se'n vol fer amo i que s'ha engrandit en vista d'aquesta covardia.

L'adopció de l'hedonisme en la vida i el refús dels valors que sobrepassen el materialisme del diner i els goigs del sexe.

L'acció ben estudiada i ben coordinada del govern espanyol a aprofitar aquests factors i a agreujar-los mit-

jançant l'enviament incontrolat de gent forastera a les nostres ciutats i als nostres pobles.

Davant aquest panorama pobre, trist, alarmant, bé cal que els catalans reaccionem. Un poble que veu que s'enfonsa i no li fa mal, és un poble sense dignitat, és un poble degradat.

Cal que ens mentalitzem contra allò que ens han fet creure amb una guerra (en la qual ens consideraren totalment vençuts), quaranta anys de dictadura i la subsegüent prepotència castellana.

Deixem de banda la por, el tabú sobre el nostre dret a la plena sobirania i proclamem-lo pel seu nom, sense demanar-ne perdó a ningú. Parlem-ne tan clar com parlem sobre l'alliberament de la dona. En aquest aspecte –i mal m'està dir-ho– el principal obstacle són els catalans; sempre són els catalans, el principal oponent a les llibertats i als drets de Catalunya. Són aquells de la petita i de la gran empresa, que consideren que els seus diners perillarien si ens fèiem lliures. Pensen que ja no

tindríem el mercat d'Espanya per als nostres productes. El diner és l'únic déu d'aquests; no en tenen pas d'altre; Catalunya i la seva subsistència els importen un rave; no l'han coneguda mai ni l'han estimada mai, Catalunya.

Que tinguin present, aquests, que Catalunya i el seu mercat futur han de ser considerats dintre el context de l'Europa lliure i unida. No volem fer una illa de Catalunya: ens necessitem els uns als altres, els pobles. Europa i el món seran el nostre mercat. Europa no està feta, encara; que no ens enganyin amb aquesta Constitució: l'han feta l'Europa dels poderosos i dels ben armats –res de nou. Per contra, ha de ser l'Europa dels pobles lliures; no ho perdem mai de vista. I mentre això no facin, no hi haurà assossegament ni pau. Considerem això per un moment: com els va l'economia a Lituània, a Bòsnia, a Geòrgia, a Croàcia, a Bèlgica, a Holanda? ¿Pateixen restriccions de mercat, aquests pobles petits, lliures, alguns fins fa ben poc sotmesos?

Allò que de cap manera avui no pot ser admès és això: pobles sotmesos a un altre poble, ni que sigui sota formes de llibertat. Sapiguem bé que a Espanya no hi ha democràcia per a bascos i catalans. Confiem que, a mesura que avanci la civilització i avanci el seny a Europa, això canviarà en bé. Esperem que els castellans seran civilitzats i entendran que el nostre dret a ser lliures i sobirans és exactament igual que el seu.

Guerra, revolució, trencadissa, violència, no. Diàleg i vies democràtiques, sí. Si no, pleguem. Aleshores, caldria cercar la justícia i el dret en un poderós, que, ben manegat, el trobaríem. Allò que no podem fer els catalans és «deixar-ho estar». ♦

De filòlegs i diccionaris

ANDREU SALOM I MIR

Als Països Catalans la proliferació de diccionaris i obres lexicogràfiques de tota mena (generals i oficials, enciclopèdics, etimològics i complementaris, ortogràfics i de pronúncia, d'expressions i frases fetes, de sinònims i antònims, d'onomàstica...), tant d'extensió mitjana com d'extensió força considerable, ens ha col·locat, segurament, al nivell de les nacions més avançades pel que fa a la publicació d'aquest tipus de compilacions científiques relacionades amb la llengua. El grau d'exhaustivitat de tot el material lingüístic elaborat i publicat fins ara fa que el català es pugui comparar, doncs, quant al grau de compendi i recopilació ortogràfica i gramatical realitzat, amb qualsevol llengua del món que disposi d'un Estat propi culte i civilitzat –o això, almenys, en teoria–, i que en servi, naturalment, la vitalitat social.

Al llarg del segle XX, l'aparició, en el nostre país, de filòlegs i lingüistes de tremp entusiasta i amb una preparació científica excel·lent, ha fet que la nostra parla sigui objecte d'un estudi exhaustiu que recopila gran part del tresor de la llengua –recollir-lo íntegrament, com en totes les llengües, fóra pràcticament impossible. Personalitats amb empenta com Pompeu Fabra, Antoni M. Alcover, Francesc de B. Moll i Joan Coromines (sense oblidar, però,

Marià Aguiló, figura cabdal de la Renaixença) són, sens dubte, els més qualificats, tant per llurs treballs arduos i sistemàtics com per la poderosa influència que han exercit en investigadors actuals de la lexicografia i la gramàtica catalanes. Obres tan valuoses i cabdals com el *Diccionari Aguiló* (vuit toms de reculls lexicogràfics publicats per Fabra i M. de Montoliu); el *Diccionari general de la llengua catalana*, del mestre Fabra, autor també d'unes decisives *Normes ortogràfiques* i d'una *Gramàtica catalana*, per les quals el seu autor és considerat unànimament el seny ordenador de la llengua catalana moderna; el monumental *Diccionari català-valencià-balear* (10 toms), que duu el llarg subtítol de «Inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals, recollides dels documents i textos antics i moderns, i del parlar vivent al Principat de Catalunya, al Regne de València, a les Illes Balears, al departament francès dels Pirineus Orientals, a les valls d'Andorra, al marge oriental d'Aragó i a la ciutat d'Alguer de Sardenya», popularment conegut per *l'Alcover-Moll*; el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (nou toms), obra gegantina de caràcter històric, crític, comparatiu i, sobretot, etimològic de J. Co-

romines, autor també d'una altra gran empresa científica, *l'Onomasticon Cataloniae* (vuit toms), que constitueix un recull onomàstic molt considerable de totes les terres catalanes, explicat des d'un punt de vista etimològic i lingüístic, són exemples ben demostratius de l'enorme cabal lexical català recollit i estudiat minuciosament pels erudits adés esmentats.

Tots aquests treballs admirables, el conjunt de tots ells, forneixen un vast corpus del vocabulari català amb dades de tota mena relacionades amb la vida i ambient de les paraules. Molt pocs països disposen d'uns instruments de coneixement de la llengua tan rics i complets com Catalunya. Tota aquesta immensa producció constitueix un referent lexical quasi inexhaurible, d'informacions sobre els mots, d'un valor incomparable per als historiadors de la llengua i per als investigadors del lèxic català del futur. Esperem tan sols que, en aquest possible esdevenidor, el perill de llatinització del català s'hagi esvaït totalment, i, a part de ser una llengua estudiada tant dins com fora del nostre territori, gaudeixi d'una bona salut social. Serà el millor homenatge que podrem retre a tots els il·lustres filòlegs i lingüistes que tanta devoció i esforç esmerçaren en l'estudi, conservació i projecció del bell catalanesc. ♦

A R D È V O L

SERVEIS EDITORIALS

Jordi Ardèvol
C. Consell de Cent, 432, 2n 8a
08013 Barcelona

Tel.: 93 246 66 82
c/e: jardevol@teleline.es

- Maquetació de llibres i revistes
- Publicació de llibres
- Mecanografiat de textos
- Correcció de textos en català

Una llengua es defensa fent-la servir

DAVID PAGÈS

Quantes vegades, davant la lectura d'algun text, no hem tingut la temptació d'agafar un llapis i subratllar frases que contenen cims de reflexió, de saviesa i d'estímul? En aquest article ens ha plagut de realitzar el següent exercici: aplegar comentaris i observacions referents a la llengua catalana, fets per persones que procedeixen d'àmbits ben diversos. Vegem-los.

«La llengua pròpia d'un poble és talment la seva ànima col·lectiva, l'essència de la seva personalitat, la síntesi de son caràcter, la concreció de sa consciència» (Josep Conangla).

«La mutilació més trista que pot sofrir un home és la renúncia al seu idioma natural» (Josep Carner).

«La supervivència de Catalunya es deu a la llengua, i la nostra política ha d'ésser conservar la llengua» (Josep Alsinà i Bofill).

«Perquè parlen català, sens dubte, els catalans han pogut conservar una consciència de grup. Però sobretot quan han sentit amb més força aquesta consciència de grup, han refusat d'oblidar el català» (Pierre Vilar).

«D'aquí a mig segle el català continuarà existint en la mesura que els catalans estiguin disposats a mantenir-

ne l'existència. Això vol dir que els catalans hauran d'estar disposats a fer els esforços necessaris per assegurar la supervivència de la seva llengua» (Miquel Siguan).

«Deixant de banda les institucions de govern, la responsabilitat dels cristians del carrer és parlar correctament la llengua i utilitzar-la en les converses amb tots els ciutadans de Catalunya. No creiem que sigui cap manca de respecte als castellanoparlants; al revés, és una forma d'ajudar-los a integrar-se al país» (Jaume Camprodon).

«El gran repte del futur del català és aconseguir que la llengua sigui útil i necessària en aquest món extern i intern extremadament complex i exigent» (Joan Solà).

«Una llengua configura un pensament. Una manera de dir és una manera de pensar. La mort d'una llengua és la mort d'una visió del món. I com que allò real no és més que la suma de les seves percepcions (visions), la mort d'una llengua és una pèrdua de realitat. Tota la humanitat en resulta empobrida» (Narcís Comadira).

«La defensa de la identitat del meu poble, Catalunya, i del català és tan

natural per a mi com que creixin les ungles.» (Joan Manuel Serrat).

«Una llengua es defensa usant-la» (Manuel Castellet).

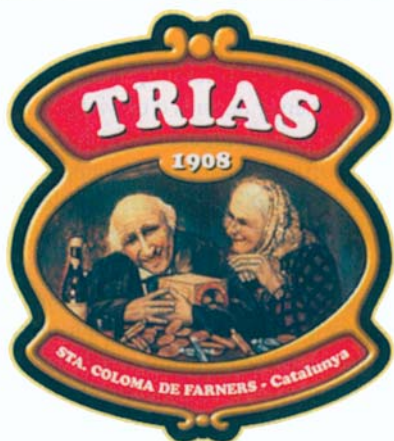
«Sí, sé segur que la pàtria no es defensa solament amb la llengua. Però també sé ben de cert una altra cosa: que la pàtria no es pot defensar igual sense la llengua» (Josep-Maria Terricabras).

«Hem treballat i treballem cada dia més per fer efectiu el lema «El català és un dret dels treballadors», perquè d'aquesta manera s'aconsegueix una societat cohesionada» (Josep M. Álvarez).

«Però l'ús social del català no afecta únicament els nous immigrants; és un repte del conjunt de la societat que sempre s'ha de plantejar en positiu. L'ús de la llengua és un dret que tenen totes les persones i un factor clau per a incorporar-se plenament a la societat» (Joan Coscubiela).

«Un poble només pot existir si no perd les seves paraules» (Maria de la Pau Janer).

Tot aquest enfilall de raonaments ha volgut obrir camins de reflexió i alhora donar arguments vàlids per a renovar el nostre compromís envers un dels elements bàsics de la nostra identitat. ♦

TOTA LA VIDA FENT GALETES

Trias, Néts de Joaquim, SA
Tel. 972 841213 • Fax 972 842414

www.triasbiscuits.com

e-mail: trias@triasbiscuits.com

Ctra. de Sils, 36 • 17430 Sta. Coloma de Farners

El pronom «hi» i els complements de lloc

ALBERT JANÉ

La funció principal del pronom *hi* és, des dels orígens de la llengua, la representació anafòrica dels complements circumstancials de lloc. És per això que sovint en parlem amb la designació de pronom adverbial, encara que en la llengua moderna, que l'usa molt més que no la llengua medieval, ja representi també complements no pròpiament adverbials, àdhuc personals:

- [1] Les hi duc sempre, les mans netes.
- [2] La petició és insòlita i no hi accediran pas.
- [3] Hi penso sovint, en la Marta.

Segons Coromines, *hi* resulta d'una fusió del llatí IBI (reduït a *iī*) «aquí, en el dit lloc», «allí», i el llatí HIC «ací». I fa observar que contra la participació cabdal del llatí HIC no fóra possible objectar el fet que el significat d'aquest en llatí és «ací» i no pas «allí» o «aquí», car és sabut que aquesta mena de pronoms sovint han desplaçat més o menys l'eix de llur valor. Aquesta observació de Coromines ve motivada pel fet que normalment el pronom *hi* designa o representa el lloc on hi ha la persona de qui hom parla i no pas el lloc on hi ha la persona que parla o a qui hom parla. Per això és normal i, de fet, preceptiu, quan la circumstància de lloc ja ha estat dita abans, d'usar el verb *anar* amb el pronom *hi* i, en canvi, només en alguns casos especials hi usem, amb el pronom *hi*, el verb *venir*, car aquest verb, com s'ha dit, ve a ser l'equivalent de «anar ací» o «anar aquí».

Tots ens planyem, i no pas per gust, de la interferència del castellà que pateix la nostra llengua i que es resol, en el cas que ara ens ocupa, en la supressió del pronom *hi* o en la seva substitució per un altre element anafòric, però és evident que per contrarestar aquella lamentable interferència no hem de proclamar que en català no és admissible l'elisió de la circumstància de lloc referida a la tercera persona gramatical, és a dir, quan és l'equiva-

lent de «allí, en aquell indret». És clar que és molt més freqüent l'ús de *hi* amb el valor de *allí* que no amb el valor de *ací* i *aquí*, però també és veritat que tant en un cas com en l'altre l'elisió del complement de lloc a vegades és normal i obligada. Només un cert nombre de verbs exigeixen imprescindiblement la presència del complement de lloc, representat d'una manera o d'una altra. Hi ha alguns verbs que només l'admeten en casos especials, o amb certs valors. I hem de convenir en molts casos un ampli marge de llibertat, difícil, és veritat, de reduir a esquemes gaire rígids. Cal dir encara que, al costat d'aquelles construccions que comporten un complement de lloc clarament sobreentès, hi ha aquelles altres en què l'absència de complement de lloc no obeeix a cap elisió sinó, simplement, a un buit semàntic que no afecta la gramaticalitat de la frase.

Els complements del verb *anar*

Llevat d'aquells casos en què té valors molt especialitzats, el verb *anar*, que és el principal dels verbs de moviment, exigeix imprescindiblement un complement essencial (poden ser dos o més) i n'admet un d'accessori. Els complements essencials són, principalment, els de lloc, i també els de manera i de companyia, nocions a vegades indestruïbles. I els complements accessoris són els de temps, que en alguns casos són més aviat aspectuals. Els complements essencials no es poden sobreentendre i la seva representació anafòrica habitual és el pronom *hi*. Els complements accessoris, en canvi, no admeten cap representació pronominal i se solen elidir.

[4] Que no volies anar a París? –Hi aniré per Nadal.

[5] Què fareu, per Nadal? –Anirem a París.

És ben clar que en la segona part de l'exemple [4] no es pot prescindir

del pronom *hi* «a París», i que en la de l'exemple [5] hi ha el complement de temps, *per Nadal*, sobreentès, perquè no és pronominalitzable. Ens podem preguntar si hi pot haver algú capaç de pronominalitzar també els complements de temps del verb *anar*. Hem tingut la necessitat de predicar amb tanta vehemència contra la supressió del pronom *hi* complement del verb *anar*, que més d'una vegada el resultat deu haver estat l'aparició, en un text redactat o revisat amb un rigor descertat, d'una construcció com **Hi anirem a París*, en què *hi* significaria «per Nadal».

Però l'aptitud del pronom *hi* per a representar complements del verb *anar* altres que els de lloc, pot originar una fraseologia ben diversa pel que fa a la funció exacta d'aquesta forma pronominal:

[6] Una vegada vaig anar a París amb la Marta. –Jo hi vaig anar amb la Núria.

[7] Una vegada vaig anar a París amb la Marta. –Jo hi vaig anar a Londres.

És ben clar que en [6] *hi* vol dir «a París» i en [7] significa «amb la Marta». Vegem, encara, els exemples següents:

[8] Jo vaig al Liceu amb esmòquing. –Jo hi vaig sense corbata.

[9] Jo vaig al Palau de la Música sense corbata. –Jo hi vaig al Liceu.

[10] Jo vaig al Liceu sense corbata. –També hi vaig jo.

En aquests tres exemples, el pronom *hi* significa, respectivament, «al Liceu», «sense corbata» i «al Liceu sense corbata».

Considerem, encara, el cas que ara segueix:

[11] Aniré a París, però no amb aquella colla: aniré sol.

[12] Tinc ganes d'anar a París, però no amb aquella colla: tinc ganes d'anar sol.

Algú podria formular alguna reserva sobre la correcció de la segona part dels exemples [11] i [12]. És molt probable que en la realitat del llenguatge oral, del llenguatge oral actual, tan interferit pel castellà, [11] fos un cas més del resultat d'aquesta interferència, és a dir, la reducció de *hi aniré sol* a *aniré sol*, i, des d'aquest punt de vista seria condemnable. Però, deixant-lo de banda aquest punt de vista, *aniré sol* no és pas cap frase agramatical, car el verb *anar* va acompanyat d'un dels seus complements essencials. Tant en *aniré sol* com en *tinc ganes d'anar sol*, i encara més en aquesta segona frase, més que no pas sobreentendre-s'hi el complement de lloc, se'n fa, simplement, abstracció. En canvi, és sens dubte inadmissible la solució següent, en què trobem el verb *anar* sense cap complement essencial:

[13] Vull anar a París, però no per Nadal:
*aniré a la primavera.

Els sinònims del verb *anar*

Els diccionaris de sinònims apleguen un bon nombre de sinònims del verb *anar*, però no tots tenen el seu mateix significat exacte i, sobretot, les seves mateixes possibilitats sintàctiques, especialment considerant que *anar*, com hem vist, demana un complement essencial, habitualment de lloc, però també a vegades de manera o companyia. Els sinònims del verb *anar* que, anàlogament, no poden prescindir d'un complement circumstancial de lloc, són, pel cap baix (és clar que n'hi pot haver més), *dirigir-se*, *adreçar-se*, *arribar-se*, *encaminar-se* i les locucions verbals *fer cap* i *deixar-se caure*:

[14] Anàvem cap al coll carener i vam trobar altres colles que també s'hi dirigien.

[15] Hi havia una oficina d'informació, no sé per què no s'hi van adreçar.

[16] Hauria d'anar a l'alcaldia però ja m'hi arribaré demà.

[17] Quan tornàvem del castell en vam veure uns que s'hi encaminaven.

[18] Obrien les portes a les nou però a tres quarts ja n'hi havia alguns que hi feien cap.

[19] Es deu veure molt bé, la funció, des de baix la platea. Qualsevol dia ens hi deixarem caure¹.

És ben clar que en cap d'aquests exemples no és admissible l'omissió

del pronom adverbial. Cal remarcar que *dirigir-se* i *adreçar-se* són verbs més aviat usats amb complements personals o institucionals (en el sentit ampli del terme), equiparables als de lloc i, doncs, no susceptibles d'ésser elidits o sobreentesos.

També escau de comparar el verb *arribar-se*, pronominal, amb *arribar*. No sembla pas possible que *arribar-se* admeti l'elisió del complement de lloc: **No em vaig poder arribar*, **Ens arribarem demà*. En canvi, com veurem, *arribar* no solament admet aquesta elisió sinó que sovint rebutja decididament l'adjunció d'aquest complement, representat d'una manera o d'una altra.

En els tres primers exemples tenim *anar-se'n* usat amb valor absolut, sense el reforç del pronom adverbial, però en [21] i [22] la circumstància de lloc, la destinació del qui se'n va, més que no pas sobreentesa és «lògicament presumible». En canvi, en l'últim exemple, la destinació del qui se'n va és manifestada d'una manera explícita. Però, sigui com sigui, es tracta d'una qüestió semàntica que en cap cas no afecta la correcció sintàctica.

Pel que fa a les possibilitats de l'ús del verb *venir* amb el reforç del pronom adverbial, ja ens hi vam referir en un treball anterior². Normalment, com que sol expressar el moviment vers el lloc on hi ha la persona que

Anar-se'n i *venir*

Anar-se'n, contràriament a *anar*, no exigeix l'adjunció d'un complement de lloc, però l'admet lliurement, representat per una frase adverbial o, anafòricament, pel pronom *hi*. Entenem, però, que no ha de dir-se, normalment, que el complement ha estat elidit o sobreentès sinó, més simplement, que correspondria a una informació que no es dona, que hi ha el que abans hem anomenat un buit semàntic. Comparem els exemples següents:

[20] A les vuit en punt me n'he d'anar.

[21] Me'n vaig, que a les vuit m'esperen a l'Auditori.

[22] Que no havies de ser a les vuit a l'Auditori? –Sí, ara me'n vaig.

[23] Que no havies de ser a les vuit a l'Auditori? –Sí, ara me n'hi vaig.

parla o a qui hom parla, és pot usar i s'usa regularment sense cap complement de lloc, però no es pot pas dir que siguin rars els exemples que trobem d'aquest ús, tant en la llengua parlada com en la llengua escrita, com els que transcrivim a continuació:

[24] Segons la tradició, la Verge en persona hi vingué amb sa santa mare, que hi tenia ramats i una casa per a sos pastors (Jacint Verdaguer, *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*, dins *Prosa*, Proa, 2003, p. 232).

[25] Que les portin [les maletes] a bordo. Vol venir-hi a menjar galeta, la poca-solta (Joaquim Ruyra, *El rem de trenta-quatre*, El Cangur, p. 10).

[26] Per als aristòcrates de Budapest que hi vénen un dia a fer una cacera, aquesta olor deu tenir el seu encant (Josep Pla, *El nord*, Destino, any 1967, p. 354).

[27] Santa Fe és un bon lloc de repòs, i és la tercera vegada que hi vinc en quatre anys. Abans hi havia vingut amb el meu pare el 1919 [...] i hi veníem des de Llinars [...] i en 1921, que hi vam venir amb els Sant, i... (Maurici Serrahima, *Del passat quan era present*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 53).

Altres verbs de moviment

Hi ha encara molts altres verbs de moviment que admeten sovint, i que a vegades exigeixen, el pronom *hi* com a representant d'un complement de lloc, però que és prou normal que a vegades en prescindeixin, sia perquè són usats amb valor absolut, sia perquè hi ha elisió del complement: *arribar* (veg. [16]), *entrar*, *sortir*, *passar*, *pujar*, *baixar*, *córrer*, *acostar-se*, *aturar-se*, *tornar*, *acompanyar*, etc. Fàcilment podríem afegir a la llista altres verbs que no són pròpiament de moviment però amb un significat relacionat amb la idea de lloc, com *remetre*, *trametre*, *enviar*, *lliurar*, *tirar*, *llençar*, *quedar-se*, etc. En la fraseologia formada amb aquests verbs, el pronom *hi* sol correspondre a «allí», és a dir, designa el lloc on hi ha la persona de qui parlem. Però la realitat és prou més complexa, perquè, en frases amb verbs com *arribar*, *entrar*, *sortir*, *tornar*, etc., a vegades el possible ús del pronom *hi* depèn no solament del lloc on es troba el parlant en el moment de l'acte de la parla sinó del lloc on es trobava en el moment en què s'esdevenia allò que explica, i, encara, del lloc on es troba o es trobava la persona de qui parla, i del grau amb què s'hi identifica el parlant, per què ja es comprèn fàcilment que sigui un ús impossible de reduir a cap esquema seriós. En conclusió, hi ha un bon nombre de frases amb capacitat per a admetre facultativament l'adjunció al verb del pronom *hi*, d'acord amb una gran varietat de circumstàncies. Naturalment, aquesta adjunció sempre reforça la idea de lloc de la frase, del lloc on s'esdevé o vers el qual s'adreça l'acció del verb.

Verbs que no admeten l'elisió

Els verbs que indiquen la presència d'algú en un lloc determinat no sembla que admetin en cap cas l'elisió del

complement circumstancial de lloc, que podríem dir que és inherent al verb. Aquests verbs són, essencialment, *ésser* (o *ser*), *estar*, *cabre*, *viure* 'residir', *passar* i *posar* 'fer estada', *trobar-se*, *amagar-se*, *assistir* i, amb tota probabilitat, algun més.

[28] Vaig anar a casa seva però no hi era.

[29] Vaig anar a casa seva i hi vaig estar tota la tarda.

[30] Hi havia tanta gent que no s'hi cabia.

[31] Abans vivia a Llançà però ja no hi viu.

[32] Abans passava tot l'estiu a Viladrau, però ara ja només hi passo quinze dies.

[33] El meu pare ja hi posava, en aquesta fonda.

[34] Quan el president va entrar a la sala jo m'hi trobava per casualitat.

[35] Vet aquí la cova dels Dimonis. Abans s'hi amagaven els lladres de camí ral.

[36] Si el conseller presideix l'acte hi assistirà molta gent.

Deixant de banda que actualment ja podem sentir els disbarats més grossos, no és concebible que en cap dels exemples indicats es pogués elidir o sobreentendre la circumstància de lloc, és a dir, es prescindís de la seva representació anafòrica per mitjà del pronom *hi*. Notem la diferència entre *viure* 'residir' i *viure* 'ésser viu' o 'suportar la vida':

[37] Encara viu, l'avi Malet? –Sí, encara viu. –I encara viu a la seva vella casa pairal? –No, ja no hi viu. Ara viu al poble.

[38] Abans vivia a la Meridiana però ja no hi visc. El soroll dels cotxes no em deixava viure.

No seria gens estrany que algú considerés poc correcta l'oració *El soroll dels cotxes no em deixava viure* i la corregís amb l'adjunció del pronom *hi*: *...no m'hi deixava viure*. No cal dir que seria una correcció absolutament improcedent.

El verb *posar-se*, que és dels que indiquen moviment, no admet tampoc elisió del complement de lloc:

[39] Qui demana, la Montserrat? Un moment que ara arriba... ara arriba, ara s'hi posa.

És un fet que en aquest exemple (d'una suposada conversa telefònica) *arribar* rebutja el pronom *hi* i *posar-se* l'exigeix. I tan inadmissible seria adjuntar-lo a *arribar* com llevar-lo a *posar-se*.

El complement emmarcador

L'acció de certs relats se situa en un marc geogràfic o espacial indicat explícitament a l'inici del relat. En podem trobar molts exemples, especialment en els llibres de viatges. Mentre no es digui el contrari o no es canviï de tema, tot allò que ens explica l'autor, incloent-hi, per exemple, el temps que fa, s'entén que s'esdevé en aquell marc indicat inicialment (complement emmarcador). Això origina una certa necessitat, més relativa del que a vegades algú vol donar a entendre, d'adjuntar als successius verbs que apareixen en el relat o descripció el pronom *hi* com a representant d'aquell complement emmarcador. I hem d'admetre que l'adjunció d'aquest pronom pot ésser necessària, improcedent o facultativa.

Imaginem que hem anat a passar deu dies a Cadaqués. Però al cap de quatre dies ja tornem a ser al nostre lloc de residència habitual. Vegem, doncs, les frases que originen les possibles raons de la interrupció de la nostra estada en aquell poble de la costa, totes elles amb el complement emmarcador «a Cadaqués»:

- [40] Me'n vaig anar perquè hi havia massa gent i no s'hi cabia.
 [41] ... perquè m'avorria/m'hi avorria.
 [42] ... perquè no em trobava bé/no m'hi trobava bé.
 [43] ... perquè feia/hi feia massa vent.
 [44] ... perquè tenia mal de queixal.

És ben clar que en [40] no admetríem en absolut la supressió del pronom *hi*: ni, òbviament, en *hi havia*, en què ja s'ha lexicalitzat, ni en *s'hi cabia*: com hem dit, el verb *cabre* és un dels verbs que no admeten en cap cas l'elisió del complement de lloc. En canvi, al costat de *m'hi avorria* [41], en què s'emfasitza la circumstància de lloc, admetem perfectament *m'avorria*, en què sobreentenem aquesta circumstància. En l'exemple següent [42] és fàcilment observable que l'adjunció del pronom *hi* a la locució verbal *trobava-se bé* hi dóna un altre valor: *no em trobava bé* significa «tenia símptomes d'una malaltia», i *no m'hi trobava bé* significa «no m'hi trobava còmode», i seria, per tant, un greu desencert decidir-se a esmenar una suposada incorrecció de *no em trobava bé* amb l'adjunció del pronom adverbial. De nou, en [43], l'adjunció del pronom *hi* al verb no és sinó un reforç no imprescindible: de fet, tots els verbs meteorològics (*ploure, nevar, fer fred, fer calor, fer vent*, etc.) són molt sovint usats referits a un lloc determinat (el complement emmarcador) sense representació pronominal. Quan diem *Va ploure tot el dia* sempre és referint-nos al lloc del qual parlem. I què us

diré de l'últim exemple [44]? Només un pronominalitzador a ultrança tindria la idea singular de reforçar la frase verbal amb el nostre pronom.

Vet aquí, encara, dos breus fragments literaris extrets de sengles llibres de viatges, en els quals la representació pronominal del complement emmarcador alterna amb la seva elisió, la qual assenyallem amb aquest signe Ø:

[45] Lo país de Napluse és fertilíssim, les oliveres Ø són grosses, tendres i carregades de flor; *hi* verdegem les pomeres, magraners vermells de flor; les figueres de moro Ø clouen tots los horts i jardins plens de cebes, alls, tomàtecs, meloners, on se sent remintolar l'aigua i cantar los aucells (Jacint Verdager, *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*, dins *Prosa*, Proa, 2003, p. 218).

[46] Trobar-se sol, a Lió, un vespre, acabat de sortir del nostre país, en una cambra d'hotel qualsevol, és eminentment pedagògic. Hom *hi* aprèn més, en una nit, que en tota la carrera. La sensació de solitud, la llunyania, Ø és aclaparadora. Ø Teniu la revelació sobtada [...] que la vida és un afer obscur, complex, inaferrable. *S'hi* sent com un inexplicable vertigen que us fa girar la cara, se us Ø proposa la necessitat de sospitar que també hi podria haver error en el camí que aneu a emprendre... (Josep Pla, *El nord*, Destino, 1967, p. 34).

No creiem pas que l'alternança entre el pronom adverbial i la seva elisió que es pot observar en aquests fragments hagi de merèixer cap objecció,

però no sembla tampoc desenraonat afirmar que aquesta alternança hauria pogut ésser diferent.

Les oracions dislocades

Les oracions dislocades són aquelles que presenten un element fora de lloc, normalment a l'inici de la construcció, seguit d'una coma que el separa de l'oració pròpiament dita. Són oracions emfàtiques, en què hi ha la focalització d'un dels components de l'oració, el verb o un complement (també pot ésser el subjecte). Quan l'element focalitzat és el complement, el verb va sense el pronom que el representaria. Però si l'element focalitzat és el verb, aleshores no prescindeix del pronom que representa el complement. Això afecta tots els complements del verb i, doncs, també el que ara ens ocupa:

[47] A Sant Cugat, viu. (no a Barcelona).

[48] A Barcelona, treballa. (no a Sant Cugat).

[49] A Girona, soparem. (no a Perpinyà).

En canvi:

[50] A Sant Cugat, hi viu! (no hi treballa).

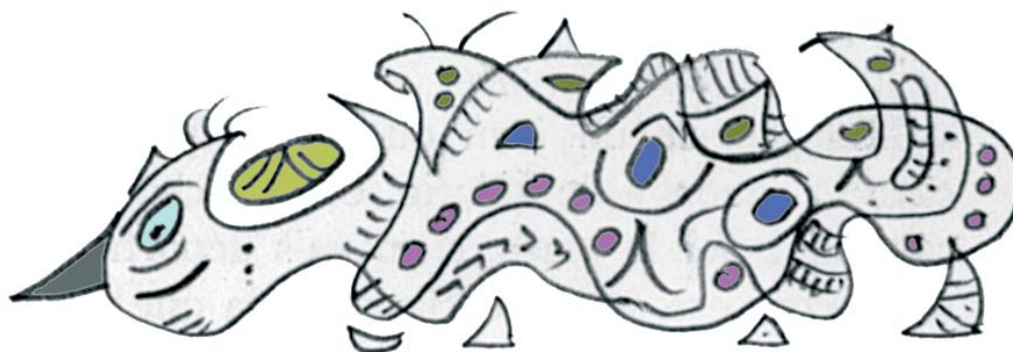
[51] A Barcelona, hi treballa! (no hi viu).

[52] A Girona, hi soparem! (no hi dormirem).

En el llenguatge oral, l'entonació difereix notablement entre els primers exemples, en què s'emfasitza el complement, i els segons, amb un èmfasi del verb molt característic.◆

1. No hem sabut resistir la temptació d'aduir com a exemple de *deixar-se caure* una celebrada anècdota protagonitzada pels inoblidables companys i mestres Eduard Artells i Bartomeu Bardagí. Un dia van assistir a una funció al Liceu, de Barcelona, al cinquè pis. L'un va dir a l'altre que des de baix la funció es devia veure molt bé. I l'interpel·lat li va contestar: –Sí que és veritat. Qualsevol dia ens hi deixarem caure.

2. Albert Jané, «Sobre l'omissió indeguda i l'ús abusiu del pronom *hi*». *Llengua Nacional*, núm. 36, tardor del 2001, p. 12.

Pèrdua o substitució dels pronoms febles «en», «hi»

JOSEP RUAIX

El castellà no disposa d'uns pronoms febles corresponents als nostres *en* (i variants morfològiques) i *hi*, o als equivalents del francès i de l'italià. Per això, en casos en què català, francès o italià recorren a aquests elements gramaticals, el castellà en prescindeix o recorre a altres solucions. Doncs bé, com era de preveure, avui es nota molt la interferència castellana en la nostra llengua pel que fa a aquest punt de la gramàtica, interferència que començà com a característica del parlar «xava»¹ o d'individus de parla materna castellana però que s'ha anat estenent com a resultat, sobretot, de la influència dels *mass media* d'expressió castellana (els quals, recordem-ho, encara són majoritaris en el nostre domini lingüístic). Cal, doncs, detectar aquests calcs i combatre'ls. A tal fi, posem una sèrie d'exemples, classificats, primerament amb la forma incorrecta i després amb la forma correcta (aquesta, abreujada).

1) Exemples de pèrdua de *en*:

- «Quants llibres tens? –Tinc tres», per ... *En tinc tres*.
- «A qui et forci a caminar una milla, acompanya'l dues», per ... *acompanya-l'en dues*.
- «Si per Nadal i Reis es venen llibres cars, per Sant Jordi es ven major quantitat», per ... *se'n ven major quantitat*.
- «Per cert, un dia d'aquests he d'escriure quatre de fresques sobre aquella aixecada de camisa que és...», per ... *he d'escriure'n quatre de fresques sobre...*
- «Res no portem al món i res no ens podrem endur», per ... *res no ens en podrem endur*.
- «... i això és tot el que va passar. Què us sembla?», per ... *Què us en sembla?*
- «Si això no es respecta, es ressent la convivència», per ... *se'n ressent la convivència*.

2) Exemples de canvi de *en* per un altre element:

- «El meu pare no té cotxe, perquè diu que no *el* necessita», per ... *diu que no en necessita* (notem que, pròpiament, allò que no necessita no és *el cotxe*, determinat, sinó *cotxe*, indeterminat; per això no hi escau el pronom *el*, determinat, sinó el pronom *en*, indeterminat o partiu).
- «Tampoc no crec que sigui negatiu que Barcelona tingui bandera i que *la* tingui la Comunitat Europea», per ... *i que en tingui la Comunitat Europea* (apliqueu-hi el comentari de l'exemple anterior).
- «Què és això que no voleu espinacs! Són molt bons! L'àvia, quan jo era petit, també me'ls feia!», per ... *també me'n feia!*
- «A Catalunya hi ha poques llacunes litorals: només *les* podem trobar a l'Empordà, al delta del Llobregat i al delta de l'Ebre», per ... *només en podem trobar a l'Empordà...*
- «No la veus pas, la guerra. Veus el que et deixen veure. –No, home, no. El que passa és que no hi ha càmeres a tot arreu... –Sí que *les* hi ha, o *les* hi havia, però tot el que enregistren no ho deixen veure», per ... *Sí que n'hi ha, o n'hi havia, però no deixen pas veure tot el que enregistren* (noteu que hem esmenat també la darrera part de la frase).
- «Avisa'l i, si no et fa cas, castiga'l», per ... *si no en fa cas...* (perquè la construcció subjacent és *no fer cas de*, i no pas «no fer cas a»); també es podria dir: *si no te'n fa cas*, en què *te* representa el datiu possessiu.
- «... preocupar-se activament i conscientment dels altres, de la comunitat o del bé comú, com *li* vulgueu dir», per ... *com ne* (o *en*) *vulgueu dir* (perquè *dir-li* s'aplica a persones [p.e., *li diuen Josep*], mentre que referint-se a coses s'usa *dir-ne* [p.e., *com ne diuen, d'aquella muntanya?*]).
- «Ell tenia vuitanta anys, i la seva dona acabava de complir *els* setanta», per ...

acabava de complir-ne setanta (vegeu el cas estudiat anteriorment, p. 19).

- «Com aprofitar els viatges i treure'ls tot el suc», per ... *treure'n tot el suc* (perquè la frase subjacent és *treure tot el suc dels viatges*, essent *dels viatges* complement circumstancial de lloc, i no pas «treure tot el suc als viatges», on «als viatges» seria complement indirecte).
- «Això ho parlaré amb ell», per *D'això en parlaré amb ell* (perquè el verb *parlar* demana un complement preposicional, no un compl. directe).
- «Hi ha gent que castiga el país cremant els seus boscos. Els focs s'han duplicat respecte a l'any passat», per ... *cremant-ne els boscos...*².

3) Exemples de pèrdua de *hi*:

- «Prou li expliquem les coses, però no es fixa», per ... *però no s'hi fixa* (perquè *fixar-se* és un verb que exigeix un complement: 'fixar-se en alguna cosa').
- «Que treballes a can...? –No, no treballe», per ... *No, no hi treballe* (perquè la pregunta no és sobre treballar en general, sinó en un lloc concret).
- «Un home tenia una figuera plantada a la seva vinya; va anar a buscar figues i no en trobà», per ... *va anar a buscar-hi figues i no n'hi trobà* (perquè estem parlant d'un lloc concret, no d'anar a buscar figues en general).
- (parlant d'una reunió) «Assistiu!», per *Assistiu-hi!*
- (parlant per telèfon) «Que hi ha el senyor tal? –Ara es posa», per *Ara s'hi posa* (perquè s'ha de sobreentendre *Ara es posa al telèfon, a l'aparell*).
- «Quan anirem d'excursió? –Anirem demà», per ... *Hi anirem demà* (perquè no parlem d'anar, sinó d'anar d'excursió).
- «A tot això, afegiu el fet que...», per ... *afegiu-hi el fet que...*
- (parlant d'un text) «Els lleugers canvis que s'ha vist obligat a introduir palesen que...», per ... *que s'ha vist obligat a introduir-hi palesen que...*
- «Amb el llum apagat, no veig», per ...

1. Vegeu Ll. LÓPEZ DEL CASTILLO, *Llengua standard...*, p. 57. D'aquest autor, com també de Josep Llobera (articles dins el diari «Avui», 17-7-85, 7-12-85, 1-4-86 i 30-12-86), els quals semblantment denuncien aquest greu defecte lingüístic, extraiem alguns dels exemples. Els restants són de diverses publicacions, especialment de la premsa diària (anys 1989-1994).

2. El pronom feble *en* (i variants) pot substituir els possessius (quan expressen pertinença o especificació) si el terme possessiu determina el complement directe o el predicat nominal. És molt recomanable d'emprar-lo quan es refereix a un ésser inanimat distint del subjecte de l'oració. Exs.: *El castell era tanca; el guarda me n'obrí les portes* (millor que ... *m'obrí les seves portes*). *No havia visitat mai aquell país ni en coneixia el nom* (millor que ... *ni coneixia el seu nom*). *Va fundar el club i va ser-ne el primer president*. Però seria un defecte molt greu d'usar *en* i *seu* alhora (cf. *El català 2*, p. 47).

no **hi** veig (perquè es tracta del verb pronominal *veure-hi*, que en català es distingeix de *veure*).

- «Pot haver un accident», per *Pot haver-hi* (o **Hi** pot haver) un accident.
- «Ha hagut un terratrèmol», per **Hi** ha hagut un terratrèmol.

4) Exemples de canvi de *hi* per un altre element:

- (en un anunci publicitari) «No *li* donis més voltes», per *No hi donis més voltes*³ (datiu inanimat).
- «Per a multiplicar un número per 9 se *li* afegeix zero i...», per ... *s'hi* afegeix zero i...

- (en uns exercicis escolars) «Copia a sota de cada lletra el nom del cos que *li* correspon... Dibuixa un tipus de quadrilàter; posa-*li* el nom», per ... *el nom del cos que hi correspon... Dibuixa un tipus de quadrilàter; posa-hi el nom.*
- «Així surts amb el noi tal. I et casaràs amb ell?», per ... *I t'hi* casaràs?

Com es veu per l'exemplificació precedent, en els calcs que afecten els pronoms febles *hi* ha de tot i força, però ens permetem de cridar l'atenció sobre el segon grup d'exemples, que segurament representa el cas menys conegut ara com ara. Per altra banda, hem d'ad-

vertir que, sempre en tema de pronoms febles, avui també es cometien ultracorreccions –en part, com a reacció maldestra als calcs suava comentats–, com veurem en una altra ocasió. ♦

3. A vegades el complement locatiu amb *a* es pot interpretar com un compl. datiu, i així una frase com *Posar guix a la paret* es pot resoldre dient *Posar-hi guix* (**hi** = locatiu) o *Posar-li guix* (**li** = datiu). Considerant-ho a la inversa, també podem notar que el DATIU INANIMAT sol pronominalitzar-se com el locatiu (amb *hi*). Compareu: *A la meua filla, li* (datiu animat) *dedico molt de temps.* / *A això, hi* (datiu inanimat) *dedico molt de temps.*

(Extret del llibre *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui* / 1, pp. 21-23)

I la **Unitat de Publicacions de la Diputació de Girona** presta un servei d'utilitat pública adreçat a la promoció i difusió del coneixement de la cultura, la ciència, el pensament, la societat i el territori de les comarques gironines.

Edició local i comarcal

- Edicions pròpies
- Coodicions amb els municipis, la universitat, la societat civil i els col·legis professionals
- Cooperació vinculada i suport econòmic

Programes de foment del patrimoni bibliogràfic local

- Per a edicions promogudes per ajuntaments, editors i organitzacions no lucratives a l'àmbit de les comarques gironines
- Concursos públics anuals de subvenció

Recerca local

- Es gestiona a través del Patronat i rancesc Liximonis, organisme que fedora i cohesionona la xarxa de centres d'estudis dedicats a la investigació local i comarcal.

 Diputació de Girona

Servilisme lingüístic

PERE ORTÍS

El servilisme a la llengua castellana és un dels entrebancs més greus que pateix la llengua catalana en aquesta conjuntura tan crítica que passem. Entendríem que fos servil aquell qui és pobre, és a dir, que no té recursos propis i li és indispensable manllevar-los per a ser i per a fer. Però la llengua catalana és rica; de fet, riquíssima, apta per a tots els usos, àmplia i profunda en els mitjans d'expressió de què disposa.

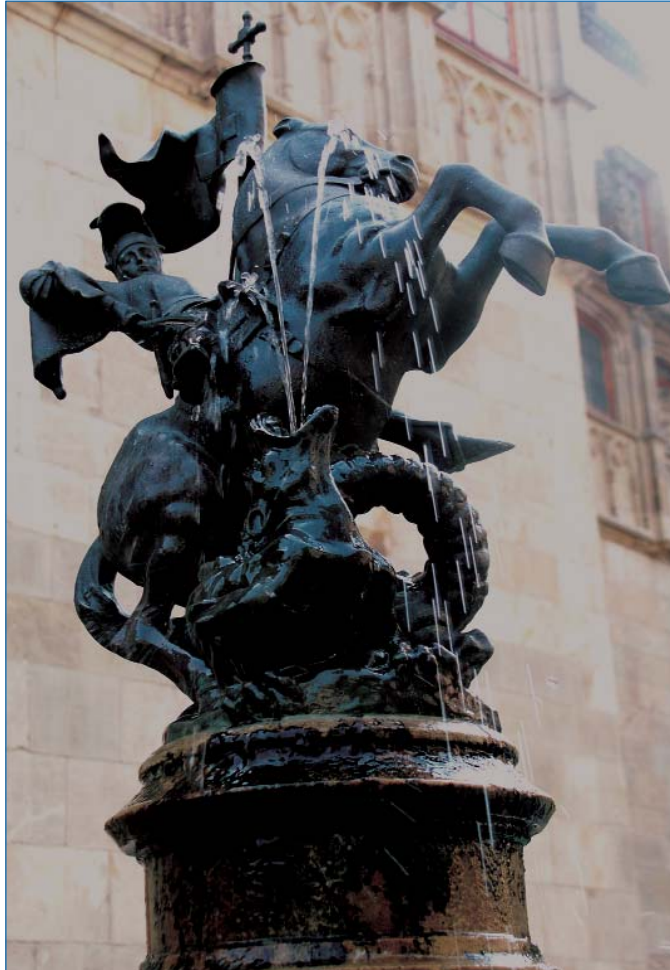
I aquest entrebanc (el servilisme) cobra proporcions d'autèntica catàstrofe quan els qui el practiquen són molts dels alts responsables de la llengua, prohoms que ens parlen des d'instàncies oficials i públiques. Vull subratllar allò que ja he dit altres vegades: la llengua catalana no ha disposat mai d'una autoritat que l'hagi defensada i vindicada amb visió i valentia.

Passem el període que hem anomenant «de la transició» i, quan ens pensàvem que finalment teníem una mica de llibertat i autonomia a les mans per a fer les coses com cal a casa nostra, ens veírem deixats a l'estacada. Les nostres autoritats actuaren amb notòria feblesa, assignant el càrrec per al redreçament de la llengua a mitjanies i, en molts casos, a ineptes; és a dir, a elements pujats en castellà, que no tenien el referent català net al cap, ni per naixença ni per formació, i hem hagut d'anar sentint traduccions del castellà que tenen al cervell mentre parlen en català.

No s'aprofità aquella avinentesa quan calia i, per tant, ara cal canviar les coses com més aviat millor.

Una de les expressions gràfiques d'aquest servilisme és la supressió dels adverbis pronominals **en** i **hi**, supres-

Arxiu Llengua Nacional

Que sant Jordi ens empari!

Pati dels Llimoners (Gen. de Cat.)

sió feta perquè el castellà no els té. Malauradament aquest càncer de la llengua s'ha encomanat a tot Catalunya i en especial al jovent, que moltes vegades tradueix *«dels vuit ofegats han estat trobats quatre» («de los ocho ahogados han sido hallados cuatro») per «dels vuit ofegats **n'han estat trobats quatre**»; *«de les tres sollicituds han estat concedides dues» («de las tres solicitudes se han concedido dos») per «de les tres sollicituds **n'han estat concedides dues**». També s'escampa propaganda comercial amb la flagrant supressió d'aquests pronoms, martellejant, doncs, l'error sobre els oïdors. Fins hi ha un anunci de tota una universitat(!) que manté de fa temps allò de *«informa't», per «**informa-te'n**», on es fa referència a un assumpte que acaba de

proposar. Per què les coses han d'anar tan malament? Com és que no hi ha ningú que no ho acabi d'una vegada?

Una altra manifestació d'aquest servilisme té lloc quan existeix «conflicte» o col·lisió entre un mot català i un de castellà; la cosa sempre acaba donant la preferència a aquest darrer, és a dir, fent agenollar la nostra llengua davant la castellana. N'hi ha molts casos; però tan sols poso per exemple 'cinturó' per **ronda** (i també, quan cal, **corretja**), 'comando' per **escamot**, 'nòvio' per **nuvi**, etc.

Diré encara un mot més sobre tots aquests, perquè cal dir-lo. He vist en un autor acreditat que 'cinturó' és barbarisme; també es pot dir **cinyell**, quan és qüestió del vestit. A l'Urgell dèiem **corretja**: *nen, para compte a no perdre la corretja del pantaló*. I perdoneu que aporti solucions de l'Urgell –de Ponent, ni vent ni gent. Però,

benvinguda sigui la llengua castissa, vingui d'on vingui, ja que la quantitat d'idiotesa que hi ha en aquest aspecte és grossa. Per tant, també cal dir: **corretja de seguretat**.

'Comando' és universal i és admès... Quin goig, els mots admesos!(?) I, què en farem del bellíssim **escamot**? Doncs: al diccionari general, com un fòssil. Potser no és, cent per cent, el mateix que 'comando'; però, bé val la pena de fer el petit esforç d'exemplar la comprensió dels mots que tenim, abans de manllevar-ne d'altres a l'estrany.

El mot **nuvi** l'hem escanyat, l'hem limitat al peu de l'altar, o del jutge, i accessoris. La parella són **nuvis** des que comencen a festejar; comptant que també tenim els gloriosos **xicot –xicota!** – i **promès**.♦

«Estar-hi» fins a «ésser-ne» fora

JAUME VALLCORBA I ROCOSA

En una oració com *Estigueren a la presó fins que en van ser fora*, ens trobem que a l'entorn del mot *fins* hi ha el verb *estar* (*estigueren*) i el verb *ésser* (*van ser*). Cal, però, adonar-se que amb *estigueren* expressem una durada d'estada a la presó, la qual durada és limitada pel moment de sortir-ne, moment que és expressat amb el verb *ésser* dient: *en van ser fora*.

Bé, doncs, aquest joc de "estar fins", durada temporal anterior al *fins*, amb *estar*, i diferentment, "fins a ser", expressant un fet posterior a *fins*, amb *ésser*, apareix així en tota la història del parlar dels catalans.

Ara bé, difícilment trobarem textos en què *ésser*, *fins* i *estar* compareguin en una mateixa frase. Però, quan surt l'un verb o l'altre al voltant de *fins*, es compleix la diferència que hem explicat. Exemples:

De la *Crònica* de Ramon Muntaner (segle XIV), edició d'Editorial Barcino:

E el senyor rei d'Aragó acompanyà'l tro que [fins que] fo fora de son regne (p. 37).

Llavors, vós, senyor, entrarets; e no pensarets d'aturar tro que siats sobre la ciutat de Múrcia (p. 39).

E en cascu lloc ell estava tro que l'havia tallat [tallat = perjudicat la vegetació] (p. 38).

De la *Crònica* del rei Jaume I o *Libre dels feyts* (segle XIII i entrada del XIV), en l'edició de la Barcino:

E venien trotant e de galop aitant com podien; e mostraren-nos-los e no els conequem tro que foren [fins que van ser] al port de Pertusa (ll. 76).

E era en una cava, e deïa que null temps [mai] no n'eixiria tro que la vila fos presa (ll. 70).

Que los embarrerassen, e que no se'n poguessen eixir tro nós hi fóssem (ll. 110).

E aquell dia fom-hi nós, e estiguem aquí entró [fins] a entrada de setembre (ll. 16).

Ramon Llull, *Llibre de Evast e Blanquerna*. Barcino, vol. I (segle XIII):

Tro [fins] al sol eixit estec [estigué] Blanquerna en oració (p. 206). *Estigué en oració fins... E tro hora de hora nona ell estec en aquest pensament* (p. 286).

Una vegada més comprovem que *estar* significa "passar una quantitat limitada de temps en un lloc o en una condició"; en aquests casos, limitada per *fins*.

Exemples del llibre *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Curial Ed. (actualitzo l'ortografia de les frases transcrites):

Estigueren a la vila de Manlleu fins lo dia de Santa Tecla (p. 77).

I no fou així, ans bé prengueren la volta de Puigcerdà, a on estigueren fins als últims d'octubre (p. 80).

Estigueren així del dilluns fins lo divendres (p. 87).

Han fet capità lo hereu Conill de Roda, i està fins lo dia d'avui de guarnició a la vila de Sant Pere (p. 92).

Tots els exemples anteriors són estades que acaben en el moment que determina el mot *fins*.

També vérem los castells prop de l'Hospitalet que cremaven cases i s'anaren retirant fins que foren a Tarragona (p. 61).

A les dues hores de la nit deixaren lo siti i se'n tor-

naren molt estordits fins que foren a Vic (p. 92).

Mai los francesos no saberen cosa alguna fins que foren a Sant Feliu de Pallarols (p. 94).

Adonem-nos que amb el mot *fins* introdueixen el fet que succeeix en aquell moment: l'arribada a (ésser a) Tarragona, o a Vic, o a Sant Feliu, en els exemples anteriors.

De l'obra *Estudis* d'Enric de Fuentes, de 1899:

• Amb *estar*. L'estada d'algú en un lloc, que acaba amb un *fins que*:

I als vespres s'estava a la cuina fins que sa mare anava a buscar-la per dur-la al lli (p. 190).

–Les veurà molt de temps per Barcelona? –S'hi estaran fins que un hivern s'hagin de posar, apedaçats, els mateixos vestits que duien l'altre (p. 208).

• Fet posterior al *fins* amb el verb *ésser*:

No goso a fer soroll per por que la menuda em senti: em veuràs que camino de puntetes i no encenc el llum fins que sóc al quarto (p. 118).

Cada nit de funció ell va seguir-los de lluny, i a l'arribar a la cantonada es quedava plantat fins que ja eren a casa seva (p. 217).

Esperem que aquestes transcripcions hagin deixat ben aclarit l'ús i el significat de *ésser* i de *estar*, en les frases, al voltant de *fins*. Adonem-nos també que hem posat exemples antics, del segle XIII, uns altres de final del XIX, i encara alguns més d'èpoques d'entremig. L'ús que hem descrit es manté, doncs, des del començament del català fins ben a prop dels nostres dies. ♦

Arxiu Llengua Nacional

Tothom

JAUME VALLCORBA I ROCOSA

La paraula *tothom* és composta de l'adjectiu *tot* i del pronom *hom*, terme comprensiu de tota l'espècie humana, sense consideració del sexe, puix que com a denominació peculiar del mascle el llatí disposava del substantiu *vir*, tal com diu el filòleg doctor Coromines (DECLC, IV, 801). Així, doncs, *tothom* vol dir «tota persona», «qualsevol persona».

En català hi ha també el terme *hom*, amb el significat de «qualsevol persona» o «qualssevol persones». Amb aquest significat és fet servir en català des dels orígens; però també en el proppassat segle XX; i no sols referint-se a qualsevol home, sinó també a qualsevol dona. L'esmentat doctor Coromines en reporta exemples: «*Un hom* troba que es cansa més», sentit dir a una pagesa de la comarca d'Osona, l'any 1935; «*un hom* pensa...» deia sovint la mestressa, a Gresolet (Berguedà, 1936), especifica el dit filòleg.

Dèiem que *tothom* vol dir qualsevol ésser humà. Per això ens sorprenia que, en anar enumerant els «Drets humans», comencessin sovint el paràgraf amb l'expressió «tota persona» en comptes de *tothom*, que vol dir la mateixa cosa, i és el mot normal i corrent en català.

És clar que és absolutament pitjor dir «tots» quan volem significar *tota persona*, *qualsevol persona*. L'esmentat filòleg, Joan Coromines, diu de *tothom*: «insistim que és igualment usat a tot el domini lingüístic: fins al cim del Pirineus, el migjorn valencià i totes les illes; evitar l'abús de *tots* amb el valor acastellanat de *tothom*» (DECLC, VIII, 664).

El valor acastellanat de «tots», quan en català correspon de dir *tothom*, fa que ens adonem de l'ús inapropiat de «tots» en la frase següent: *La discrepància és bona per a la democràcia: no tots hem de pensar igual*. Havia d'haver-hi dit: *no pas tothom ha de pensar igual*. Adonem-nos que *tots* duu el verb en plural i *tothom* en singular.

Algun exemple més:

Resulta sorprenent que aquella font històrica, per tots coneguda com a ca-

pital i insubstituïble per al coneixement d'aquell període tan decisiu, no hagi estat mai editada. Aquell «tots» no es refereix a un grup de persones abans esmentat, sinó que vol dir que és «capital i insubstituïble» per a *qualsevol persona* que investigui aquell període: és, doncs, *per tothom coneguda com a capital, etc.*

Diu el diari: *L'Antàrtida té una influència global que ens repercuteix a tots*. És evident que ací és *tothom*: *L'Antàrtida té una influència global que repercuteix en tothom*. És a dir que d'aquella influència de l'Antàrtida no se n'escapa ningú i, en conseqüència, afecta *tothom*.

Podem avançar, doncs, que si «tots» no va acompanyat de cap determinació explícita o sobreentesa, en català és *tothom*.

Dèiem que en català el plural «tots» no es refereix a qualsevol grup de persones o a qualsevol individu. Si fem servir el plural «tots» cal normalment especificar en el context qui són aquests «tots».

El mateix doctor Coromines adverteix què passa en català amb l'ús del mot «tots» referit a qualsevol grup de persones. Diu: «l'únic punt en què ha vacil·lat la llengua genuïna és dir *tots els qui* o *tothom qui*» (DECLC, VIII, 664).

Ara bé, en uns altres casos, si el context determina qui són aquests «tots», aleshores entenem que és vàlid. Posem-ne exemples perquè s'entengui bé:

A les sonades revelacions de l'ex-director del diari, s'hi han afegit les declaracions lamentables d'un grup de personatges, des del president del govern fins a l'ex-banquer Conde. *Tots hi han dit la seva*. És evident que aquest *tots* vol dir *tots els esmentats*: l'ex-director del diari, el president, l'ex-banquer.

Cal deixar ben assentat que el *tots* a què ens hem anat referint és un pronom, això és: substitueix els noms d'unes persones determinades, bé conegudes o bé desconegudes.

Tenim el convenciment, doncs, que el pronom «tots» només és català quan

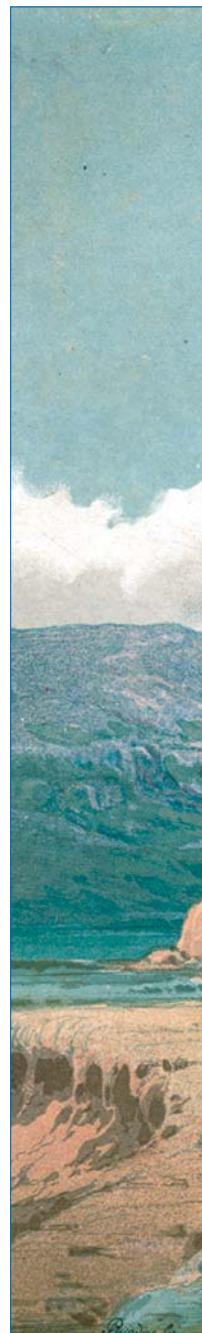
dóna per sobreentès que es refereix a un grup de persones ja explicitat abans en el text. És el cas de l'exemple anterior. Si no és així, cal fer servir *tothom*.

Així, si algú diu: *Tots hauríem de tenir dret a passar desapercebuts*, és que parla en castellà. Fent-ho en català hauríem dit la frase anterior de la manera següent: *Tothom hauria de tenir dret a passar desapercebut*.

Una altra cosa és quan *tots* és un adjectiu que acompanya un nom o un pronom. Per exemple amb el pronom *aquells*: *Tots aquells qui tenen una anomenada o un patrimoni es veuen sotmesos a plets promoguts pels aprofitats que volen fer-se rics o famosos gràcies a aquells*. Ara: *Tots aquells* equival a *tots els qui* a què es refereix Coromines en el text anteriorment transcrit; per tant, és més normal en català dir *Tothom qui té una anomenada...* etc. És així perquè *tots aquells* són uns individus indeterminats.

Diferent és que fossin determinats immediatament especificant qui són: *tots nosaltres*, *tots els aquí reunits*, etc. Evidentment, *tots nosaltres*, *tots els nostres amics*, no són conjunts substituïbles per *tothom*. I això perquè *tots nosaltres* no som uns individus indeterminats sinó ben concrets.

De vegades, podem parlar d'un *tots* que pot semblar indeterminat però, per motius de sobreentès, és ben determinat. Si jo telefono a uns familiars meus que convido, i els dic: *Vindreu tots?*, no cal aclarir que vull dir *tots vosaltres*, *tots els d'aquella casa*, família nostra. No és corrent, en casos com aquest, fer servir *tothom*.

En una oració com *Tots plegats ho farem tot*, el conjunt *Tots plegats* es refereix a unes persones que s'han aplegat, per coincidència de criteris o finalitats, a fi de dur a terme unes actuacions; es tracta de persones determinades: els reunits amb un mateix propòsit.

Tots els veïns de l'escala ho han aprovat. És evident que *tots* són, determinadament, els veïns.

Insistim-hi: sempre que ens referim a un conjunt de persones no especificades, és *tothom* i no pas el pronom «tots».

Que *tothom tingui* (no pas el castellanisme, *Que tots tinguem*) el mateix dret d'opinar no vol pas dir que totes les opinions siguin igualment bones.

Cal, doncs, una legislació que protegeixi el català i que permeti, a qui ho desitgi, d'emprar-lo davant tothom i en qualsevol situació.

El consens europeista abasta gairebé *tothom*.

Feu servir *tothom* sempre que correspongui i no el substituiu, impròpiament, per *tots/totes*. ♦

Pagesa vallesana

Dibuix cedit per Núria Guilié

«Deixar estar»

JAUME VALLCORBA I ROCOSA

La locució *deixar estar*, en el significat de desistir d'ocupar-se d'algú o d'una cosa, abandonar-lo o abandonar-la, desentendre-se'n, és plenament i genuïnament catalana. Als lectors dels textos catalans antics, els sorprèn molt que hi hagi qui s'hagi despenjat vedant-ne l'ús.

Ja apareix abundantment en la *Crònica* de Ramon Muntaner (1265-1336). Assenyalem el capítol a què pertany en la divisió de Casacuberta (Editorial Barcino):

E d'aquí avant lleixarem estar lo senyor rei de Castella, qui se'n tornà en sa terra [...] e tornarem a parlar del senyor rei d'Aragó (13).

Ara lleixaré estar aquesta ajuda qui es fa i es cull per totes ses regions sues (41).

Ara us lleixaré aquests estar e parlaré del rei Carles e del comte d'Alençó e de llurs gents (68).

També la trobem, per exemple, en la *Crònica* de Jaume I (1208-1276), l'anomenat *Libre dels feyts*:

E per quant volríets vós que jo em partís d'aquí [me n'anés] e que no prenguéss aquest loch [lloc]? Llexem estar lo dan e la onta [l'afrent] que jo hi prendria, e tota ma ost (paràgraf 164 del manuscrit de Poble, Editorial Barcino).

Els anteriors són exemples de l'ús d'aquesta locució en el català dels segles XIII i XIV. Tot seguit en veurem de posteriors en el temps.

De les *Memòries d'un pagès del segle XVIII* (Curial, 1978):

Que valia més que tot lo del meu se perdés que no jo fer-lo quedar mal, així que ho deixés estar i que no pagués (p. 98).

Així lo deixé estar i me n'aní per evitar més raons (p. 100).

Alguns que no hi tenien cap culpa los deixaré estar (p. 105).

De Santiago Rusiñol, *L'auca del senyor Esteve* (any 1907) (*Obres completes*, vol. I, Editorial Selecta):

Que no ho sents? Deixa estar el paquet (p. 70).

Vaja, deixeu-lo estar, pobre noi [...] No vinguis a temptar menors (p. 71).

Deixa't estar de semblances, ni de xais, ni de coses fútils (p. 102).

En castellà hi ha la locució *dejar correr* (vegeu-ho en el diccionari de la Real Academia Española) que té un significat semblant a la catalana *deixar estar*. Vist això, abstenim-nos de substituir *deixar estar* pel foraster «deixar córrer». ♦

Dues accions per preservar expressions

JAUME SALVANYÀ

L'estudi de Flaix FM, amb Carles Pérez.

FOTO: Autor

És trist però és així: una bona part de les frases fetes es van extingint. Només hem de comparar les que sentíem a dir als avis o als pares amb les que sentim actualment als joves. Expressions com ara «clavar un miquel», «passar de taca d'oli», «qui té gana somia pa», «el més calent és a l'aigüera», «ja et veig, herbeta, que et dius marduix» o «tenir mala peça al teler», les noves generacions ja no les fan servir. Diuen que «no molen», que «no estan currades» i que «no són guais»; aquest és l'estil del repertori d'expressions que fan servir ells, i n'han deixat al marge d'altres que en molts casos tenen una tradició centenària. Això si és que les coneixen, perquè molts no les han sentides mai i no saben què volen dir; a casa ja no els les han transmeses.

La llengua evoluciona i es creen expressions noves; és un fet natural. Una altra cosa és valorar si aquestes expressions sorgeixen per mecanismes interns al català, i, per tant, les podem considerar pròpies, o bé si és per una influència externa. Però, davant el desconeixement general de les expressions de sempre, no podem quedar-nos com un estaquirot i lamentant-nos.

Al Grup Flaix portem a terme dues iniciatives per acostar aquestes expressions, d'una banda als oients i, de l'altra, a la vintena llarga de professionals que posen veu a l'antena de Ràdio Flaixbac i de Flaix FM, dues emissores musicals que arriben a un públic eminentment jove, d'entre catorze i trenta-quatre anys, que precisament són la gent que desconeixen més aquestes dites.

Pensant en els oients, a Ràdio Flaixbac gravem uns espais d'un minut en què parlem d'una frase feta. Primer de tot, l'enunciem i la definim breument, després interpretem un diàleg que serveixi d'exemple i finalment traiem una moralitat o una conclusió de l'exemple. És una minisecció que intenta tenir ganxo; i el ganxo el trobem o bé en l'ex-

pressió en si o bé en la comicitat que intentem donar a l'exemple.

Així, expressions com ara «agafar (algú) amb els pixats al ventre» (agafar algú desprevingut o sorprendre'l fent una malifeta), «vés que et moqui la iaia» (dita per engegar algú a pastar fang) o «d'un pet fer-ne set (o cent) esquerdes» (per exagerar la importància d'una qüestió insignificant), al qui les sent –i més si és per la ràdio– li fan gràcia, tant si les coneix com si no.

En canvi, en una expressió com «fugir cames ajudeu-me» s'ha de buscar una situació amb certa comicitat. La que vam triar en aquest cas és una parella que manté una conversa i de cop i volta la noia diu que vol tenir un fill. Com que el noi no està preparat ni s'ho espera, fuig corrents i de fons se sent aquell efecte de so dels dibuixos animats. Aleshores s'explica que el noi s'ha espantat i ha fugit cames ajudeu-me.

Aquesta secció s'emet de dilluns a divendres dintre el programa *El matí i la mare que el va parir*, que comença a les set i s'acaba a les onze. L'espai no té un horari fix, però, com que és curt, pot sonar diverses vegades i en hores diferents. Comença amb una sintonia de música clàssica i una veu que diu el títol de la secció: *Que fàcil que és el català amb el professor Salvanyà*. I a continuació entra l'expressió del dia. Aquest és un exemple ja gravat:

- PROFESSOR: Avui, l'advocat del diable. Mireu, l'origen de l'expressió el trobem en el món eclesiàstic. Abans de declarar un sant se segueix un procés per demostrar que la persona és digna d'aquest reconeixement. I el qui s'encarrega de posar-hi traves és l'advocat del diable. Per extensió, doncs, s'aplica a tota persona que defensa una causa contrària als seus interessos. Per exemple:
- NOIA: Ostres! L'alcalde de Salamanca no ens vol tornar els papers. De què va, aquest paio?
- NOI: Dona, pensa que ell se'ls deu mirar cada dia i els ha agafat estimació...
- NOIA: Sí home, ara defensa'!
- NOI: A més, nosaltres ja en tenim molts, de papers... Realment cal portar-los?
- NOIA: Però amb què em surts ara?
- NOI: En podríem fer fotocòpies i llestos...
- NOIA: Ets un venut! ¿Però que no ho veus, que són nostres?! De vegades em treus de polleguera...
- NOI: (en to punyeter) És que et poses tan guapa quan t'enfades...
- PROFESSOR: Aquest noi va amb segones intencions, i per aconseguir el que vol fa d'advocat del diable sense miraments.

Foto: Autor

Vador Lladó, presentador de *El matí i la mare que al va parir*, i Jaume Salvanyà, assessor lingüístic del Grup Flaix

Es tracta, doncs, d'una minisecció desenfadada que pretén de fer arribar als oients un bon grapat d'expressions amb humor. Potser d'aquesta manera l'audiència les troba «guais» i «que molen».

L'altra acció que portem a terme, pensant en els locutors de les emissores, és el que anomenem «l'expressió de la setmana». Cada dilluns els passem una paraula, locució o frase feta perquè la refresquin i la facin servir per antena quan s'escaigui. A diferència de la secció que gravem per a l'antena, en aquest cas no abunden tant les frases fetes i procurem que hi hagi varietat; que siguin locucions o simples mots que tothom coneix però que, a poc a poc, es deixen de fer servir i que tenen el perill de caure en l'oblit. És el cas de *remor* (que pràcticament ha caigut en desús davant de *soroll*), *encetar* (que es va perdent en favor de *començar*), *mirar de* (*procurar* li va guanyant terreny), *estimar-se més* (al costat de *preferir*) o *per postres* (que es diu quan a una circumstància negativa se n'hi afegeix una altra; aquesta no és substituïda per cap altra expressió, simplement se sent a dir poc).

Altres setmanes ho aprofitem per a recordar usos correctes o incorrectes. Per exemple, quan es demana la participació dels oients és molt habitual sentir a dir «Truca i digues la teva»; doncs, els recordem que la forma correcta és «*digue-hi* la teva», amb el pronom. O la confusió entre el castellà *dirección* i el català *adreça*, que duu molta gent a parlar de **direccions de correu electrònic*; aclarim que sols és correcte *adreces de correu electrònic*. O un altre cas, sorprenent, «fer hincapeu»; els expliquem que tenen un munt de bones solucions, com ara *recalcar*, *insistir*, *posar èmfasi* o *subratllar*.

Aquestes notes, a part dels locutors, les rep tota la gent que treballa al Grup Flaix (creatius, comercials, administratius, tècnics, etc.), i també les poden aprofitar per a anar depurant el seu llenguatge.

Els mitjans de comunicació són una bona eina per a «educar», i, en aquest cas, ens permeten de difondre una sèrie de mots i d'expressions que estan en una situació de risc de perdre's. Així, com a mínim els oients saben que existeixen. Després, la decisió de si en fan ús o no, serà seva, però el coneixement ja el tindran. ♦

Què ens passa, amb les preposicions?

ROSER LATORRE

Diríem que darrerament va proliferant, per influència del castellà, un ús impropï de les preposicions en algunes expressions concretes. Vegem-ne unes quantes:

- [1] *Li agrada molt jugar als cromos i a les «canicas».
- [2] *Feia pudor a fregit, avui, aquella sala.
- [3] *A què fa olor, la teva ciutat?
- [4] *Aquest lluç té gust a bacallà.

Si passem [1] al castellà, tindrem:

Le gusta mucho jugar a los cromos y a las canicas.

Però què ens diuen, els nostres diccionaris?

Tant el Diccionari del IEC com el de la Gran Enciclopèdia Catalana no ens parlen de jocs d'infants a l'entrada del verb JUGAR. Però sí que ho fan el Fabra i el *Diccionari català-valencià-balear* en una de les accepcions d'aquell verb, i amb la mateixa definició: *entretenir-se, els infants, fent diversos exercicis més o menys reglamentats, imitant el que veuen fer als grans, etc.*

I el Fabra ens dona diversos exemples, tant dels jocs infantils (alguns dels quals són potser més característics del temps de Fabra que d'avui), com dels que podríem anomenar d'*adults*: *jugar a fet, a bales, a coudinar, a (fer) visites; jugar als escacs, al dòmino, a cartes; jugar al tennis, al futbol...*

En els exemples dels jocs infantils, veiem que el català prescindeix de l'article darrere de la preposició, però la tendència és també de fer-ho en la majoria dels altres casos.

Diccionari del IEC: *jugar a escacs*.

Diccionari castellà-català de la Gran Enciclopèdia Catalana: *jugar al (o a) tennis, al (o a) futbol*.

La frase [1], calcada del castellà, seria, doncs, en bon català:

Li agrada molt jugar a cromos i a bales.

Els qui fan servir el barbarisme «canicas» no deuen haver tingut la sort d'aprendre de cap àvia –o avi!– aquella cançoneta infantil –*La campaneta*– que, musicada per la pedagoga Narcisa Freixas, fa en una de les estrofes:

anirem a jugar a bales fins a l'hora de sopar...

Observem la expressió viciosa [2], que es traduiria en castellà:

Olía a frito, hoy, aquella sala.

En català, per a parlar de males olors, tenim el verb PUDIR (a) i l'expressió verbal *fer pudor* (de). Calia dir, doncs:

Feia pudor de fregit, avui, aquella sala.

O bé:

Pudia a fregit, avui, aquella sala.

El mateix mal ús apareix amb el mot *olor* quan diem [3]:

*A què fa olor, la teva ciutat?

en lloc de:

De què fa olor, la teva ciutat?

En el *Diccionari castellà-català* de la Gran Enciclopèdia Catalana veiem bé les diferències entre les dues llengües, perquè tradueix «olor (buen olor) a rosas» per *olor de roses*, i «olor (mal olor) a chamusquina» per *pudor de socarrim*.

I Maria Moliner, a l'entrada *oler* del seu *Dicciona-*

rio de uso del español, diu: *se le aplican los adverbios bien o mal según que el olor sea agradable o desagradable: el jazmín huele bien, el amoníaco huele mal; esta esencia huele a rosa; el amoníaco huele a huevos podridos*.

Qui sap si a aquesta forma única del castellà per a expressar bones o males olors no és deguda la tendència d'alguns catalano-parlants a rebutjar el mot *pudor*, com si en pronunciar-lo haguéssim de ferir les orelles d'altri...?

Perquè, quan diem:

Quina mala olor que fa, aquest carrer!

per no dir:

Quina pudor que fa, aquest carrer!

no en fem minvar pas els efectes, malauradament!

I aquí escau de citar encara un altre calc relacionat amb les olors:

*Això, senyor X, olora molt malament...

del castellà:

huele muy mal.

(Cal dir que el Sr. X era el presentador d'un programa de ràdio, i un oient el qui feia el comentari.)

Hauria hagut de dir:

Això fa molt mala olor,

o:

fa pudor de...

En l'oració [4] de les exposades a l'inici d'aquest comentari gramatical, la forma genuïna catalana també és oblidada quan diem:

*Aquest lluç té gust a bacallà.

en comptes de:

Aquest lluç té gust de bacallà.

Una altra cosa fóra si empràvem el verb SABER (a):

tenir un sabor, una olor determinats.

Aquest llard sap a ranci (en el Diccionari del IEC). Un verb que regeix igual que el castellà *saber*:

Esta merluza sabe a bacalao, o, en català:

Aquest lluç sap a bacallà.

I si consultem el *Diccionari castellà-català* de la Gran Enciclopèdia Catalana veiem que tradueix «saber a» per *saber a*, o *tenir gust de*; «saber bien», per *ésser bo o gustós*, i «saber mal» per *tenir mal gust*.

Podem afegir-hi l'expressió *de gust*:

ho he pagat de gust.

en castellà:

a gusto o con gusto.

Una expressió que tanmateix admet totes dues preposicions, i que el *Diccionari català-valencià-balear* ens documenta amb aquests refrans:

Tot lo que ve de gust, engreixa.

Menjar a gust i vestir a l'ús.

Càrrega de gust, no pesa

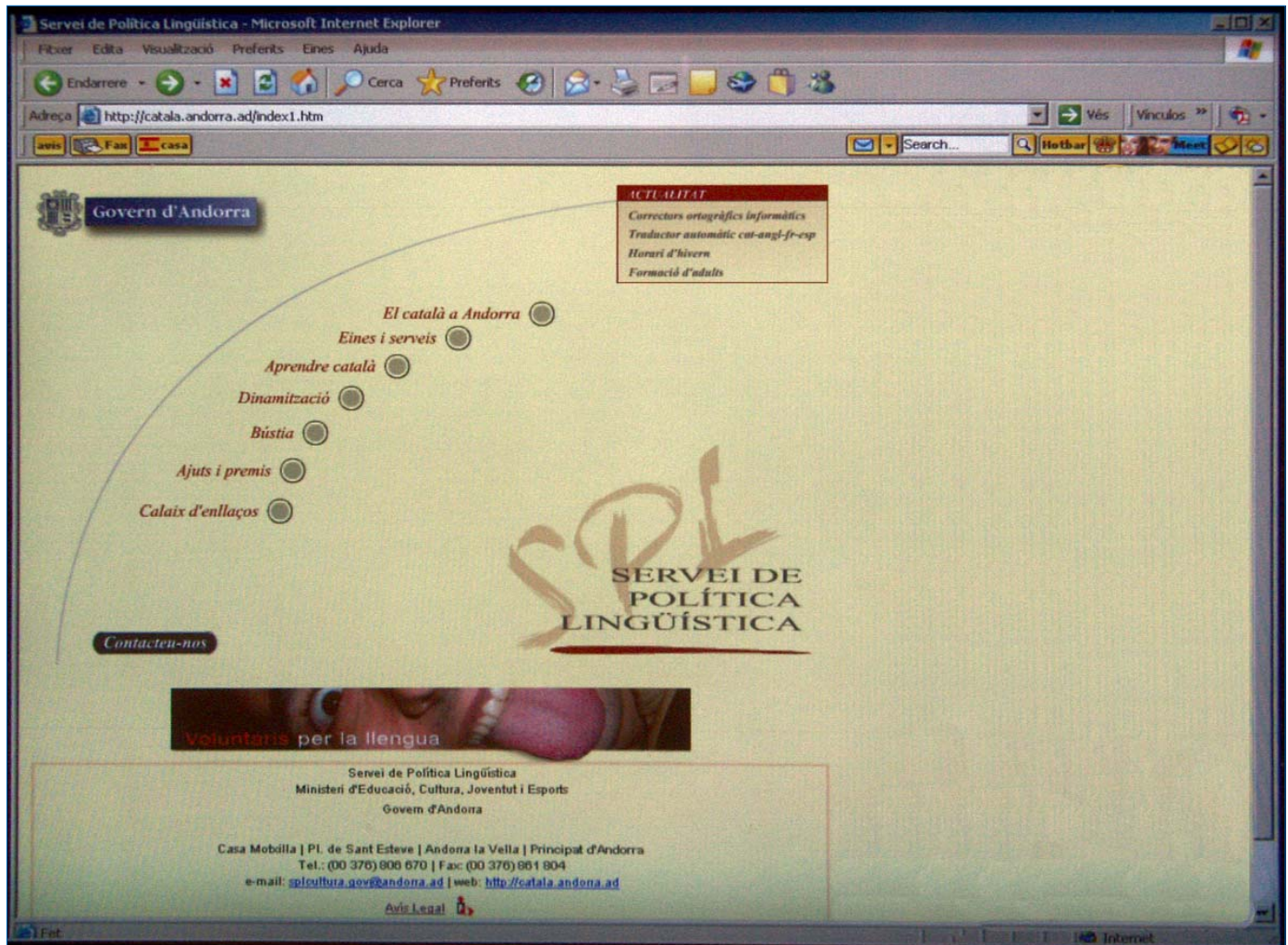
(més «amable» que l'adagi corresponent castellà:

sarna con gusto, no pica, que algú tant fa servir).◆

NOTA: En el comentari anterior «Règims verbals, etc.», una nota de la Redacció feia constar l'opinió exposada en el *Diccionari auxiliar* de Josep Ruaix, que aconsella de considerar correcte l'ús transitiu del verb PEGAR quan significa 'donar cops (a algú)'. Encara que hi deu haver usos populars en aquest sentit, propis d'alguna comarca catalana, la qual cosa pot ser bona de respectar en el llenguatge col·loquial, considerem que en l'ús formal convindria, de moment, no allunyar-se dels diccionaris normatius.

El web del Servei de Política Lingüística del Govern d'Andorra

AGNÈS TODA I BONET

Sovint a internet hi ha penjades joies que esdevenen malaguanyades si no en sabem l'existència. Aquest podria ésser el cas del web del Servei de Política Lingüística del Govern d'Andorra (<http://catala.andorra.ad>). Hi trobem informació d'índole diversa, sempre vinculada amb el català, com escau a la seva activitat, que ens pot ésser de molta utilitat. Moure's per la pàgina esdevé fàcil; però, com que conté tanta informació, de vegades paga la pena perdre-s'hi per a saber millor en un moment donat on anar a raure.

Actualitat apareix destacat en primer terme i conté alguns dels apartats que trobarem després a *Calaix d'enllaços* i, entre altres, un apartat de formació d'adults que ens permet de

comprendre com n'és d'important aquesta formació; una formació no solament referida a les classes de català sinó també als cursos d'història que inclouen visites culturals i que, com les classes, són gratuïts. Tot per tal de difondre la llengua, la geografia, les institucions i la història d'Andorra a la gent de parla no catalana que hi fa cap, i, per a facilitar-li'n la introducció, n'hi ha diferents nivells, en horaris adaptats, traduïda, a més, a l'espanyol, al francès, a l'anglès i al portuguès.

El primer apartat, pròpiament dit, dels set que trobem en la pàgina principal (*El català a Andorra*) ens remet a tot d'informació relativa a Andorra, a partir de la qual se'ns dona a conèixer la

realitat d'un país on, malgrat tenir com a única llengua oficial el català, aquesta va perdent terreny en favor del castellà –encara que hi hagi altres llengües que també vagin guanyant pes (com el portuguès, el francès o l'anglès)– i se'ns hi presenta el text de la llei que la reglamenta. És igualment interessant el recull d'articles, escrits per membres del Servei de Política Lingüística, que comenten o ressenyen els estudis sociolingüístics que s'han fet.

A l'apartat d'*Eines i serveis*, que se'ns presenta com un manual, hi trobem tot un ingent desplegament d'enllaços a adreces d'internet que esdevenen de gran utilitat, sobretot perquè apareixen catalogades en diferents blocs que en faciliten l'accés. Malgrat tot, cal la-

Joan Coromines (1905-1997) i la llengua catalana

PER JOAN FERRER (Universitat de Girona – Antic col·laborador i secretari personal de Coromines)

Fer una valoració de l'obra i la personalitat de Joan Coromines, enguany, amb motiu del centenari del naixement del gran lingüista certament que no és una tasca senzilla. Coromines va viure en uns moments privilegiats i també tràgics de la història del nostre poble, al llarg de gairebé tot el segle XX, i ha deixat una obra ingent, de desenes de milers de pàgines, dedicades a l'estudi de la llengua catalana en els diversos aspectes, però també de la llengua castellana i d'altres varietats lingüístiques romàniques, com ara l'aranès, parlar gascó de la Vall d'Aran.

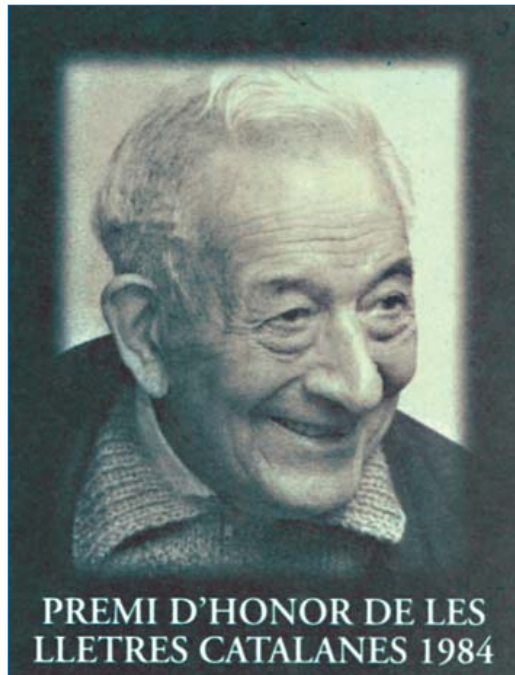
Aquest treball vol presentar alguns dels elements que considero fonamentals per a comprendre l'obra corominiana i la seva aportació a l'estudi de la llengua catalana.

1. L'«homenot»

Josep Pla –sorneguer i intel·ligent– va escriure sobre Joan Coromines i Vigneaux:

És un home alt, corpulent, vital, un admirable espècimen humà. Presenta la indefectible panxeta de l'home que ha arribat a la maduresa de la vida humana. El seu entregent és benèvol i lent, una mica reservat, comprensiu, desproveït de l'arrau-xament meridional. La maduresa dels seus anys és perfectament compatible amb el seu formidable rendiment de treball. Jo tinc la impressió que és l'home que treballa més d'aquest país –que treballa d'una manera segura, compassada i llarga. El lector que hagi passat els ulls per aquesta notícia, que tingui un coneixement, per petit que sigui, del *Diccionari*, que conegui, encara que només sigui de referències, el que ha escrit i elaborat, potser es preguntarà, com jo mateix m'he preguntat moltes vegades: és compatible la vida humana amb tot el que Coromines vol abraçar? (*Obra completa*, 16 [1970], 292-293).

Aquest «homenot» va néixer a Barcelona el 21 de març de 1905. Era fill del polític i escriptor Pere Coromines i de la pedagoga Celestina Vigneaux. La mare va ser la introductora del mètode pedagògic de Maria Montessori a Catalunya. Coromines va manifestar un afecte enorme per la figura del seu pare al llarg de tota la seva vida. D'ell va escriure, en la dedicatòria del volum IX del *Diccionari etimològic català*: «A la memòria de Coromines / creador / de l'home, de la consciència i del saber».

Joan Coromines es va llicenciar en Lletres i Dret a la Universitat de Barcelona (1927). En l'any 1928 defensà a Madrid la tesi doctoral intitolada *Vocabulario aranés*, dirigida per Ramón Menéndez Pidal. En 1927 començà a treballar com a professor auxiliar de les assignatures de llengua àrab i llatí a la Universitat de Barcelona.

En 1925 va passar uns quants mesos a la Universitat de Montpeller, on seguí classes de filologia romànica amb Georges Millardet i de lingüística amb Maurice Grammont. A Madrid, l'any 1928, seguí les classes de Ramón Menéndez Pidal i d'Américo Castro. A Zuric, el mateix any 1928, estudià amb

Jakob Jud i Arnald Steiger. En 1929 estudià una temporada a París amb Oscar Bloch, Paul Boyer, Clovis Brunel i Mario Roques.

L'any 1930, Pompeu Fabra incorporà Coromines com a secretari de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. En 1935 esdevingué secretari del *Butlletí de Dialectologia Catalana*, publicació dirigida per Fabra.

Pel que fa a les persones que considerava els seus mestres, Joan Coromines l'any 1972 va escriure: De mestres en vaig tenir molts. Masses perquè el temps em permeti de parlar-ne a proporció del que els dec. [...] Els cinc que van influir més en mi són, per ordre cronològic: Pere Coromines, Maurice Grammont (Montpeller), Menéndez Pidal, Jakob Jud (Zuric) i Pompeu Fabra. Poso aquest en darrer lloc pensant en l'època de contacte personal intens, però la seva influència havia començat des de molt abans (*Serra d'Or* 542 [febrer 2005] 31).

A més d'aquests grans mestres, Coromines fa referència a altres cinc: Joaquim Balcells (professor de filologia clàssica), Carles Riba (crítica literària, grec i català), Massó i Torrents (llengua dels trobadors), Maximiliano Alarcón (àrab) i Josep Maria de Casacuberta («és d'aquells homes rars que saben ensenyar als amics»).

Pel febrer de 1939 s'exilià. Féu unes classes a l'École Pratique des Hautes Études de París i aconseguí –gràcies a les gestions de Menéndez Pidal i d'Amado Alonso– que el go-

vern argentí li concedís una plaça de professor de gramàtica superior castellana i de llatí a la Universitat de Cuyo (Mendoza).

Romandrà a l'Argentina fins a finals de 1945. Aleshores obtingué una beca important de la Fundació Guggenheim per a la preparació del *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. En 1946 fou nomenat professor de filologia romànica de la Universitat de Chicago, una de les més importants dels Estats Units. No tornarà a Catalunya fins a l'any 1952. A partir d'aquesta data, obtindrà permís de la Universitat de Chicago per a concentrar la docència en un sol semestre i passarà sis mesos cada any a Catalunya a fi de recórrer tots els territoris de parla catalana amb l'objectiu de fer enquestes per a l'*Onomasticon Cataloniae* (*OnCat*) i recollir dades per al *Diccionario etimológico* (*DECat*). En 1967 es jubilà com a catedràtic de la Universitat de Chicago. En un quadern de notes escriurà: «16-VII-1967. Fi definitiva de l'exili. [...] Total 20 anys i mig, més 2 anys dels exilis juvenils.»

L'any 1977, a Pineda de Mar on es va instal·lar, Coromines començà la redacció del *Diccionario etimológico català*. A partir d'aleshores, ja pràcticament no es mourà d'aquest poble de la costa del Maresme, on redactarà tot el *DECat* i tot l'*OnCat*. El 2 de gener de 1997, el Mestre va morir a casa seva. Va treballar en la correcció de les galerades de l'*OnCat* fins al dia 27 de desembre anterior.

2. L'ardida piràmide

L'any 1972, en les respostes a un qüestionari que li havia plantejat Baltasar Porcel per a una entrevista per a *Serra d'Or*, que no es va arribar a publicar mai i que s'ha donat a conèixer per primera vegada el mes de febrer del 2005, Joan Coromines va escriure: «Tinc en el teler tres grans llibres: «*Onomasticon Cataloniae*», «*Diccionario etimológico i complementari de la llengua catalana*», «*Tractat de gramàtica històrica catalana; I Fonètica, II Morfologia i temes sintàctics*»» (*Serra d'Or* 542 [febrer 2005] 32).

Aquestes obres constitueixen l'edifici que a Coromines li plaia d'anomenar l'«ardida piràmide», que ell sol, amb molt poca ajuda d'altres persones, va anar aixecant tenaçment, carreu a carreu.

L'obra de lingüista, però, és molt més extensa. La podem agrupar en els grans blocs següents:

- a) Diccionaris etimològics de les llengües castellana i catalana: *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, 4 vols., 1955-1957; *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, 1961; *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (amb la col·laboració de José A. Pascual), 6 vols., 1980-1991; *Diccionario etimológico i complementari de la llengua catalana* (amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i Max Cahner; volum x: Index a cura de Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas), 10 vols., 1980-2001.
- b) Diccionari etimològic dels topònims catalans: *Onomasticon Cataloniae* (amb la col·laboració de Max Cahner, Joan Ferrer, Josep Giner, Joseph Gulsoy, Josep Mascaró, Philip D. Rasico i Xavier Terrado), 8 vols., 1989-1997 [1998].
- c) Estudis lingüístics, lèxics i etimològics sobre l'aranès: *Vocabulario aranés*, 1931; *El parlar de la Vall d'Aran*, 1990.

Coromines va ser sempre un lingüista amb un sentit molt afinat de la llengua

- d) Obres de divulgació: *El que s'ha de saber de la llengua catalana*, 1954.
- e) Recull de treballs sobre sintaxi catalana, gramàtica històrica i evocació dels seus mestres Fabra i Jud: *Lleures i converses d'un filòleg*, 1971.
- f) Aplecs d'estudis de lingüística històrica i toponomàstica sobre les llengües catalana i castellana: *Estudis de toponímia catalana*, 2 vols., 1965-1970; *Tópica hispánica. Estudios sobre los antiguos dialectos, el substrato i la toponímia romances*, 2 vols., 1972; *Entre dos llengüatges*, 3 vols., 1976-1977.
- g) Edicions d'autors antics i moderns: Cerverí de Girona, que, amb pertinàcia, mai no va voler reconèixer que era la mateixa persona que Guillem de Cervera; les *Vides de sants rosselloneses* (versió rossellonesa del segle XIII de la *Legenda aurea*); Pere Coromines; Homilies d'Organyà; Francesc Eiximenis; Pompeu Fabra (*Gramàtica catalana*, 1956); Juan Ruiz (*Libro del buen amor*).
- h) Traduccions: Publi Terenci Àfer (*Comèdies*, 4 vols., 1936-1960; en col·laboració amb el seu pare, Pere Coromines); Kalidassa, *Vikramórvaçi* (en col·laboració també amb P.C.), 1970; J. B. Hofman, *El latín familiar*, 1958.

- i) Epistolaris: en curs d'edició, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. Fins ara s'ha publicat la correspondència amb Pompeu Fabra (1998); F. de B. Moll (2000); Josep Pla (2001); Joan Fuster (2002); Carles Riba (2002); Hipòlit Nadal i Mallol i Avel·lí Artís i Balaguer (2003), i Joan Sales (2004).

En format d'una obra literària normal –i no en les pàgines grosses, amb dues columnes i de tipografia atapeïda dels diccionaris, com es van publicar– el conjunt de l'obra de Coromines ocuparia tres vegades el volum de l'*Obra completa* de Josep Pla. Ens trobem, doncs, davant una de les obres més extenses de tota la història de la cultura catalana.

3. Les etimologies

L'aportació de l'obra de Joan Coromines a la llengua catalana se situa majoritàriament dins l'àmbit de l'etimologia: l'estudi dels orígens i de la història dels mots. Amb tot, Coromines va ser sempre un lingüista amb un sentit molt afinat de la llengua. En una carta a Fabra, en què responia a unes consultes que el Mestre li havia plantejat en una lletra anterior a propòsit de determinades esmenes que calia introduir en el *Diccionario general de la llengua catalana*, escriu:

Les raons a tenir en compte es poden classificar per ordre de força en els grups següents:

- a) pronúncia dels dialectes moderns que distingeixen (llevat si és evidentment deguda a una alteració moderna i sense arrelament) i dels textos antics escrits per gent que distingia oralment;
- b) raons estructurals de l'idioma, de congruència dins el sistema (p. ex. *tros* – *destrossar*);
- c) l'ús arrelat en la nostra ortografia, quan es tracta de mots importants la imatge dels quals s'ha fixat ja en la memòria de la gent: si són mots extraordinàriament importants aquesta raó pot passar de vegades davant de b), i àdhuc en algun cas extraordinari davant de a), mentre que si són mots poc importants –mots de diccionari com *fenal*, *sacotell*, etc.– aquesta raó té menys força àdhuc que d);
- d) l'etimologia, que solament té força com a subsidiària de les anteriors, com a raó de reforç d'aquestes, o en els casos en què tots els dialectes, ja des d'antic perderen la distinció o no la conegueren mai.

Finalment convé adoptar aquella norma de prudència comuna a tots els afers humans que recomana, en cas de dubte, d'abstenir-se de fer res, o bé, en el que ara ens interessa, esborrar el mot

del diccionari, si no hi ha veritable necessitat d'incloure-l'hi (Joan Coromines a Pompeu Fabra, carta XVIII, 8 de desembre de 1948).

Aquesta perspectiva teòrica es desplega d'una manera admirable en les consideracions que Coromines fa al seu mestre Fabra a propòsit de la grafia que calia adoptar per al mot *racó*:

Recó o racó? Aquest sí que és un cas important i vostè fa bé de recordar-me'l. En el *Butlletí de Dialectologia Catalana* XXIV, 7-10, vaig indicar i documentar que la pronúncia *racó* és absolutament general en els dialectes occidental i valencià, des de la Vall d'Àneu fins a Elx. A la ciutat de Lleida hi ha una fonda molt coneguda i acreditada que exhibeix el rètol Fonda El Racó, i segurament aquella gent s'admiraria molt si els deien que ho escriuen malament, i protestarien que les seves orelles no hi estan d'acord. A l'Edat Mitjana també és general *racó*, per exemple en els textos valencians que allí cito, i en el *Curial*, edició Els Nostres Clàssics II,232; etc. L'ètimon, com allí demostro, és l'àrab vulgar *rokûn*, que va passar a *racó* per dissimilació; el castellà *rincón* i el portuguès *rincão*, eren antigament *rancón* (-ão), alterats per influència del prefix *re-* i ulteriorment per l'acció del grup *nk*. Aquesta influència del prefix *re-* en català hauria pogut produir-se, però no s'ha produït enlloc. Jo no vacillaria a recomanar *racó*, de la mateixa manera que *rere*, *vine* i *deler* (Joan Coromines a Pompeu Fabra, carta XVIII, 8 de desembre de 1948).

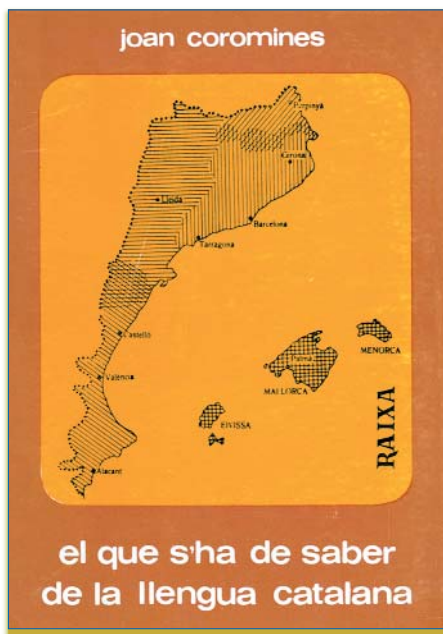
Crec que pot ser molt il·lustratiu veure l'estil de treballar de Joan Coromines exemplificat en un article dels seus diccionaris etimològics: *brúixola* i el castellà *brújula*. Abans, però, es necessari contrastar la informació i l'estil que tot seguit veurem en Coromines, amb el de l'obra capdavantera dels estudis etimològics científics de les llengües romàniques del segle XX: el *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg 1924) de Wilhelm Meyer-Lübke. Tradueixo el text alemany de Meyer-Lübke:

6892. *pyxís* 'caixa'. 2. *buxida*. 2. italià del sud. *bussola* (> francès *boussole*, espanyol *brujula* [sic]), 'brúixola', italià *bossolo* 'caixeta d'almoines', dialecte de Versilia *bussula* 'baldufa', francès antic *boiste* (> italià *busta*), francès modern *boîte* (> portuguès *boeta*) 'capsa', 'còtila de les articulacions', dialectal 'botó de la roda', provençal *bois(ez)a*, *b(r)ostia*.

Es tracta d'una acumulació de mots de les diverses llengües i dialectes romà-

nics relacionats amb un ètim comú. En l'original alemany, la informació, a fi d'estalviar espai de paper, es dona plena d'abreviatures que li donen l'aspecte d'una mena de guia telefònica o taula de logaritmes per a ús de lingüistes pacients i inescrutable per a llecs.

Coromines, en els seus diccionaris etimològics de la llengua castellana, que li aportaren un reconeixement pràcticament universal entre els romanistes de la segona meitat del segle XX, canvià absolutament l'estil i la manera de fer diccionaris etimològics que havia establert el gran mestre alemany Meyer-Lübke. Vegem l'article *brújula* del *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (Madrid 1987: I,681a22-44):

BRÚJULA, del it. *bussola* y éste del lat. vg. *BUXIDA* 'cajita', procedente del gr. *pyxís, ídos*, íd. 1ª doc.: 2º cuarto del S. XV, Díez de Games, ed. Mata, p. 36; Nebr.¹. En Italia desde el S. XIII; el cat. *brúixola, búixola*, que quizá sirvió de intermediario, se halla por lo menos desde med. S. XV. En España el vocablo sufrió la influencia del cat. *boixeta*, cast. *buxeta* 'cajita', descendiente autóctono de la misma palabra que *brújula*. La *r* de éste es debida a repercusión de la otra líquida. Pronto aparece *brújula* en los sentidos figurados de 'dirección, rumbo' y 'mira'², 'asomo, aparición atisbada' (en el *Buscón* de Quevedo, ed. Castro, 269.17).

¹ Capmany, citado por Terlingen, dice haber hallado *brúixula* mencionado en naves de Castilla ya en 1403, y en naves catalanes en 1419.—² Ejs. de los SS. XVI-XVII en *Dist.*, pero ya significa 'mira' en el diccionario de Nebr.: «*brúixula para tirar*. libramentum».

La informació, la precisió i l'estil són absolutament admirables. Abans de Coromines mai ningú no havia estat capaç de formular unes síntesis tan brillants de saber lingüístic i d'història del lèxic espanyol i romànic.

Aquest article de 23 línies en l'edició original es convertirà en una article llarguíssim de dues pàgines ben atapeïdes en el *DECat* II,295b41-297b38. Aquí sols en podrem resseguir l'estructura fonamental. Comença amb una síntesi de l'article:

BRÚIXOLA i la forma clàssica BÚIXOLA, més ben conservada i encara més usada en molts llocs, són probablement alteració del ll. vg. *BUXIDA* 'capsa', provinent del gr. *pyxís, -ídos*; amb el sentit nàutic el mot apareix en les terres catalanes primer que enlloc, si bé abans ja es troba, aquí i a fora, com a nom de capsetes d'altres usos. ? 1ª doc.: *bóxola* 'capseta' 1323 (*buxula* en baix llatí fora de Cat., 893, 1029); *bóxola de mar*, 1363; la *búixola* nàutica ja en aquesta forma 1380; *brúixola* 1389.

Tot seguit passa a valorar críticament les opinions que sobre el tema han aportat altres lingüistes:

És important el llibre de Michael Metzeltin, sobre la terminologia de la búixola, preparat acuradament sota la magistral direcció del nostre col·lega Germà Col·lon. No va tenir accés, però, a algunes fonts valuoses, en particular l'*InvLLCat*. d'Alart, on veig...

A continuació aporta documentació inèdita dels segles XIV i XV. Després presenta dades d'història cultural i la documentació corresponent recollida de les llengües romàniques:

Un dels més antics artífexs del preciós instrument fou el famós «Cresques Abran magistrum mapamundorum et *buxolarum*» que Metzeltin (p. 46) documenta a Barcelona l'any 1381. De la seva documentació es dedueix que el mot no apareix en italià ni en castellà fins al S. XV; sembla, doncs, que no era prou fundada, almenys pel que fa a l'instrument nàutic, l'afirmació de Terlingen (basada en Vidos) que en italià ja és del S. XIII.; com sigui que Metzeltin només hi assenyala *bó<s>olo* poc abans de 1424, i *bússola* des de 1519-25. En cast. apareix *brúixola* per primer cop en Joan Boscà, català, 1534; jo afegeixo que *brúixula* ja figura en Díez de Games, que a penes és posterior a allò, i no es pot datar ben exactament sinó del 2º quart del S. XV (ed. Mata, p. 36). Així i tot és ara segur que al castellà degué arribar-li el mot des del català, i no pas de l'italià (com asseguraven Ter-

lingen i els altres). El fr. *boussole* és posterior, només des del 1552, i per la forma sembla suggerir que a França se sumà un corrent provinent del català amb un d'italià. El portuguès, on encara és més corrent *agulha de marear*, i *bússola* no hi apareix fins a 1712, ho pendria de l'italià.

Cal tenir ben present, és clar, que aqueixes indicacions de prelació es refereixen al mot més que a l'instrument, que ja es descriu clarament en català, castellà i italià des del S. XIII, a Itàlia com a *calamita*, en cat. *aguja*, cast. *aguja*.

Tot seguit dóna documentació de textos no literaris dels segles XIV i XV i –a manera d'un diccionari d'autoritats– dels clàssics Ausiàs Marc i Jaume Roig on apareix esmentat el mot *búxola* (Marc) i *brúxola* (Roig) i del diccionari d'Onofre Pou, *The-saurus puerilis* (València 1575).

A continuació de l'apartat de documentació antiga aporta la informació recollida de la llengua viva, per ell mateix en les seves enquestes a la costa menorquina, per Mn. Antoni M. Alcover (1909), per Tomàs Aguiló (1815): *búxula*. El *Diccionari Alcover Moll* i el *Diccionari Figuera* (Palma 1840) admeten totes dues formes: *búxula* i *brúixula*. A València, Escrig les admet totes dues i Coromines recollí *brúixola* al Perelló de l'Albufera (1962). La informació que ve tot seguit cal llegir-la amb detall:

En la costa del Principat, ni el *Diccionari Fabra* ni el vocabulari d'Amades-Roig no donen altra cosa que *brú-*, però cal tenir en compte que a Barcelona havia penetrat una forma acastellanada *brúzul?*, única que jo hi havia sentit fins a 1920: després hi ha reprès algun terreny la forma legítima amb –x–, però això fa que en realitat les preferències barcelonines en aquest cas haurien de portar menys força que en d'altres. En tot cas *búixola* devia ser la forma del país en la Costa de Llevant, car és la que encara els vells pescadors de Sant Pol fins als anys 1920-30. Llavors Enric Germà (Vinagreta), que havia nascut cap a 1865, em va ensenyar sovint una vella «*búixola catalana*» que guardava la seva família des dels temps de l'aviar, i encara funcionava perfectament. Ho deien sovint.

A continuació passa a discutir la nova proposta etimològica del filòleg Metzelin, ja esmentat, que proposa que el mot derivi no de BUXIDA 'capsa', «admesa per tothom», sinó que es tractaria d'un derivat romànic de BUXUM 'boix'. Coromines conclou d'una ma-

nera lapidària: «imagino que troba dificultat a explicar-se el canvi de –D– en –L–. Visió superficial de la fonètica.»

L'article del *DECat* es complementa amb «una altra forma que pren el mot en català antic, en el seu senti de 'capsa': *BÚSTIA*». El mot fa que Coromines condueixi els seus lectors per camins formidables, des d'un text en baix llatí del Rosselló d'una data tan reculada com l'any 948, on ja apareix aquest mot, fins que:

El nostre mot va sortir de l'ús corrent a la fi de l'Edat Mitjana i va ser reintroduït per substituir el cast. *buzón*, per recomanació de P. Fabra, en una conversa filològica dels anys 1922-25. Restauració artificial, és clar, però que ha tingut èxit considerable: no ens en pensem.

toponomàstica no sols ha de conèixer molt bé el català sinó també les altres llengües emparentades, i la lingüística romànica en general, car de vegades a la nostra toponímia apareixen mots romànics perduts totalment en català però vius en llengües germanes. [...]

Que convé que el toponomista sàpiga el llatí a fons, és evident. Però també el grec li serà molt útil, encara que l'aportació d'aquesta llengua en l'estrat popular i local sigui només escassa i indirecta, a través del llatí vulgar i de l'onomàstica personal. Cal encara més que sàpiga l'àrab, car la dominació musulmana va deixar en el migdia del Principat i en les terres balears i valencianes una aportació toponímica de grandíssima importància. D'altra banda, convindria que fos un bon germanista,

És fascinant l'habilitat de Coromines per a conduir els lectors des de la documentació antiga, als documents o als grans escriptors del període medieval, fins a arribar a les seves enquestes pel tot el territori de la llengua amb l'objectiu de documentar la pronúncia viva dels mots o bé a la seva pròpia experiència, on la seva memòria privilegiada pot donar testimoni de fenòmens lingüístics i culturals que ell va viure com a protagonista. Tot plegat amb una prosa que jo considero veritablement modèlica: rica, culta i matisada, però, al mateix temps mancada en absolut d'artificiositat.

4. La toponomàstica

La toponomàstica, l'estudi científic de l'etimologia dels noms de lloc, va ser la gran passió de Coromines. Cal distingir aquesta disciplina de la toponímia, que té com a objecte d'estudi el recull dels noms de lloc. La toponomàstica és probablement la part més complexa de la lingüística, perquè s'enfronta a l'estudi de «l'arxiu més antic de la història», tal com li agradava de dir a Coromines. La passió per l'estudi dels noms de lloc comença molt aviat en l'obra de Coromines: ja l'any 1933 la Generalitat de Catalunya publicà la *Llista dels noms dels municipis de Catalunya dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans amb la col·laboració de la Ponència de Divisió Territorial*, que va ser elaborada per Pompeu Fabra, Josep M. de Casacuberta i Joan Coromines. Aleshores Coromines era un jove lingüista de vint-i-vuit anys.

El bagatge intel·lectual del toponomasta ha de ser enorme. Coromines, l'any 1932, en una conferència feta a la Universitat de Barcelona i que va publicar en 1965 dins *Estudis de toponímia catalana*, va escriure:

El qui vulgui penetrar en els secrets de la

perquè tot Catalunya és plena de topònims provinents de noms de persona d'origen germànic, especialment gòtic o franc; ara bé, com que les llengües d'aquests pobles són poc conegudes, generalment cal deduir les seves formes de la comparació amb els altres dialectes germànics, sobretot l'alt alemany, l'anglò-saxó i les llengües escandinaves: el qui no sàpiga, doncs, almenys un poc de lingüística germànica comparada, anirà venut en la interpretació d'aquesta gran massa de noms.

Coromines va descobrir que els noms de lloc del país de parla catalana formaven «sèries de topònims» o «paisatges toponímics», que compartien diverses estructures. Així hi ha molts noms formats a partir de noms de persona llatins seguits de la terminació adjectiva –ANUS, –A, –ANUM que tenen el sentit de 'poble, vil·la o propietat de', com ara Cornellà < CORNELIANUM, Romanyà < ROMANIANUM, Lluçà < LUCIANUM, Marçà < MARCIANUM, etc. Altres noms que terminen en –RIU provenen de noms de persona germànics acabats en –RIK: Arderiu < HARDARIK, Guitarri < WITIRIK. Altres deriven del genitiu d'aquests noms: VILLA HARDARICI 'mas d'Hardarik'. Així: Escarri < ASCARICI, Llongarri < LANGURICI,

Montsoriu (Montseriu) < MONTEM SIGERICI. La sèrie de noms de lloc que terminen en -ET provenen de collectius de noms de planta llatins que acabaven en -ETUM: Freixenet < FRAXINETUM 'bosc de freixes', Lloret < LAURETUM 'bosquet de llorers', Canet, Canyet < CANNETUM 'canyar', Espinalbet < SPINA ALBA + ETUM 'bosquet d'arços', Poblet < POPULUS + -ETUM 'plantada de pollancre', etc. Alguns sufixos són indicis de noms preromans de sentit ignot: Manresa < MINORISA o MINORESA, Albesa, Olesa, Artesa, Gandesa, Soresa (Súria), Castanesa, Ardesa, Orpesa. Altres famílies provenen de l'àrab, com ara: CALA(T) < QĀLĀT 'castell', Calassanç, Calaceit, Calaterrà (Carratellà).

El vocabulari antic és fonamental per a determinar el sentit d'alguns topònims: *quer* 'roca': Queralbs, Queralt; *toron* 'deu': Toronell; *sallent* 'cascada'; *tena* 'tenda, botiga, taverna': Tenes, Calldetenes; Flix < FLEXUS 'corba'. El coneixement d'altres llengües és fonamental per a poder determinar el sentit de determinats mots: Fraga < llatí FRAGUM, que existeix en portuguès amb el sentit de 'afrau o congost' o bé de 'esquei, massa rocallosa clivellada i cantelluda'; Penedès, emparentat amb el portuguès *penedo* 'roquissar', etc.

L'*Onomasticon Cataloniae*, el gran diccionari etimològic dels noms de lloc de les terres de parla catalana, va ser la darrera de les grans obres de Coromines, tot i que la idea havia estat concebuda durant la dècada dels anys vint, sota la inspiració de Josep M. de Casacuberta, que va ser director de l'Oficina de Toponímia i Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans. Coromines fou nomenat director d'aquesta secció l'any 1931. En 1989, quan el lingüista tenia vuitanta-quatre anys, va aparèixer el primer volum de l'obra, dedicat exclusivament a la *Toponímia antiga de les Balears*. A partir de 1994 es va publicar la sèrie alfabètica dels volums de l'*OnCat*, que va culminar amb el volum VIII publicat a finals de 1998, amb peu d'impremta de 1997. L'edició dels volums VI-VII-VIII va ser preparada per qui signa aquest treball, després de la mort de Coromines, que havia deixat redactat i revisat tot el text.

L'estructura dels articles de l'*OnCat* respon al model de l'article *Capsec* (III,255b12-29). Aquest breu article va ser redactat per mi seguint les dades i les indicacions del Mestre, però penso

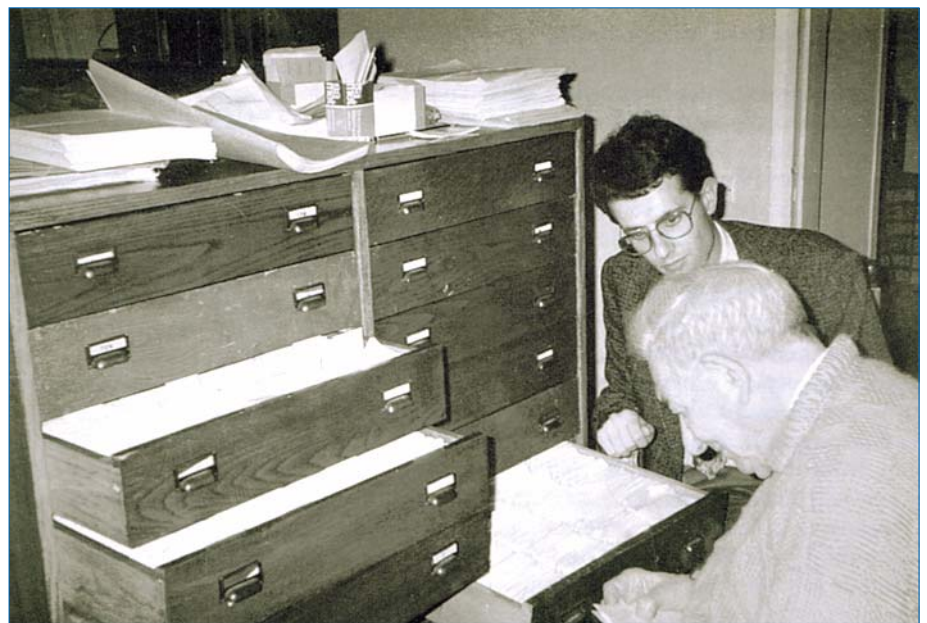
que és un exemple ben clar de la metodologia toponomàstica corominiana: CAPSEC

Agregat de la Vall de Bianya (Garrotxa). PRONUNCIACIÓ MODERNA: kapsèk, oït a Bianya per Casacuberta.

DOCUMENTACIÓ ANTIGA: Cubile Secho any 941 (Col·lecció Moreau VI,171r); Cubilisicco any 1017 (Balari, Orígenes, 165; cf. Monsalvatje XVII, 281; XVII, 190); Cuilsech any 1195 (BABL IV, 246); Cuuil sech any 1266 (Alart, Dicc.); Causech any 1359 (Col·lecció de documentos del Archivo de la Corona de Aragón XII, 107).

ETIMOLOGIA: Del llatí CUBILE SICCOM 'jaç o jaça', és a dir, era una pleta on jeia el bestiar, en la qual l'herba s'assecava

vent (recollida de viva veu en les seves enquestes per tot el domini lingüístic) permeten de fixar. Així, per tal de determinar el sentit de Calella (Maresme), que és un derivat diminutiu de *cala* 'entrada del mar', Coromines especula fins a arribar a concloure que és un derivat de CACABUS 'bassa dels molins'. En llegir l'article que dedica dins l'*OnCat* a aquest topònim del Maresme, hom queda aclaparat per la gran quantitat de coneixements especulatius que Coromines és capaç de desplegar, però al mateix temps té la sensació que es troba davant una construcció força inversemblant.

Joan Coromines amb Joan Ferrer i Costa, al costat de la mítica calaixera. Dins Joan Coromines, 90 anys

Dins Joan Coromines, 90 anys

aviat. CUBILE > cuil > cul-sec. Atès que el nom, com és fàcilment comprensible, es prestava a jocs de paraules de sentit ridícul, la primera part del Nom de Lloc va ser substituïda pel d'una altra part del cos. Aquest canvi va ser facilitat perquè a l'altre extrem de la vall hi ha la ben coneguda collada de Capsacosta (cf. Estudis de toponímia catalana I,9; DECat II,1025a24-34).

Coromines, amb els immensos coneixements lingüístics que va arribar a acumular al llarg de la seva vida, volia donar resposta a tots els grans problemes que presentava la toponímia catalana. En l'*OnCat*—potser pel fet que és la darrera obra de la seva vida— sovint es deixa portar per un afany especulatiu que el fa anar més enllà del que estrictament les dades dels noms de llocs (recollides en documents arcaics) i la informació sobre la pronúncia vi-

5. La història de la llengua catalana del segle XX

Joan Coromines ha ocupat un lloc de primera fila en la història de la llengua del segle XX. De ben jove, va ser escollit per Fabra per a treballar al seu costat en les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. En una carta de l'any 1948, pocs mesos abans de morir, el gran artífex de la normalització i modernització de la llengua catalana escrivia a Coromines:

Em plau molt, com amic que us sóc i com a patriota, saber-vos esdevingut un lingüista de primera fila, que honora Catalunya; però això, enyorat Coromines, no em consola de la pena que em fa veure-us allunyat de la nostra terra, privat de dedicar-vos de ple a l'obra de perfeccionament de la nostra llengua i d'ésser, com us pertoca, el cap de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut,

de les nostres fins ara desgraciades Oficines. Jo que, quinze anys endarrera esperava que, per fi, anàvem a redreçar-les un cop desembarassats dels qui tant entrebancaren el seu bon funcionament! Però confio que, amb mi o sense mi, l'obra interrompuda es reprendrà, i vós hi sereu (*Pompeu Fabra a Joan Coromines*, carta xvi, 8 de maig de 1948).

Coromines va saber-se i sentir-se sempre *el* deixeble i successor de Fabra. En una carta adreçada a F. de B. Moll de l'any 1954 escriu:

Més d'una vegada he acariciat el projecte d'oferir-vos de col·laborar en el vostre diccionari llegint-ne una prova, o bé el manuscrit destinat a la impremta, i donant-vos a conèixer totes les crítiques i millores que aquesta lectura em suggerís. Deixem de banda les etimologies (és clar que tindria molt a dir-hi), però ben sovint els materials lexicogràfics que tinc recollits em permetrien d'omplir llacunes desconcertants que es noten en la vostra obra, i el meu coneixement de tots els parlars del Principat, coneixement directe i completat a cada moment durant molts decennis ja, supliria força deficiències que s'observen en la vostra informació d'aquesta zona (*Joan Coromines a Francesc de B. Moll*, carta 59, 26 d'agost de 1954).

Els epistolars de Coromines –que es troben en curs de publicació– permeten de veure el paper que ell, des del seu exili a la Universitat de Chicago, tenia en la història interna de la llengua catalana durant el crucial segle XX. Així escriu a Moll, l'any 1964:

La llengua, que només nosaltres podríem deslliurar *aptament* de petites subtileses, tibantors i complicacions innecessàries, deixarem que vagi passant beatíficament, sense ajuda nostra, a l'estat d'idioma feblenc o brahmànic massa embullat i massa distant de la llengua parlada perquè aquest jovent apressat i aqueferat que ara puja s'entretengui a apendre'l? (*Joan Coromines a Francesc de B. Moll*, carta 137, 11 de gener de 1964).

En el conjunt de cartes que es van intercanviar amb el novel·lista i editor Joan Sales és potser on queda més ben reflectit el mestratge que Coromines va voler exercir sobre un dels grans editors catalans dels difícils anys del franquisme. Sales tornà a Catalunya del seu exili mexicà l'any 1948 i s'adonà que la situació de la llengua era gravíssima: el català no s'ensenyava a les escoles i la llengua es trobava confinada en mans d'un grup molt reduït de correctors (Artells, Bardagí, Miracle i pot-

ser algun altre) que havien mantingut la normativa com si es tractés d'un fòssil. Sales empra l'artilleria pesada en una carta antològica de l'any 1957:

L'Aramon sembla que es pensi que es poden escriure novel·letes i comèdies de tema actual i tònica realista posant-hi *llurs, mancar, vidu, calb*, etc. L'Institut és actualment un catau reaccionari [...]. En les actuals circumstàncies resulta perillós, perquè aquesta sensació –que el català és una llengua fòssil, estancada en un grau arcaic d'evolució– és una de les causes que la joventut se'ns escapi dels dits. Que una llengua literària es pugui abstreure totalment o quasi de com és parlada en la realitat, és una utopia insensata, que no pot conduir més que a la mort d'aquella llengua.

La gent ha d'escriure aproximadament tal com parla. La gent que parla malament ha d'escriure malament. La gent que parla bé ha d'escriure bé. Voler que tothom escrigui igual és una bestiesa. S'ha d'ensenyar als que parlen malament a escriure malament, vull dir aproximadament com parlen, perquè és el que fan quan escriuen en castellà. A ningú no se li ocorre que un manobre murcià, quan escriu, hagi de tenir un estil cervantí. Hi ha d'haver una llengua corrent reduïda a la mínima expressió, que ofereixi el mínim de dificultats a ser escrita, llegida i entesa (*Joan Sales a Joan Coromines*, carta 35, 9 desembre 1957).

Coromines es mostra en la relació epistolar amb Sales com un gran mestre, timoner segur

Una altra carta de l'any 1958 rebla el clau:

Caldria [...] facilitar a la gent l'ús escrit del català –al capdavant la immensa majoria de gent no té per què escriure obres clàssiques, sinó cartes de comerç i de família! La idea que «el castellà és molt més fàcil que el català», és general entre les capes incultes del nostre país, i fins entre bona part de les més o menys cultes. [...] Aquesta tendència reaccionària és molt forta en l'amic Aramon, i de no posar-s'hi remei determinarà el desprestigi de l'Institut d'Estudis Catalans en tant que institució legisladora de l'idioma. Pels camins d'aquest il·lustre, el català acabaria essent una llengua de maniàtics, totalment inser-

vible per a la vida corrent i per a la literatura viva (*Joan Sales a Joan Coromines*, carta 38, 4 febrer 1958).

I de nou l'any 1959:

De no ser que se'ns en fumi olímpicament que el català passi a ser definitivament una llengua sagrada per l'estil del provençal. De vegades sospito que tal és el cas dels aramons, que fins sembla que disfrutin pedantescament assenyalant faltes de gramàtica (*Joan Sales a Joan Coromines*, carta 52, 20 març 1959).

Coromines –que a vegades tenia per costum disparar i després apuntar– es mostra en la relació epistolar amb Sales com un gran mestre, timoner segur –potser l'únic en aquells moments dramàtics per a la història de la nostra llengua i de la nostra cultura. L'extens fragment que reproduïm tot seguit és una peça antològica de saviesa lingüística i de prudència pedagògica:

Alguns dels projectes que em vau exposar em semblen molt perillosos. Ara bé, jo tinc plena confiança en vós, en el vostre patriotisme i en el vostre sentit de responsabilitat [...] La idea *insensata* de canviar l'*ortografia* [...]. Confesso que d'aquests 40 anys en fa 25 o 30 que vaig arribar a la conclusió que la nostra ortografia tenia imperfeccions d'importància. Mentre totes ens ponien, i comptàvem amb l'escola i amb la premsa, el mal en definitiva era lleu [...]. Si aquells maleïts pedants que van forçar la mà a En Fabra i l'obligaren –a canvi d'altres simplificacions exigides per Fabra– a acceptar, vulgues no vulgues, la *ç*, la *h* i d'altres complicacions supèrflues, haguessin tingut veritable consciència nacional, s'haurien escruixit del mal que feien, però la seva pedanteria era més forta que el seu patriotisme, i d'altra banda el patriotisme que tenien era de la mena ibèrica, patriotisme més aviat negatiu: interessat més que res a diferenciar-se dels castellans i a combatre'ls, però bastant indiferent i fins despectiu davant el bé de les nostres classes populars [...]. Però bé, tot això és història, és un fet acomplert i sense remei! Aquest fet és l'única cosa que, en el fons, ens interessa *ara*.

D'altra banda noteu una cosa molt més important. Que la gran majoria de les dificultats de l'ortografia catalana són dificultats *inherents*, de les quals aquells pedants no tenen cap culpa. Dificultats inherents per dues raons. Primer perquè la nostra llengua és *molt* més rica en sons que el castellà. Aquest no té més que 5 sons vocàlics i 18 sons consonàntics (parlo de sons i no de lletres):

és una llengua d'una monotonía i d'una pobresa fonètica extremes. El català, en canvi, té 23 sons consonàntics diferents i té 8 vocals en lloc de les 5 castellanes. Ara bé com que català i castellà han d'expressar aquest nombre diferent de sons per mitjà del mateix nombre de lletres heretades de llatí, que no són en total més que 24 (mentre que els nostres sons són 31), salta als ulls que el català, per compensar aquest dèficit de l'alfabet llatí, ha de recórrer indefugiblement a complicacions ortogràfiques que el castellà no necessita (per exemple el complicat sistema de *s*, *ss* i *z*) (*Joan Coromines a Joan Sales*, carta 44, 5 d'octubre de 1958).

Quan es pugui fer una lectura completa dels epistolaris que Josep Ferrer i Joan Pujadas estan publicant es podrà veure en conjunt el mestratge de Coromines i també les difícilíssimes relacions amb Ramon Aramon i Serra, que va ser el factòtum de l'Institut d'Estudis Catalans durant tots els llarguíssims i tristos anys de la dictadura franquista i de la prohibició de l'ensenyament de la llengua catalana en els mitjans públics i en les escoles:

Us prego que tingueu el que ara us diré en el secret més absolut. Ja us vaig dir un cop que hi ha en el si del Secció Filològica una discrepància profunda sobre l'orientació que cal donar a les normes directives de la nostra llengua; un membre és partidari d'una actitud rígida unitària, exclusivament barcelonina i purista a ultrança, i enfront d'ell hi ha un grup que és partidari de molta més flexibilitat en aquests sentits i de limitar al mínim necessari les interdiccions lingüístiques de tota mena, solament evitant de caure en la castellanització i en una anarquia dialectalitzant o individualista: ens fa por una excessiva llicència però no ens en fa menys l'encotillament de la llengua. Aquest grup comprèn tots els altres membres, en forma més o menys decidida; per part meua, en forma ben decidida. [...]

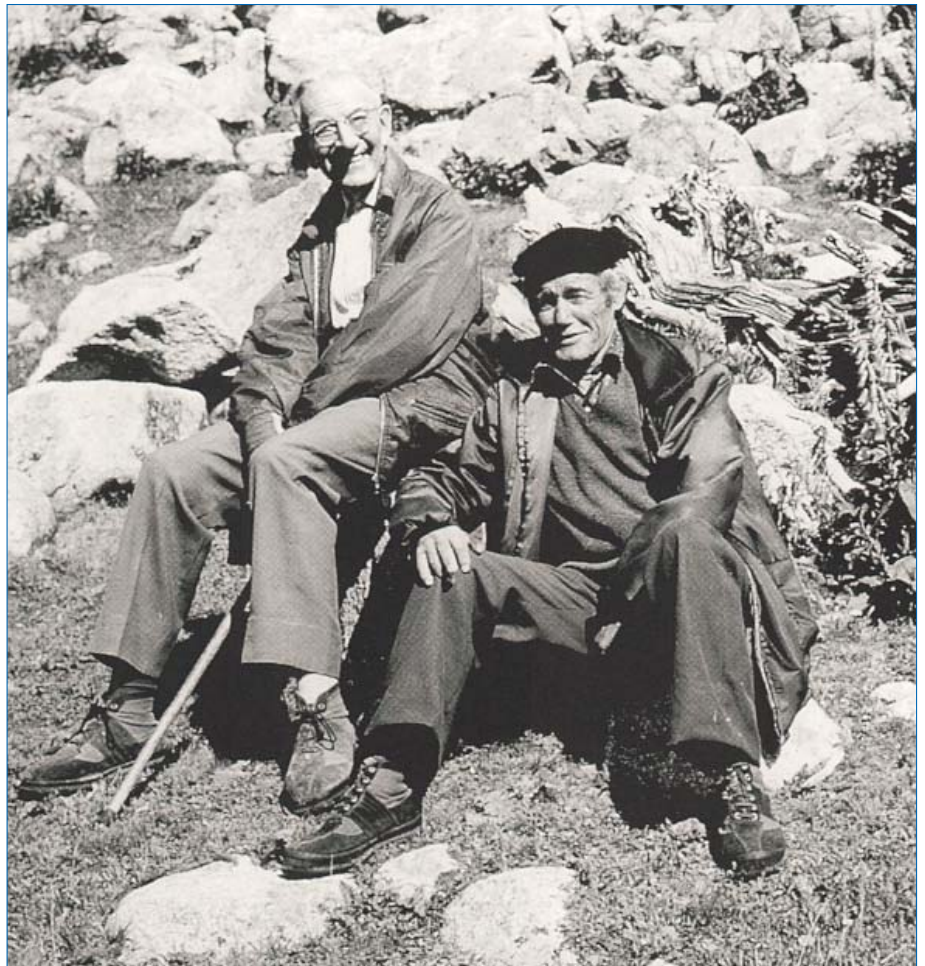
L'autoritat de l'Institut és un dic contra aquesta nova onada d'anarquia i apatuesament, però si no evoluciona cap a una actitud més tolerant, i cap a una línia més hàbil i elàstica que les preconitzades pel nostre secretari [Ramon Aramon i Serra], l'onada es botirà fins a engolir-nos a tots en un nou període anàrquic i confusionista que pot ésser el cop de gràcia per a la causa de la nostra llengua literària, molt necessitada d'una força directiva i prestigiosa com la que podem donar-li nosaltres (*Joan Coromines a Francesc de B. Moll*, carta 105, 5 de desembre de 1959).

6. L'escriptor

En un comentari molt poc benvolent, l'escriptor Baltasar Porcel explica la raó per la qual l'entrevista que va fer a Joan Coromines l'any 1972 no es va arribar a publicar mai, diu:

Però hi havia temes al meu qüestionari que Coromines jutjava frívols o sense interès, d'altres que responia amb diguem-ne tecnicismes. Es pot veure en el que va redactar com a contestes, el 17 de setembre d'aquell 1972, i que ara publiquem. I tenen suc o un cert suc informatiu, si es vol, però els manca color. D'altra banda, jo havia fullejat els seus papers i diccionaris, em semblava millor el que havia redactat sobre filologia castellana, més cenyit, que sobre la catalana, més verborreic, però com ho podia enfocar de cara a ell i a *Serra d'Or*? *Serra d'Or* (542 [febrer 2005] 31).

Recordo que fa deu anys, amb motiu del norantè aniversari de Coromines, vaig escriure un treball per a una revista de Pineda que aleshores dirigia l'amic Joan Pujadas. Allí presentava l'«ardida piràmide» de Coromines; però resulta que per la màgia d'aquests follets que diuen que viuen en totes les impremtes, aquella «ardida piràmide» es va convertir en l'«àrida piràmide». El bunyol no va aparèixer publicat perquè el meu germà Josep Ferrer, que era el corrector de la revista, ho va poder pescar en les darreres proves. Penso que una de les aportacions més importants de Coromines a la llengua catalana del segle XX ha estat precisament el fet d'haver convertit aquesta àrida piràmide de la ciència lingüística en l'ardida piràmide que apareix en les seves obres.

Joan Coromines amb Ramon Gil. Parc d'Aigües Tortes (31-6-79).

Foto: Mascaró Passarrius

Tinc la sensació que Porcel no ha sabut veure que dins aquesta escriptura que ell anomena «més verborreica» hi ha una de les proses catalanes més brillants del segle XX, que ha estat capaç de transmutar la ciència lingüística en una mena d'art literari.

Els lectors del *DECat* poden trobar-se, sense gairebé adonar-se'n, dins un món on gairebé tot és possible: que els *tudons* esdevinguin *títols* (*DECat* VIII, 921b21), on el castellà pedestre es converteixi en *castellufo* (II, 319b58) o on ens trobem amb el gran lingüista estirant *l'art de bou*.

en primer lloc *l'art de bou o de parella*, i el gran *art* estirat des de terra per nombroses fileres de persones: a la Costa de Llevant, ultra la barca, els seus pescadors i els palers de la platja, hi solia participar una multitud d'homes i dones del poble, a qui després el paler repartia una petita part de peix (jo mateix havia pres part a St. Pol de Mar, en la flairosa operació, quan ja s'havia apagat el crepuscle estival, a la claror de la lluna) (I,436a15-23).

O, de cop i volta, se'ns poden fer trobadissos els bandolers de la història literària (i real) de Catalunya:

ASSOLIR, 'atrapar algú sol i indefens' [...]: Ara bé, totes les històries dels bandejats i els bandits dels nostres Ss. XVII-XVIII, que tant hem llegit, ens mostren arreu el mateix acabament o fatal amenaça: un dia atrapen a Don Joan i Donya Joana de Serrallonga, les forces d'ordre públic o sometent que els encerclen baixen a capturar-los...; els nobles i els innobles se senten constantment sotjats pel mateix pas: Moragues, Carrasclet, Roca-guinarda, Pau Gibert. Així neix el terme i ens el lliura amb aquest sentit, encara calent de sang i arcabussades, el lexicògraf [Lacavalleria 1695] que ha viscut en el període més roent d'aquell maldar.

No sospitèssim una seva ideació enginyosa. Comproven aquesta atmosfera els documents literaris més antics, que són, és clar, els de la cançó popular; pertot es tracta de captura de fugitius, sovint mal factors: «la gent me diuen: –Retira't, / que la justícia és aquí! / –Jo no temo a la justícia / ni ella me tem a mí. / *Adéu vila de Pineda, / que'm va llansà a perdre a mí!* / Ja me giro al meu darrera, / ja m'acaben d'assolí; / ja m'agafen pel gambeto; / –No't moguis, pel Rey! –van dî; / ja me lliguen y'm garroten, / ja me porten a Hostalrich, / a una presó tan fosca /—» (Fc. Pelai Briz, *Cansoner v*, 253, «Lo Pres d'Hostalrich»).

Fer una valoració de conjunt de l'enorme treball que Joan Coromines va dedicar a la llengua catalana no és pas una tasca fàcil: Coromines ha estat probablement la persona que ha tingut un coneixement més global de la llengua catalana de tota la història de la nostra cultura. Mai una sola persona no havia tingut un coneixement de primera mà de tots els parlars vivents de la llengua i de les fonts històriques que documenten l'accés a l'escriptura d'una realitat lingüística que esdevindrà, amb els segles, la llengua catalana fins al segle XX. Aquest segle XX que ell va poder viure com a observador privilegiat: al costat de Fabra –el geni que va ser capaç de normalitzar la llengua i de convertir-la en un instrument infinitament apte per a expressar qualsevol realitat–, de qui va ser el deixeble predilecte i el successor, i des de l'exili, a la Universitat de Chicago, intentant orientar les directrius que havien de guiar una llengua que no s'ensenyava a les escoles i que no tenia accés als mitjans públics de comunicació.

Les seves obres, escrites a rajaploa –com jo vaig tenir ocasió d'observar al llarg dels anys que vaig tenir el privilegi de treballar al seu costat en el seu despatx de Pineda de Mar– ens manifesten el Joan Coromines escriptor d'una prosa brillant i modèlica emprada per a tractar temes de lingüística històrica, que per naturalesa són força complexos i àrids.

El 4 de febrer de 1978, Joan Coromines va ser investit doctor *honoris causa* per la Universitat de la Sorbona de París, juntament amb el gran escriptor argentí Jorge Luis Borges. La fotografia que va publicar la premsa, que va ser recollida per Joan Pujadas dins *l'Àlbum Joan Coromines*, ens mostra aquests dos mestres del segle XX: Coromines, el *senyor de les paraules*, i Borges, el *senyor de la literatura*. La fotografia és tot un símbol: l'art literari no pot existir sense les paraules que el fan possible. Coromines va treballar –potser més que ningú en el segle XX– per salvar els mots de la llengua catalana des de la ciència i des de la vida.◆

Armand Quintana i

PILAR CABOT

Manlleu i el carrer Rusiñol: dos noms emblemàtics en la vida de l'Armand. Allí hi visqué les trapelleries d'infant, les primeres alegries i, tot just a partir de l'adolescència, els seus primers grans dolors: la mort del pare, la guerra, el desbordament del riu, la malaltia i la mort de la mare... La joventut, però, sap refer-se i el petit de can Tori, com tants joves de l'època i en ple remolí de les més adverses circumstàncies, va tirar endavant.

Al cap dels anys, en 1983, l'Armand feia el primer pregó de la Festa Major de Manlleu i recordava: «Vam crear la Penya Trukoff. Planejàvem facècies insòlites per divertir el personal en una època ben poc divertida.»

Quan tenia vint-i-set o vint-i-vuit anys, i per motius de feina, va traslladar la seva residència a la capital d'Osona. Vic, aleshores, tenia fama de ciutat tancada i es deia que els forasters, ni que fossin del poble del costat, no eren gaire ben rebuts. Pel que fa a l'Armand, no sols no es va deixar impressionar per la brama, sinó que molt aviat es convertia en un element indispensable en les tertúlies dels anomenats «savis de la Granja».

Una ja profunda consciència sobre el país, la llengua i la cultura el van fer decidir a una activitat prou compromesa. Dins la negra nit del franquisme, ell i altres joves es van lliurar a la lluita per la represa cultural, a la lluita per assolir l'ensenyament del català, a la lluita per recuperar els signes d'identitat del nostre poble.

Un incís: quan, en aquesta mateixa revista, vaig llegir l'article que Albert Jané dedica a Josep Ibáñez i Senserrich vaig experimentar una sensació coneguda, gairebé familiar; i és que l'Armand me n'havia parlat molt, de l'Ibáñez, de la M. Eugènia Dalmau, de la JAEC, dels exàmens de català... Sobretot ho explicava a molta gent jove per a la qual l'Armand era una referència; joves que sovintejaven casa nostra i que s'abeuraven de la història del país en una font que sempre va ser viva i generosa.

Em penso que l'Armand havia obtingut tots els certificats i tots els títols possibles de cara a ser mestre de llengua i literatura catalanes. Ensenyar, a tots nivells, la nostra llengua va ser la seva gran passió, i en dir «a tots nivells» dono a la frase el seu significat més ample. Poeta i narrador com era, va sacrificar la creació posant la tasca didàctica en primeríssim lloc.

Però l'Armand va ser també un activista cultural. Enumerar les seves realitzacions és tasca poc menys que exhaustiva. Amb motiu de la seva mort els mitjans de tot Osona han redactat un munt d'articles i han emès un seguit de vídeos que reflecteixen prou bé una vida consagrada a la cultura del

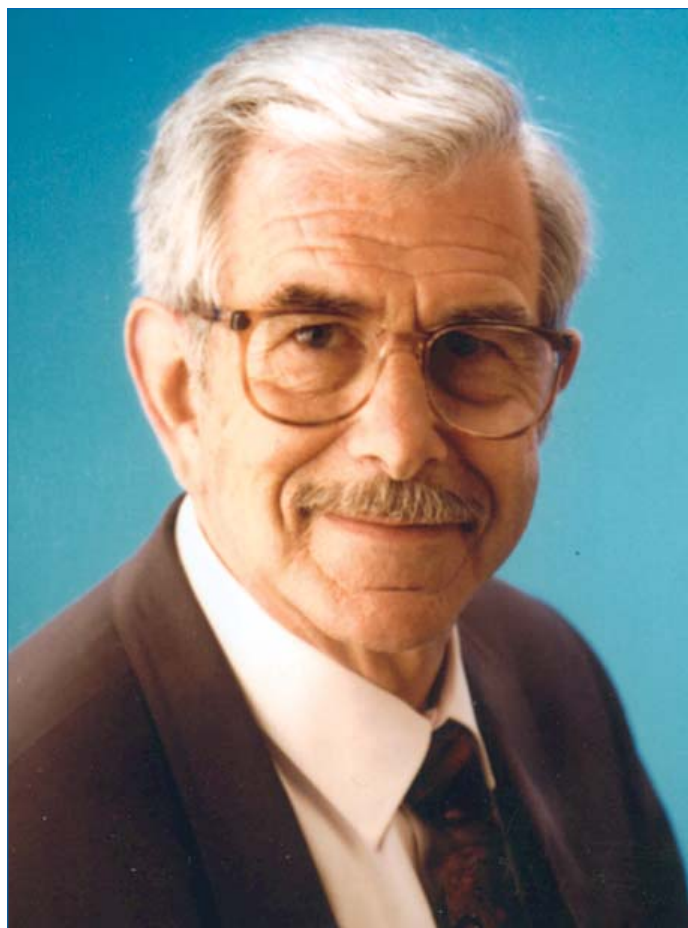
Panedas (1921-2005)

país. Per a mi és difícil fer una anàlisi de l'obra de l'Armand. Les emocions em guanyen. Estic, avui encara, fortament tocada per la seva absència. Reprodueixo, doncs, dos petits fragments apareguts en *El 9 Nou* i en *La Marxa*:

«Quintana ha estat un personatge clau en la lluita pel català i en l'impuls d'entitats a Osona. La definició que més li escau és la d'activista en tots els seus camps» (*El 9 Nou*, 24-1-2005).

«Quintana desitjava fer dels països Catalans un país lliure. Quintana és aquest home que va escriure poc perquè es va dedicar a ensenyar, aquest home apassionat sobretot pel llenguatge del nostre poble, d'autèntica vocació pedagògica, amic de tothom, enamorat de la literatura, de la música, del teatre, de la pintura... Un home testimonial en tot» (*La Marxa*, 11-2-2005).

I vull acabar copiant unes paraules del seu llibre *El temps cremat* (Viena Columna 1995): «Un país s'estructura per una sèrie de factors naturals: l'espai geogràfic, la llengua, els costums... Són els que li confereixen una personalitat harmoniosa. Qualsevol imposició que vulgui trencar aquest equilibri constitueix una acció contra natura.» ♦

Subscripció per 1 any: 12 €.

Subscripció per 3 anys amb obsequi de *Contes d'Isabel* d'Isabel-Clara Simó: 36 €.

Truqueu al 93 317 77 09 o envieu-nos les dades al Canuda, 6, 08002 Barcelona.

LLIBRES

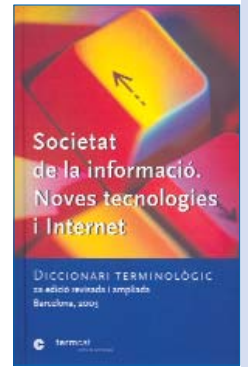
Societat de la informació. Noves tecnologies i Internet: Diccionari terminològic,

TERMCAT,
Barcelona 2003.

El diccionari *Societat de la informació. Noves tecnologies i Internet* és una segona edició d'aquella primera de l'any 2000, ara revisada i ampliada, i amb la inclusió de nova terminologia més representativa de la societat de la informació sorgida durant aquests darrers anys; també s'hi ha modificat la informació d'alguns termes que durant aquest temps ha experimentat alguna variació.

El diccionari recull 2.071 termes, 330 dels quals apareixen per primer cop en aquesta segona edició. Cada article terminològic conté, a més de la denominació catalana, les equivalències en castellà, francès i anglès, la definició i, sovint, notes explicatives.

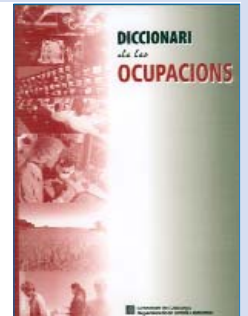
L'objectiu principal del diccionari és fer accessibles les formes lingüístiques catalanes que ens permeten de designar avui les diverses nocions d'una societat basada en les noves tecnologies.

Diccionari de les ocupacions,

TERMCAT-Dept. Treball i Indústria,
Barcelona 2004.

Ha sortit publicat un interessantíssim *Diccionari de les ocupacions*, obra fruit de la col·laboració entre el TERMCAT i el Departament de Treball i Indústria de la Generalitat de Catalunya i d'una àmplia representació de professionals dels diversos sectors d'activitat. Aquest diccionari conté 2.322 termes que designen les principals ocupacions desenvolupades actualment a Catalunya, tant les més recents (com ara les vinculades a noves tecnologies) com les ocupacions que, tot i ser artesanes o d'àmbit molt restringit, són encara presents en la realitat catalana. Els termes catalans hi són presentats amb definició i equivalència en castellà, francès i anglès.

Terminologia de fires i congressos,

TERMCAT,
Barcelona 2003.

Aquesta terminologia aplega i defineix 275 termes, que són els d'ús més habitual, tant en l'organització com en el desenvolupament de fires i congressos.

El gran nombre de propostes neològiques que conté el fan una eina indispensable per a saber quina és la denominació catalana adequada per a molts conceptes que sovint es designen amb formes foranes, com ara els anglicismes *call for papers* (convocatòria de comunicacions) i *coffe break* (pausa) o el castellanisme *carpa* (envelat).

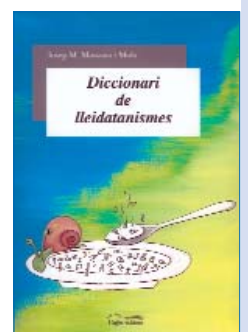
Cada denominació catalana presenta els equivalents en castellà, francès i anglès, els quals poden ser de gran ajut per a comprendre textos especialitzats en aquestes llengües o bé desenvolupar una comunicació multilingüe.

Diccionari de lleidatanismes,

Josep M. Massana i Mola,
Pagès editors,
Lleida 2004.

L'així anomenat *Diccionari de lleidatanismes* és obra de Josep M. Massana, franciscà que, a més de parlar les principals llengües europees, en domina tres d'africanes (el kirundi, el kiswahili i el chicheva, del qual va fer un diccionari). Nasqué a la Terra Ferma, fill de pares mestres, i és un pou de riquesa quant a varietats dialectals emprades en diferents pobles d'aquelles comarques. En aquest diccionari hi aplega més de quatre mil mots, amb abundor de frases fetes i proverbis, que són tot un mostrari de la rica variant lleidatana. L'obra no pot pas considerar-se un diccionari normatiu, però sí que és una bona eina per als estudiosos de les diferents varietats dialectals de la nostra llengua catalana.

Josep Barborés i Homs,

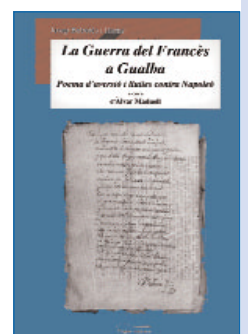
La guerra del Francès a Gualba. Poema d'aversió i lluites contra Napoleó,

a cura d'Àlvar Maduella,
Pagès editors,
Lleida 2003.

L'edició, transcripció i notes d'aquest llibre ha anat a càrrec d'Àlvar Maduella, que, d'aquesta manera, posa a l'abast de tothom un text poc conegut, fruit d'una època on els textos literaris escassegen. Es tracta de la recuperació de 10.000 versos manuscrits (conservats en la Biblioteca Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú) de molt fàcil lectura gràcies a la bona lletra de l'autor.

Aquests versos, escrits entre 1815 i 1820, són una mena de crònica on Barborés descriu, entremig de proclames solemnes, arborades invectives i petits detalls de minuciosa rigorositat històrica, com ell va veure i viure, des del seu observatori de Gualba, tot el procés de la guerra napoleònica.

Maduella destaca que Barborés empra un català de bona qualitat: «Fa servir un català ric i polític, cosa que no evita l'abundant interferència de barbarismes, gal·licismes i castellanismes», «sorpren agradablement la puresa de la seva llengua, el seu habitual encert idiomàtic. Escriu amb gràcia», «Barborés es manifesta hàbil versificador, amb un sorprenent domini de l'idioma i un molt variat i abundós vocabulari». Però, segons Maduella, encara hi ha una sorpresa més gran, tractant-se d'un capellà: «la seva permanent incitació a la guerra, a la violència armada. Sempre per motius de defensa, és clar».

Una revisió de Fabra

Narcís Iglésias,
Una revisió de Fabra, una crítica a la norma. L'obra lingüística de Josep Calveras,
Girona: CCG Edicions / Universitat de Girona-Institut de Llengua i Cultura Catalanes, 2004.

La nostra societat actual assumeix amb naturalitat que la llengua estàndard és necessària i inqüestionable: sense un model de llengua de referència general, àmbits com l'ensenyament, els mitjans de comunicació i la cultura difícilment podrien funcionar. A diferència d'altres cultures veïnes com l'espanyola o la francesa, l'entrada de la cultura catalana en el món contemporani ha estat relativament recent, abrupta i sense solució de continuïtat amb el passat més immediat. En efecte, a les primeres dècades del segle XX la cultura catalana s'afirma autònoma, moderna i europea, fet que ha comportat que el català hagi experimentat uns canvis tan substancials i radicals que la llengua amb què tancàvem el segle passat tingui molt poc a veure amb la llengua que parlaven i escrivien els últims modernistes de principis del segle XX. No obstant això, es dibuixa una línia de continuïtat i de referència ineludible en la llengua catalana contemporània (que alhora és ruptura amb la llengua dels segles moderns): l'obra d'una persona clau en la definició de

les bases de la nostra modernitat: Pompeu Fabra.

Sota el guiatge de Fabra, la llengua catalana passa per una experiència fonamental en la seva història: es defineix i s'imposa un codi normatiu, el món cultural l'assumeix com a propi (per anar-lo modelant, completant i afinant), i el poder polític instaura el catalanisme l'institucionalitza. En aquest marc d'institucionalització cultural i política del catalanisme, Pompeu Fabra assenta les bases de la llengua catalana actual, i la llengua entra en un procés de codificació, pel qual havien passat uns segles abans llengües com el francès o l'espanyol. La gran vàlua de l'obra de Fabra i la seva acceptació general (com a mínim al Principat) han fet ombra als seus coetanis que van estar disformes amb els seus plantejaments i les seves propostes.

La figura més important a l'ombra de Fabra va ser el jesuïta Josep Calveras. Educad en l'hostilitat a la persona i l'obra de Fabra (com tanta altra gent de la seva època), Calveras es va convertir en un dels primers lingüistes a plantejar què era el que ell anomenava el *llenguatge literari* (entenent per aquest tant la norma com la llengua literària general) i quina funció –cultural, social i política– tenia elaborar una varietat lingüística d'aquest tipus. A partir de l'atenció preferent per l'anàlisi de la codificació fabriana, Calveras traçà un marc teòric general, que amb prou feines va ser tingut en compte. Arran d'això, es va posar a analitzar diverses solucions (sobretot morfològiques, sintàctiques i lèxiques) de la norma i de la llengua literària de la seva època, per a sovint acabar denunciant-les per massa monolítiques, artificials, puristes, afrancesades i poc permeables als dialectes i a la llengua popular.

Calveras sabia perfectament que la sort de qualsevol llengua anava estretament lligada a l'acció del conjunt d'institucions culturals i polítiques. Per això, al mateix temps que analitzava la naturalesa de tota llengua estàndard i la codificació fabriana en particular, desplegà una estratègia política per fer participar els personat-

ges antifabrians del consens lingüístic general (de tall fabrià) i, de retruc, per aconseguir que la màxima autoritat política en matèria de llengua, l'Institut d'Estudis Catalans, tingués en compte els personatges i les institucions que havien quedat fora del seu radi d'acció i influència.

L'operació política de Calveras va consistir a crear, sota l'aixopluc de l'influent orde dels jesuïtes, una nova institució lingüística, l'Oficina Romànica, per oferir un punt de trobada entre els antifabrians i el IEC. L'aposta calveriana no va ser la guanyadora: ni la vàlua científica de les personalitats en conflicte, ni la seva força política, ni la necessitat de reconèixer-se, era la mateixa. Iglésias exhuma i recupera aquesta història fallida, en molt bona part enterrada en epistolars i documents privats, quan la narració i l'anàlisi dels fets ho demana.

L'obra científica de l'Oficina Romànica, en canvi, ha tingut una recepció més o menys normalitzada en el món acadèmic. De l'obra lingüística personal de Calveras no es pot dir el mateix. La major part dels seus articles i estudis han passat inadvertits, i han quedat dispersats en publicacions diverses o enterrats en manuscrits. Només una petita part de la seva obra, especialment el seu llibre *La reconstrucció del llenguatge literari català*, va tenir un cert ressò públic. Per això, es mostra molt oportú que el llibre *Una revisió de Fabra, una crítica a la norma* presenti, en el seu context, el conjunt de l'obra científica de Josep Calveras i tingui en compte la seva transcendència social, cultural i política: en vida de l'autor, la seva figura i la seva obra no van passar de determinats cercles molt restringits (catòlics i regionalistes, sobretot); pòstumament, un cop reivindicat per certs corrents de la incipient sociolingüística acadèmica, es va convertir en referència dels debats públics dels anys vuitanta i noranta sobre el model de llengua dels mitjans de comunicació. Així, doncs, convenia que, més enllà de les necessitats immediates i parcials d'apropiar-se de Calveras

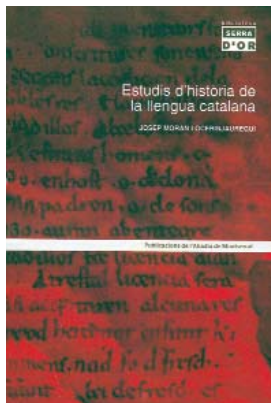
en determinades direccions, es presentés i avalués el conjunt de la seva obra, s'analitzés en el seu context i es valoressin les seves aportacions més rellevants.

La velocitat dels temps contemporanis fa difícil que els ciutadans tinguem consciència del que anem deixant enrere. Ara que la societat catalana viu amb naturalitat l'existència de la llengua estàndard, pot ser una bona ocasió de veure com es va gestar el procés de creació del català contemporani, i pot resultar d'un interès afegit el fet de revisar-lo des de l'òptica d'un coetani dels fets, d'un personatge enginyós i independent com Josep Calveras. De fet, la seva obra ens recorda que la llengua és molt més que la suma d'opcions normatives, suposadament neutrals i científiques: la llengua també és una institució, amb una dimensió social i política, i com a tal subjecta a múltiples pressions de tota mena. En bona mesura, Calveras explica, per denunciar-ho, que la codificació és un procés artificial, i expressa el seu desacord amb el fet que el món cultural del seu temps assumís, acríticament, aquest procés que naturalitzava l'artifici.

En definitiva, el naixement del català contemporani va ser un procés en què la ciència, la cultura i la política van confluir en un projecte comú dissenyat per unes minories i pensat perquè el conjunt de la societat catalana se'l fes seu i el veiés com a natural i necessari. Aquesta va ser la gran victòria de Fabra. Calveras se'n va adonar i, des d'una posició crítica i incòmoda, va narrar aquesta gesta per destapar-ne les interioritats. La importància d'aquesta aproximació innovadora a la història de la llengua catalana contemporània queda avalada per l'atreviment del grup d'Història de la Llengua de la Universitat de Girona, i d'una manera especial pels directores de la col·lecció, Josep M. Nadal i August Rafanell, d'inaugurar amb el llibre de Narcís Iglésias la nova col·lecció «Veus del Temps» de l'editorial gironina CCG Edicions. ♦

NARCÍS IGLÉSIAS

Estudis d'història de la llengua catalana

Josep Moran i Ocerinjauregui, *Estudis d'història de la llengua catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2004.

Estic convençut que hi ha moltes persones cultes interessades per saber quan va ser que el català accedí a l'escriptura o, dit d'una altra manera, quan es va escriure el primer text en llengua catalana; de ben segur que al nostre país hi ha també persones desconcertades davant la confusió que en determinats ambients de les terres valencianes s'ha creat a propòsit del mot *català*, emprat com a denominació de la llengua que compartim els catalans i els valencians que parlem en català. A part d'aquests dos temes tan interessants, és probable també que hi hagi persones que amb motiu de la celebració enguany del centenari del naixement del gran lingüista Joan Coromines (1905-1997) se sentin interessades per saber què va aportar aquest erudit al coneixement de la gramàtica històrica catalana. Aquests aspectes que acabo d'anotar són tan sols alguns del temes que, de manera realment brillant, estudia el professor Josep Moran dins aquest volum miscel·lani que amb pulcritud acaba d'editar Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Josep Moran (Barcelona, 1944) és professor titular de la Universitat de Barcelona, membre del IEC i director de la seva

Oficina d'Onomàstica, com també autor d'alguns dels estudis més importants de lingüística històrica i d'onomàstica catalanes publicats des de 1990 endavant (*Les homilies de Tortosa*, 1990; *Repertori d'antropònims catalans*, juntament amb Jordi Bolòs, 1994; *Treballs de lingüística històrica catalana*, 1994; *Estudis d'onomàstica catalana*, 1995; *Diccionari etimològic manual*, amb Joan A. Rabella, 1999; també amb Joan Anton Rabella, *Primers textos de la llengua catalana*, 2001; entre altres).

Penso que constitueix un veritable encert haver aplegat els quinze treballs que componen aquest volum en una edició pulcra i fàcil de consultar, atès que es trobaven dispersos en revistes especialitzades o miscel·lànies erudites no sempre fàcils de localitzar.

L'obra lingüística de Moran té, segons el meu parer, una rara virtut: és capaç de combinar la investigació sobre temes erudits amb una gran capacitat i claredat expositiva –sense que es produeixi solució de continuïtat–, cosa que fa que la lectura del conjunt de treballs d'aquest volum de *Estudis d'història de la llengua catalana* constitueixi un veritable plaer.

Aquí no dispo de espai per a glossar els quinze treballs de l'obra, però penso que els lectors de LENGUA NACIONAL poden tenir un interès especial a conèixer quins són «Els primers documents en llengua catalana», més enllà del «mite» de les *Homilies d'Organyà* (que des de fa anys és l'únic text que se cita en els manuals escolars). Moran explica: «El català, com totes les llengües romàniques, va néixer com a conseqüència de l'evolució del llatí vulgar local. Aquesta evolució respon a un procés natural, que en aquest cas tenia de referent el llatí clàssic –el llatí ensenyat a les escoles–, que romangué inamovible almenys com a model gramatical. L'evolució constant de la parla col·loquial o vulgar incrementà progressivament la diferència entre aquest nivell d'ús corrent i el model esmentat durant el baix Imperi romà i encara més després de la caiguda de l'Imperi d'occident, de manera que molt aviat, i com a

conseqüència d'una veritable revolució lingüística, fonètica i morfosintàctica, el llatí, de fet, desaparegué com a llengua viva i donà pas a les diferents llengües romàniques. Aquestes, però, al començament no s'aplicaren en la documentació, puix que el llatí, après a les escoles, episcopals o monàstiques, continuà essent l'única llengua escrita, com ho era també en els territoris de parla germànica de l'Imperi carolíngi» (pp. 32-33). A partir de principis del segle VII, en diversos indrets de l'antic Imperi romà, comencen a aflorar en textos llatins testimonis de mots que delaten que ha aparegut una nova realitat lingüística que ja no era llatí: són els vulgars romànics. A Catalunya, aquest fet es produí durant l'època del domini visigòtic, de manera que, quan s'esdevingué la reconquesta carolíngia (Barcelona, any 801), la nostra llengua ja havia d'existir, tot i que, per raó de l'escassetat de documents d'aquest període a casa nostra, no en tenim pràcticament testimonis. El mot del llatí clàssic *podium* ja havia fer un camí llarguíssim quan apareix com a *Puio* 'puig' en un document redactat en llatí l'any 857. El català s'obrirà camí amb moltes dificultats en un món escrit dominat absolutament pel llatí. Els primers documents conservats són textos de caràcter feudal (juraments, greuges, acords de pau i treva, traduccions fragmentàries del *Liber iudiciorum*); serà en el que podríem anomenar un segon moment històric que apareixeran les famoses *Homilies d'Organyà*, que donà a conèixer Joaquim Miret l'any 1904 i que són una traducció d'unes homilies escrites en provençal dels primers anys del segle XIII; però no serà fins a la darrera part d'aquest segle XIII que, amb l'obra de Lluïl i Desclos, el català haurà esdevingut una llengua plenament dúctil, capaç d'expressar-se en narracions de caràcter històric, religiós o literari d'una força impressionant. El camí ha estat molt difícil, tal com ho mostra Moran detalladament en l'erudit i interessant estudi que dins aquest mateix volum dedicà a un fragment d'una traducció catalana feta en territori pirinenc

d'una compilació de lleis visigòtiques que es pot datar cap a l'any 1150.

El gentilici *català*, d'etimologia molt incerta, servia per a designar un poble que tenia unes característiques diferents de les dels seus veïns de l'Imperi franc, al qual havia pertanyut. Moran documenta que la primera aparició del mot *catalani* es troba en un document del monestir de Banyoles de l'any 917. Durant el segle XIII, amb les conquestes de Jaume I, els dominis del comte de Barcelona i rei d'Aragó s'estendran als territoris dels regnes de Mallorca i de València, que assoliran personalitat política pròpia i igualtat de drets amb els territoris més antics dels comtes-reis. Josep Moran explica: «Si a Catalunya els sentits ètnic, originari, i políticoterritorial [sic] del nom català coincidiren totsemp, aquesta coincidència ja no es produiria en endavant en els nous territoris conquerits repoblats per catalans, on a més de la denominació ètnica originària, és a dir, "nacional" de catalans, apareixeria una denominació políticoterritorial –bàsicament mallorquí (o menorquí i eivissenc) i valencià–, que se sobreposava en aquest sentit a l'original de català, de manera que aquesta denominació restava circumscrita territorialment al principat de Catalunya» (p. 111). L'Autor demostra que ens trobem davant un cas d'unitat nacional –que s'expressava en una formulació llampant: «ser de nació catalana»– però de diversitat político-territorial –ser valencià, mallorquí, menorquí o eivissenc–; així, en l'edició castellana feta a València (1539) de les poesies d'Ausiàs Marc, es diu que el poeta és un «cavallero valenciano de nación catalana» o bé que la llengua de sant Vicent Ferrer, valencià fill de pare mataroní, sigui «lingua Valentina ['valenciana'] seu Cathalonica ['o catalana']».

El conjunt de treballs d'aquesta obra tan interessant de Josep Moran demostra que l'estudi de la història de la llengua i de la cultura catalanes és extraordinàriament útil per a aclarir el nostre present. ♦

JOAN FERRER I COSTA

El llenguatge de la ràdio i de la TV

Joan Julià,
El llenguatge de la ràdio i de la TV,
Bromera,
Alzira 2004.

Per a tenir una visió mínimament completa del fet lingüístic en els mitjans de comunicació audiovisuals cal llegir *El llenguatge de la ràdio i de la TV*, de Joan Julià-Muné (professor de la Universitat de Lleida, conegut pels seus estudis sobre oralitat i mitjans de comunicació audiovisuals).

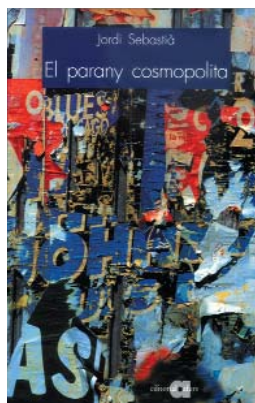
L'obra, de natura acadèmica però també amb un aire divulgatiu (pot ser llegit per tothom), presenta dues menses d'informacions. D'una banda, hi trobem reflexions de l'autor sobre el tema tractat (vegeu, per exemple, els comentaris que fa sobre la genuïtat i el purisme). I, de l'altra, hi trobem dades estrictes. Entre aquestes dades hi ha un repàs del concepte de la variació lingüística; una descripció dels tipus d'espais audiovisuals (amb un report dels recursos lingüístics de cada tipus) i un elenc d'errors lingüístics que es cometien a la ràdio i a la televisió. Aquest elenc no és gaire més que el que trobem en qualsevol altre treball semblant anterior –tampoc no és intenció de l'autor anar més enllà–; però, en l'apartat de fonètica, Julià-Muné s'hi entreté més, i això té molt de valor, perquè generalment les obres correctives solen tenir en compte només l'escriptura (amb les excepcions del llibre d'estil de TV3, el *Manual d'ús de l'estàndard oral* de Josep Lacreu o el *Manual de pronunciació* de Josep Anton Castellanos, obres pensades específicament per als professionals de la comunicació).

Aquesta doble natura de la informació, però, no es tradueix en una compartimentació. Ans al contrari, un dels encerts de l'autor és exposar les dades i les reflexions d'una manera interrelacionada, atès que les unes es basen en les altres. El punt culminant de la simbiosi entre dades i reflexió és quan Julià-Muné descriu el paper innovador dels models de llengua usats en mitjans de comunicació audiovisuals. L'obra es completa amb una bibliografia comentada, de manera que el lector sap, de cada aportació prèvia, quins continguts té. Val a dir que, per aquesta manera d'exposar la informació, pel contingut i per la llargària, l'estudi de Julià-Muné recorda el llibre pioner de Toni Mollà *La llengua dels mitjans de comunicació* (Bromera, 1990), per bé que el llibre de Julià-Muné aprofundeix més en alguns aspectes.

En definitiva, aquesta obra és un treball molt elaborat i rigorós (però amè), amb una gran capacitat d'anàlisi i alhora amb un esforç de síntesi notable, que descriu diverses facetes del binomi llengua i mitjans de comunicació de masses. En definitiva, és d'interès per a tothom (sobretot per a les persones que es formen com a futurs assessors lingüístics).◆

XAVIER RULL

El parany cosmopolita

Jordi Sebastià,
El parany cosmopolita,
Editorial Afers,
Catarroja 2004.

Federico Urales i Soledad Gustavo eren, respectivament, els pseudònims de Joan Montseny i Teresa Mañé. Ambdós foren, ara fa un segle, uns grans difusors de l'anarquisme, com també els pares de Frederica Montseny, ministra de Sanitat entre 1936 i 1937. Els seus ideals llibertaris apostaven per un anarco-sindicalisme que agermanés els obrers fins i tot en clau lingüística. Tant és així que, entre altres iniciatives, ells consideraven que calia castellanitzar-se per a facilitar la unió mundial de la classe treballadora. Coincidint amb aquesta època, també un jove, Joan Salvat-Papasseit, va començar signant els seus textos amb el pseudònim de Gorkiano.

És probable que l'esmentada família fossin els primers catalans que es proclamessin cosmopolites. Felicitment les signes de submissió de la llengua autòctona a favor d'una suposada llengua superior no aconseguiren més que ser vistes com a ridícules per la gent del seu temps. A l'illa de Sardenya i en altres punts de l'Estat italià fou sobretot el partit comunista qui va esbombar, a mitjan segle XX, un internacionalisme rere el qual sempre hi havia la llengua italiana. Amb el pas dels anys, aquesta bel·ligerència cosmopolita ha contribuït a deixar el sard en el corredor de la mort.

En tots dos casos unes raons abstractes lligades a la gran família

humana esdevenen una coartada per a eliminar allò que no s'ha pogut assimilar ni amb fums de sabaot. Amb l'objecte de despullar la ideologia totalitària que camufla el cosmopolitisme, Jordi Sebastià ha enllestit un magnífic estudi titulat *El parany cosmopolita* (Editorial Afers, 2004).

Per a aquest professor de la Universitat de València, el cosmopolitisme que es branda des del progressisme com a alternativa al «tancament» dels nacionalismes és, en realitat, una ideologia d'exclusió disfressada d'universalitat: «el cosmopolita creu tant en la seua nació i la considera tan perfecta que la considera universal».

Amb *El parany cosmopolita* Jordi Sebastià fa una interessant incursió per l'evolució d'aquest concepte al llarg de la història. En el discurs dels cínics, escola de la Grècia clàssica, localitzarà els primers testimonis dels qui es van fer dir «ciutadans del món». El cristianisme també s'empeçarà un projecte universalista per tal de legitimar-se com a religió salvadora. Amb aquest pretext farà mans i mànigues per implantar-se arreu amb mètodes sovint esfereïdors. La cultura de la Il·lustració, per la qual França s'havia atorgat una superioritat intel·lectual, reprendrà el discurs cosmopolita. Alguns pensadors alemanys se'n declararan inicialment fervorosos partidaris. No serà el cas de J.G. Herder, el qual no dubtarà a denunciar amb contundència la fallàcia en la qual s'ocultaran certs «progressos» humans. I és que, al capdavall, no seran altra cosa que intents de justificar manobres d'imposició de la *grandeur* francesa a Europa.

Per a Jordi Sebastià els il·lustrats són representats avui per liberals i cosmopolites progressistes. Entre els cosmopolitismes més populars dels darrers anys, però, hi ha els de les ONGs. L'autor de *El parany cosmopolita* constata que el compromís social d'aquestes organitzacions és envers una realitat distant i, per tant, aliena. I que, en canvi, molts dels seus membres acostumen a desentendre's del que passa allà on viuen habitualment.

La paraula de Déu, la llum de la Raó i, ara, els crèdits del Fons Monetari Internacional per una banda i l'ajuda humanitària per l'altra, han servit perquè Occident no hagi tingut escrúpols a l'hora de fer i desfer a escala planetària.◆

QUIM GIBERT

La modalització

Maria Grau Tarruell,
La modalització: manifestació de la subjectivitat lingüística en els discursos acadèmics orals i escrits,
(tesi doctoral, UAB, 2003).

L'obra que ressenyem constitueix la tesi encara inèdita amb què, sota la direcció de la Dra. M. Margarida Bassols, es va doctorar Maria Grau a la Universitat Autònoma de Barcelona. L'autora, actualment professora de Filologia Catalana a la Facultat de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona, fa amb aquest treball una important contribució a l'estudi de la modalització en català.

Després d'un primer capítol introductori, la investigadora ofereix en el segon una visió panoràmica crítica sobre els autors que han fet aportacions més importants en el tractament de les relacions entre el parlant i el seu discurs, passant revista a estudis situats dins la lingüística de l'enunciació –marc teòric en el qual es basa– i pertanyents a l'àmbit francòfon. El recorregut s'enceta amb Bally (que fonamenta la seva teoria de la frase explícita en l'antiga distinció entre el *dictum*, o contingut referencial, i el *modus*, o element que vehicula l'actitud del parlant) i Benveniste (que distingeix entre el pla del discurs, ancorat en les coordenades enunciatives *jo/tu-aquí-ara*, i el pla del relat, autònom) i segeix amb Ducrot (amb la seva

teoria sobre la polifonia enunciativa, que ja havia estat introduïda per Bakhtine), Kerbrat-Orecchioni, Authier-Revuz, Maingueneau, etc.

En el tercer capítol, assentada ja una base teòrica suficient, l'assagista rastreja la descripció que molts lingüistes (alguns dels anteriors però també molts altres, estrangers i nacionals) han fet dels conceptes de *mode*, *modalitat* i *modalització*, sempre pròxims però sovint imprecisos i àdhuc ambigus, especialment el segon, que hom sol relacionar amb els tipus d'oració (declarativa, interrogativa...). Malgrat l'heterogeneïtat dels punts de vista recollits, que donen com a resultat definicions i classificacions poc o molt distants, M. Grau aconsegueix una proposta eclèctica i integradora de delimitació i de classificació. Segons l'autora, la modalització és una categoria conceptual, situada entre la pragmàtica i la gramàtica, que fa referència a l'actitud que adopta el locutor respecte d'allò que diu, de la persona a qui ho diu, del context immediat i del món en un sentit ampli. El mode (categoria gramatical verbal) és només una de les formes de manifestar-se la modalització, com també ho són molts altres recursos lingüístics (lèxics, morfològics, sintàctics, prosòdics, etc.) o paralingüístics, amb el benentès que la modalització pot ser també implícita, com ocorre, posem per cas, sempre que el parlant selecciona continguts o els jerarquitzats (decideix què és notícia i què no ho és o prioritza un element dins la frase o dins el discurs, per exemple).

Un cop definida la modalització i havent establert quins en són els tipus més rellevants, en el quart capítol la lingüista descriu amb detall tota l'extensa casuística que presenta cada tipus i analitza en exemples quines actituds dels locutors es manifesten en cada procediment modalitzador concret i quina orientació dóna al discurs el fet que hi apareguin uns recursos o uns altres. La recerca acaba amb unes conclusions generals (capítol cinquè) i amb una àmplia bibliografia actualitzada fins a la data.

Voldríem ara que el lector es fes una idea una mica més

concreta del contingut del quart capítol, el més llarg i important de tots. Així, dins la modalització explícita, l'autora distingeix cinc menes de modalització: la m. dística (expressió de la presència dels interlocutors o l'ancoratge en l'*ara/aquí*: **Ara en posarem un exemple**), la m. epistèmica (expressió del grau de certesa: **Potser s'equivoca**), la m. deòntica (expressió de l'obligació, prohibició, etc.: **Cal complir la llei**), la m. apreciativa (expressió de judicis de valor: **Ha estat una conferència molt interessant**) i la m. reflexiva (comentaris que l'enunciator fa de les seves pròpies paraules: **Ha fet una classe magistral, en el millor sentit de la paraula**). Si ara fem un zoom en el primer tipus (la m. dística), veurem que s'hi distingeix entre els procediments que manifesten la presència del locutor, els que constitueixen marques del destinatari i els que denoten les relacions entre ells dos, amb els quals procediments el parlant construeix unes determinades imatges dels participants en l'enunciació. Centrant-nos en el primer cas, s'hi destriem recursos diferents segons que el subjecte enunciator aparegui d'una manera transparent (**Em sembla que...**), d'una manera difuminada (**Sembla que...**), diluïda en un col·lectiu (**Creiem que...**), etc.

En aquesta recerca, cal destacar el precedent immediat del projecte Tipotext, publicat l'any 2003, dirigit per Rosa Artigas i en el qual participà activament M. Grau. Amb la present tesi doctoral, es fa ara, cenyint-se a textos de l'àmbit acadèmic (l'anterior projecte analitzava un corpus més ampli: els textos de no-ficció), un valuós pas endavant en la sistematització i ordenació de quelcom en principi tan inabastable com és el reflex en el discurs de les actituds del parlant, per definició infinites. Aduint l'autora uns tres-cents exemples orals o escrits pertanyents a diferents gèneres acadèmics (fragments d'un conferenciant, de manuals, de converses entre alumnes i professors, de redaccions i exàmens d'alumnes universitaris i dels últims cursos de secundària, etc.), el lector s'adona que aquests textos reflecteixen ne-

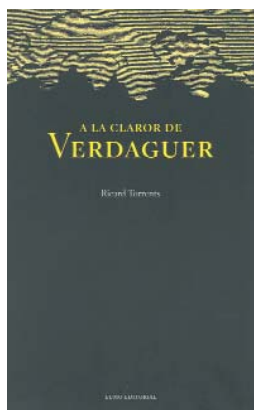
cessàriament, fins i tot quan el parlant pretén distanciar-se'n, la personalitat del parlant. És falsa, doncs, la dicotomia text objectiu / text subjectiu, perquè no es pot representar la realitat sense la mediació del subjecte parlant. Existeixen, això sí, procediments per a produir «il·lusió d'objectivitat» o diferents graus de subjectivitat textual, aspecte difícilment quantificable (una descripció impersonal, per exemple, pot ser altament subjectiva i una narració en primera persona pot adoptar un punt de vista universalista: **És una assignatura molt àrida** pot ser tan subjectiu com **Trobo que és una assignatura molt àrida**).

Cal afegir que, amb aquest estudi, l'autora no solament fa una important contribució al coneixement de la modalització, sinó que també aporta, de retruc, noves dades per a caracteritzar els diferents gèneres acadèmics, en els quals, contràriament al que es creu, a més d'informar-s'hi, s'hi argumenta i s'hi opina abundantment, sovint d'una manera poc dissimulada, amb l'ús de judicis de valor tant de naturalesa racional com emotiva. El patró argumentatiu hi té una gran presència, perquè el parlant vol convèncer el receptor sobre la rellevància de la informació que difon, vol captar o mantenir la seva atenció, etc., atorgant al discurs un caràcter dialògic, polifònic.

No cal dir que, per la novetat i profunditat de les seves observacions, per l'esforç reeixit d'ordenar unes dades que semblaven resistir-se a tota sistematització, per la seva claredat conceptual, rigor i coherència, aconsellem vivament la publicació d'aquesta tesi, revulsiu per a futurs estudis en la mateixa línia basats en corpus textuals complementaris, la qual connecta no tan sols amb altres aspectes pragmàtics, sinó també semàntics, gramaticals, etc. S'hi trobarà, a més, un utilíssim instrument d'anàlisi per a detectar les traces dels elements enunciatius en el discurs, instrument que podrà posar-se fàcilment al servei de la didàctica per a potenciar la producció i comprensió textuals. ♦

JAUME MACIÀ I GUILA

A la claror de Verdager

Ricard Torrents,
A la claror de Verdager,
Eumo Editorial,
Vic 2004.

En aquest llibre, *A la claror de Verdager*, Ricard Torrents (conegut verdagerista, president de la Societat Verdager i director de la Càtedra Verdager d'Estudis Literaris de la Universitat de Vic) hi ha recopilat diversos treballs fins ara dispersos, més algun d'inèdit. Ve a ser com una garba que ha espigolat a partir de conferències, articles i discursos, elaborats d'uns anys ençà; una segona part dels *Estudis i aproximacions*, publicats en 1995 i mereixedors del Premi Crítica Serra d'Or, per això *A la claror de Verdager* duu com a subtítol *Nous estudis i aproximacions*.

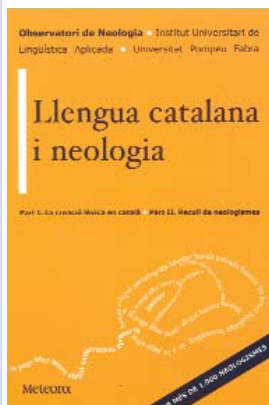
El llibre, amb una portada adient, en què el títol lluminós trenca un fons negre, compta amb una sàvia presentació de Joan Triadú. Aquest, per a qui Verdager «ens afaïçona i ens simbolitza», posant èmfasi en el títol del llibre, afirma que Torrents «... assalta i fa a miques conviccions ben encastellades sobre Verdager. Ja ho fa present per endavant en el pròleg i fins i tot en el títol de l'obra, on oposa la claror de Verdager a la seva imatge fosca, negra com la sotana i trista com el sofriment que l'afectà, envoltada de tenebres». I és que les aportacions de Ricard Torrents a l'estudi de l'obra de Verdager són, una vegada més, d'una vàlua literària de primer ordre, cosa que fa que els seus lectors, deixebles i amics, afegim *in mente* el seu nom a la llista de «Set verdageristes o el segle XX versus Verdager», que ell mateix ha confegit en tractar de Verdager i el verdagerisme.

A la claror de Verdager: Nous estudis i aproximacions s'estructura en una introducció, en què l'autor emmarca el poeta en el segle romàntic i valora la seva presència simbòlica, i en cinc apartats: I) Anys d'aprenentatge, on Torrents ens introdueix en l'entorn social de l'estudiant de Can Tona i en divulga dos textos, poc coneguts, per no dir inèdits. II) Els grans poemes, on glossa *L'Atlàntida* com una de les grans obres literàries del cristianisme i de la humanitat, i *Canigó* com el gran poema de la construcció de la nació catalana. III) Paral·lismes. En aquest apartat, Torrents reflexiona sobre les concomitàncies que ofereixen les obres de dos clàssics, Lluïl i Hölderlin, amb la de Verdager. IV) Any Verdager 2002, on fa un balanç de l'èxitós Any Verdager, «pedra de toc» del nostre com ve i com va col·lectiu, i V) Verdager i el verdagerisme, on en el primer article ens presenta set verdageristes: Gaudí, Maragall, Falla, Riba, Pere Campreciós (Miquel d'Esplugues), Josep M. de Casacuberta i Joaquim Molas. I en el segon, que d'entrada l'autor havia pensat com a presentació, en un to confidencial que és d'agrair, ens porta pels camins que l'han dut a Verdager.

Una vegada més, doncs –i benvingut sigui!–, Ricard Torrents aporta a la bibliografia verdageriana un llibre de consulta obligada, fruit de molts anys d'estudi i de l'administració que de sempre ha tingut pel poeta de Folgueroles, compatriu seu. ♦

JOAN VILAMALA

Llengua catalana i neologia

Observatori de Neologia - Institut Universitari de Lingüística Aplicada - Universitat Pompeu Fabra,
Llengua catalana i neologia,
Meteora, Barcelona 2004.

L'Observatori de Neologia (OBNEO) de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada (IULA) ha publicat el llibre *Llengua catalana i neologia*. Aquesta obra és una aportació doble. En primer lloc, pretén recopilar i analitzar les paraules noves que sorgeixen en l'ús de les llengües; això pot ser una forma de participar activament en la seva normalització més àmplia. I, en segon lloc, ens introdueix en el món del neologisme amb rellevants aportacions teòriques de solvència contrastada, ja que parteix d'una important retrospectiva bibliogràfica de les obres de referència (per bé que, pel que fa als articles acadèmics, pràcticament només han tingut en compte la producció mateixa de l'IULA, sense tenir en compte altres articles acadèmics publicats amb anterioritat sobre temes com la derivació).

L'Observatori treballa en l'estudi de la neologia –una disciplina força nova, encara– i, per tal d'arribar als usos neològics reals que en fan els usuaris de la llengua, parteix d'una *fotografia dinàmica*. D'aquesta manera, ens ofereix una clara visió de la vitalitat de la nostra llengua i ens permet de ser conscients de la grandesa del llenguatge.

El llibre conté una excel·lent introducció, a càrrec de M. Teresa Cabré, sobre la llengua catalana i la innovació lèxica en el panorama internacional. En aquesta introducció hi trobem reflexions sobre planificació lingüística d'allò més interessants, com ara la capacitat de supervivència d'una llengua si manté producció neològica independent i no lligada a una altra llengua. Després de la introducció hi ha un estudi dels mecanismes de què disposa actualment la llengua catalana per a formar noves paraules. Aquest estudi, que constitueix l'apartat central del llibre, s'estructura en vuit capítols, en què diferents membres

de l'Observatori descriuen els diversos recursos de què disposa la llengua per a crear paraules. Finalment, hi recull els neologismes més freqüents i innovadors del període 1999-2001, documentats en textos escrits i orals, procedents del banc de dades neològiques de l'Observatori. En aquesta llista desafortunadament els neologismes no van acompanyats de cap definició, perquè s'ha cregut que el context d'aparició ja n'illustra amb prou transparència el significat. Amb tot, algunes unitats presenten sinònims i variants documentades en el mateix recull.

Com a criteri de treball s'estableix que *neologisme* és qualsevol paraula o significat d'una paraula que no constava en els dos diccionaris de referència: *DIEC* i *GDLC*. Tot i tractar-se d'un criteri discutible (els mateixos autors ho reconeixen), s'ha adoptat, ateses les seves possibilitats d'aplicació sistemàtica.

L'estudi dels neologismes es fa en diverses fases: observació, recopilació sistemàtica, anàlisi i explotació de les dades. L'explotació implica, en part, la vehiculació i difusió de les conclusions. Aquest llibre cobreix sobretot la darrera d'aquestes fases, amb la difusió de les dades estudiades; unes dades adreçades tant a col·lectius professionals com a qualsevol parlant interessat en la descripció del seu sistema lingüístic, ja que als primers els forneix una eina professional i als segons una eina d'ús per a conèixer millor la seva llengua.

Amb aquest llibre se'ns deixa clar que la neologia resulta interessant per a la teoria i la descripció lingüístiques, però també per a la planificació lingüística, l'estandardització terminològica i la lexicografia. I és que si una llengua vol estar al dia i no és capaç de difondre la innovació tecnològica i científica en llengua pròpia, corre el risc de perdre de mica en mica registres de comunicació i, a partir d'aquí, anar perdent pes sociolingüístic; cosa que, evidentment, s'agreuja en el cas del català. ♦

XAVIER RULL
AGNÈS TODA I BONET

Diccionari de Sinònims de frases fetes

M.Teresa Espinal,
Diccionari de sinònims de frases fetes,
Ed. Universitat Autònoma de Barce-
lona, Publicacions de la Universitat de
València, Publicacions de l'Abadia de
Montserrat, BCN / VAL 2004.

Aquest diccionari que ressenyem ha de convertir-se en una obra imprescindible per a tots els usuaris de la llengua catalana, ja siguin periodistes, professors, traductors, escriptors... No és un diccionari de sinònims convencional, ni tampoc un simple recull de frases fetes, sinó una combinació de tots dos tipus. Així, les entrades són conceptuals com en un diccionari de sinònims, però dins cadascuna s'hi reuneixen nombroses expressions lexicalitzades que hi fan referència. Per exemple, en el concepte *anarquia* hi trobem les expressions *el país de xauxa*, *olla de grills*, *olla de cols* i *mercat de Calaf*, amb les definicions, exemples i referències bibliogràfiques corresponents.

Aquesta obra, com a diccionari conceptual (amb una estructura inspirada en el *Diccionari de sinònims* de M. Franquesa) consta de més de 5.500 entrades de conceptes, com si es tractés d'un diccionari ideològic. Però, en aquestes entrades hi ha fins a 15.500 expressions lexicalitzades. S'ha considerat *frase feta* o *expressió lexicalitzada* qualsevol forma supralèxica que constitueixi una forma lingüística estereotipada del català, una estructura sintagmàtica fixada al lèxic de la llengua.

Cal lloar el fet que totes les expressions lexicalitzades o frases fetes es posin dins el mateix calaix, i no es distingeixi entre locucions, frases fetes o modismes (com havien fet altres diccionaris), la frontera de les quals no sempre és clara. Malgrat això, en algun cas aïllat no s'acaba d'entendre la inclusió entre les expressions lexicalitzades d'alguns sintagmes i l'exclusió d'uns altres de semblants. En trobem un exemple dins el mot *policia*, on apareixen *guardia urbà* i *guardia civil*, però no *guardia municipal* ni *guardia forestal*.

Les obres bàsiques a partir de les quals s'ha fet el recull de frases fetes són el *Diccionari català-valencià-balear*, el diccionari del IEC, la *Gran Enciclopèdia catalana* i el *Diccionari de locucions i frases fetes* (a més d'alguns altres diccionari i vocabulari general). Potser també hauria estat bo de tenir en compte altres estudis dialectals, per a aportar-hi una informació complementària i actualitzada. Així, l'expressió *fer el toc*, que en el DCVB només hi consta com a pròpia de l'Empordà o la Garrotxa, també és pròpia del Gironès, de la Selva i del Pla de l'Estany.

En algunes ocasions es podia haver filat més prim a l'hora de situar les frases fetes dins un concepte; n'hem trobat dos casos: se situa *fer una copa* dins l'entrada *beure* i, en canvi, *fer un toc* (malgrat que s'hi faci referència en l'entrada *beure*) dins l'entrada *sortir*, quan amb aquest significat caldria haver dit *anar a fer el toc*. O simplement s'han distribuït aleatòria-

ment les frases fetes entre diversos conceptes: així, l'entrada principal de *treure el ventre de pena* l'hem de cercar a *atipar-se* i, en canvi, la de *treure el ventre de mal any* la trobarem a *menjar* (això sí, en ambdues entrades hi consta l'altra com a sinònima). En aquests casos és bo d'usar l'índex alfabètic de frases fetes que hi ha al final del diccionari, que ens remet al concepte en què és introduïda cada frase feta citada en el diccionari. Així, aquest petit entrebanc queda solucionat.

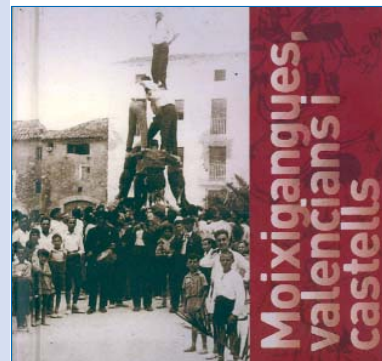
Caldria tenir en compte que aquest diccionari inclou algunes expressions gens genuïnes de la llengua catalana. Calia haver estat més curós en la selecció per no potenciar formes de dir forasteres i que ens arraconen les genuïnes. Ningú amb quatre dits de seny no discutirà que *tres en ralla* referint-se al joc tradicional del marro és una forma de dir gens genuïna, o que de *posar-se les botes* en català en diem *afatar-se com un lladre* o *treure el ventre de pena*. Per alguna cosa, tal com s'assenyala en el diccionari, són frases fetes que no eren documentades en cap obra lexicogràfica catalana. Per tant, caldria anar amb compte amb totes les entrades assenyalades amb un quadradet, que no estan documentades enlloc. Algunes altres expressions també forasteres són documentades només en el *Diccionari de locucions i Frases Fetes* o en el *Diccionari català-valencià-balear*. Aquestes són més difícils de detectar ja que no porten cap marca explícita: *haver-hi moros a la costa*, *fer el suec*, *veure les estrelles...*

En definitiva, deixant clar que res no és perfecte, que cal que els lectors facin ús del seu seny per a esmenar les errades d'aquest diccionari i que és inevitable que cada usuari de la llengua hi trobi alguna mancança d'una frase feta pròpia de la seva població o comarca, aquesta és una obra que hauran de tenir en compte tots els qui fan servir el català, per tal que l'extraordinària vivesa de frases fetes del català (moltes de les quals estan en perill de desaparició) es mantingui. Així, els periodistes i locutors de ràdio i televisió gaudiran d'una eina magnífica per a cercar la frase feta genuïna més adient i per a eliminar del seu repertori lèxic les frases fetes forasteres. Ara potser els locutors esportius s'adonaran que, en lloc de dir que «algú s'ha emportat el gat a l'aigua» (expressió incomprensible per a un catalanoparlant), poden dir: «ja li té el peu al coll», «ha guanyat el capítol», «ha deixat l'altre fora de combat»...◆

DAVID CASELLAS

Moixigangues, valencians i castells

Edició Temps Record

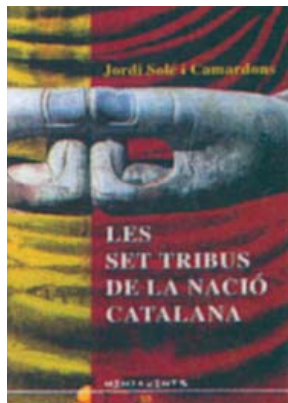
La Moixiganga de Tarragona ha volgut recollir les conclusions a les quals s'ha arribat a partir de l'extensa recerca realitzada des de l'Aula de Música Tradicional i Popular del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, dirigida per la mestra Roser Olivé.

Amb aquestes anàlisis, i gràcies a la col·laboració de l'historiador casteller Josep Bargalló i altres estudiosos musicals com Montserrat Canela, i també gràcies a So Nat i Grallers de Tarragona, ara es dona un gran primer pas en la investigació musical del món casteller i dels seus orígens, com a fenomen de primer ordre en les tradicions dels Països Catalans.◆

So Nat, de Tarragona

Les set tribus de la nació catalana

Jordi Solé i Camardons,
Les set tribus de la nació catalana,
Edicions Documenta Balear,
Palma 2004.

Feia molt que no llegia un assaig gruixut sense saltar-me un sol mot. Davant un llibre així s'acostuma molt a fer «lectures en diagonal» i a escollir passatges o capítols. El primer mèrit del llibre és que no me n'ha permès cap, de salt. Una línia enllaça amb l'altra com qui teixeix una catifa d'una batalla que esdevé incomprendible si hi manca una escena.

Si, a més a més, en sou una part petita, hi reconeixereu els protagonistes, els paisatges i les lectures. En aquest fresc hi desfila la polifonia de les set tribus. Si hi sortiu, us aconsellaria que mantingueu l'alè, perquè Solé no es mossega gens la llengua. Som davant la polifonia del desconcert, una polifonia tribal que no sempre desafina.

Solé i Camardons fa un fresc del català alhora que planta, al bell mig de la plaça de Catalunya, una falla feta de referències casolanes. L'escriptor, amb un coratge intel·lectual en desús, adopta el paper de l'acusador que no tem represàlies. Així, les denúncies són sempre raonades i podem no estar-hi d'acord, però se'ns dirigeix amb una sinceritat absoluta; constatem, alhora, com se les estima per haver-les conegudes. Darrere de tota crítica raonada hi ha sempre tendresa i afecció.

Som davant un mural de la llengua que recorre el temps entre 1977 i el 2003. L'autor habita a Barcelona, però hi som presents tots, des de l'Alguenya a Prada del Conflent. Encapçalen l'obra uns pròlegs de Miquel Strubell i Trueta i Llorenç Valverde.

En la primera part del llibre (pp. 33-71) descobrim una obra mestra de l'impressionisme analític més clarividient amb les «Set tribus de la nació catalana». Hom acaba identificant-se i hi descobrim les claus de comportaments que pensàvem que eren íntims i que són sempre col·lectius. Aquest apartat és un joiell de la sociolingüística catalana.

La segona és la més extensa (pp. 73-242). El títol és «Entre el discurs, el debat i la polèmica (1977-1990)». Des del manifest «Una nació sense estat, un poble sense llengua» dins *Els Marges* en 1979, fins al 2003 amb el comunicat d'Acció Cultural del País Valencià pel que fa a un Diccionari Ortogràfic anunciat per la Valenciana de la Llengua, un episodi més de la maror que sacseja la mar catalana. Acabarà sentenciant: la lluita continua, com en 1977.

Entrant en la tercera part (pp. 244-294), «Els altres debats», l'autor recorre la militància lingüística als Països Catalans. Ens recorda els mecanismes d'emocions i integracions amb un reguitzell de noms, sigles i associacions.

I en la quarta (pp. 295-327) hi apareixen escrits que, sovint, no li han volgut publicar en altres mitjans. Es tracta d'un exercici perillós i els al·ludits estaran per sempre més a l'aguait.

Hi ha un apartat de notes (pp. 330-343) i el volum es clou amb una bibliografia excel·lent (pp. 345-362) pel que fa a la història recent de la llengua.

L'índex onomàstic supera la xifra de tres-cents deu noms i dóna una idea de l'abast del camí llarg, sempre inacabat, d'una llengua catalana que l'autor vol lliure i esponerosa. Així, sentència: «ens haurem d'unir, no tenim cap altra sortida, contra les armes de destrucció lingüísticocultural que trossegan la nació lingüística i no ens deixen viure en català a la nostra pròpia terra».◆

Joan-Carles Martí i Casanova

La síndrome dels estranys sons

Jordi Solé i Camardons,
La síndrome dels estranys sons,
Col·lecció El Grill, núm.62,
Editorial 3 i 4,
València 2003.

La Noa, una professora de la facultat de filologia de la Universitat de Barcelona, ha perdut, de sobte, la capacitat de parlar i escriure; tan sols emet una mena de sons estranys. Aquest serà el primer cas d'un fenomen que s'anirà estenent i afectarà diferents persones de tot el planeta. L'Arnau, alumne de la Noa, l'ajudarà, i entre tots dos intentaran comprendre el perquè d'aquesta afectació i trobar-hi una solució.

Amb aquesta història, situada en alguna dècada del segle XXI propera a la nostra, l'autor ens acosta al gènere de la ciència-ficció. No pretén, però, fer una narració plena d'elements fantàstics que creïn una atmosfera irreal, sinó destacar el caràcter filosòfic de l'obra; per això ens mostra un tipus de vida bastant semblant a l'actual, i a través d'alguns personatges i detalls quotidians busca la complicitat del lector. Escrit en primera persona, planteja qüestions que afecten l'home, i ho fa des de diferents vessants: el científic, el tècnic, el filosòfic, etc. Se centra en un tema que li interessa especialment: la importància que ha tingut el llenguatge en l'origen i l'evolució de l'espècie humana, i

es pregunta fins a quin punt no ens trobem en un estadi de desenvolupament intermediari, en què les paraules no serveixen per a establir una autèntica comunicació entre les persones. Ens presenta un món imperfecte on l'odi per la diferència i la por al desconegut, rèmores del nostre origen homínid, són ben vius, i la situació de llengües com el català, la constatació que les coses no acaben de funcionar. De tota manera, l'autor fuig del catastrofisme que caracteritza aquest tipus de novel·les i es mostra optimista; tant els personatges i la seva manera de relacionar-se com els ambients en què es mouen manifesten un desig d'arribar a ser més humans, un anhel d'aconseguir l'harmonia universal. Potser seria necessari que el llenguatge, entès com a eina de comunicació universal, fes un salt evolutiu endavant. La síndrome pot ser la clau que condueixi els humans vers un futur millor.

La síndrome dels estranys sons és un llibre escrit amb una prosa àgil. Sorpren l'abundància de teories i citacions que l'autor insereix en cada capítol: si bé poden resultar excessives en algun moment, aquesta sensació queda immediatament compensada per una trama interessant i ben construïda, que enganxa i que convida el lector a continuar fent la pròpia reflexió. El final és rodó i connecta amb la narrativa de Pedrolo. Finalment, l'autor no oblida el vessant didàctic i dóna una proposta per a poder entendre i treballar l'obra.

Jordi Solé i Camardons és professor d'institut i un bon coneixedor de la sociolingüística. Ha publicat una altra novel·la, *Els silencis d'Eslet* (1996), Premi Juli Verne, i l'assaig de sociolingüística *Les paraules del futur* (1995); també acaba de publicar *Les set tribus de la nació catalana*, llibre ressenyat ací al costat.◆

ISABEL PRADA

A photograph of a young child with dark hair lying in bed, reading an open book. The child is tucked under a white, quilted blanket. A small, glowing light source, possibly a nightlight or a small lamp, is positioned near the book, casting a warm, yellowish glow on the pages. In the upper left corner, there is a white, stylized dragon logo with a dotted pattern, resembling the Catalan flag's dragon. The overall scene is dimly lit, emphasizing the child's focus on the book.

**EXPOSICIÓ
PERSONATGE
A LA VISTA!
LLIBRES QUE
FAN LECTORS**

Hi ha llibres que ens converteixen, per sempre més, en lectors.
Vine a veure'ls tots junts a l'exposició **PERSONATGE A LA VISTA**,
al Palau Robert, del 21 d'abril al 30 de novembre.

2005
ANY DEL
LIBRE
I LA LECTURA

Generalitat
de Catalunya